

This project is funded by the European Union

ՀՀ Ազգային ժողովի

2018թ. դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ ընտրությունների
երկարաժամկետ և կարճաժամկետ դիտորդական առաքելության

ԱՄՓՈՓԻՉ ԶԵԿՈՒՅՑ

ԵՐԵՎԱՆ 2019

Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ ընտրությունների

դիտորդական առաքելության

ԱՄՓՈՓԻՉ ՁԵԿՈՒՅՑ

«Ականատես» դիտորդական առաքելությունն իրականացվել է Եվրոպական Միության, ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալության, Ազգային ժողովրդավարական ինստիտուտի, Ժողովրդավարության ազգային հիմնադրամի և Բաց հասարակության հիմնադրամներ – Հայաստանի ֆինանսական աջակցությամբ:

Սույն զեկույցի բովանդակության համար պատասխանատու են «Ականատես» դիտորդական առաքելությունն ու դրա անդամ կազմակերպությունները, և այն չի արտացոլում դրամաշնորհատուների տեսակետները:

Ղիտորդական առաքելության մասին

«Ականատես» ղիտորդական առաքելությունը հիմնվել է Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն (ԹԻՀԿ) և «Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ» (ԺԱԱ) հասարակական կազմակերպությունների և «Ռեստարտ» քաղաքացիական նախաձեռնության կողմից: Առաքելության գործընկերն է Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամը:

«Ականատես»-ի նպատակն է նպաստել ազատ և արդար ընտրությունների անցկացմանը, ընտրական գործընթացների օրինավորությանը և դրանց նկատմամբ հանրային վերահսկողությանը:

«Ականատես»-ը գործում է անկախ՝ պահպանելով անկողմնակալության սկզբունքը և զերծ մնալով այնպիսի գործողություններից, որոնք կարող են մեկնաբանվել որպես աջակցություն, քարոզչություն կամ հակաքարոզչություն ընտրություններին մասնակցող որևէ կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի), թեկնածուի օգտին կամ դեմ:

«Ականատես»-ը հիմնադրվել է 2018 թ.-ի օգոստոսին: Նույն տարում՝ սեպտեմբերի 23-ին կայացած Երևանի ավագանու ընտրություններին այն իրականացրել է ընտրությունների կարճաժամկետ, իսկ դեկտեմբերի 9-ին կայացած Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններին՝ և՛ երկարաժամկետ, և՛ կարճաժամկետ ղիտորդական առաքելություն:

«Ականատես» ղիտորդական առաքելությունն իր երախտիքի խոսքն է ուղղում ընտրությունների դիտարկման գործընթացում ներգրավված երկարաժամկետ և կարճաժամկետ ղիտորդներին, տարածքային համակարգողներին, իրավաբաններին և օպերատորներին, որոնց ակտիվ մասնակցության և նվիրված աշխատանքի շնորհիվ հնարավոր եղավ ապահովել ղիտորդական նախաձեռնության արդյունավետ և որակյալ աշխատանքը:

«Ականատես»-ը նաև շնորհակալություն է հայտնում ընտրական հանձնաժողովներին, ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին), թեկնածուներին և նրանց ընտրական շտաբների աշխատակիցներին, հասարակական կազմակերպություններին, լրատվամիջոցներին և քաղաքացիներին, որոնք համագործակցել են առաքելության հետ և աջակցել դիտարկման գործընթացներում:

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ	5
ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	6
1. ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	13
1.1 Երկարաժամկետ դիտորդություն	13
1.2 Կարճաժամկետ դիտորդություն	14
2. ԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ	17
2.1 Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանք	17
2.1.1 Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով	17
2.1.2 Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ	23
2.2 Ընտրողների ցուցակներ	25
2.3 Նախընտրական ժամանակահատված	27
2.3.1 Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատված	27
2.3.2 Ընտրական շտաբների գործունեություն և թափանցիկություն	28
2.3.3 Նախընտրական քարոզչության կարգ	30
2.3.4 Ընտրակաշառք և «քարեգործություն»	32
2.3.5 Վարչական ռեսուրսի չարաշահում	32
2.3.6 Ատելության խոսք	34
2.3.7 Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորում	35
2.3.8 Բողոքարկում	40
2.4 Զվեարկություն	41
2.4.1 Զվեարկության նախապատրաստում	42
2.4.2 Զվեարկության ընթացք	45
2.4.3 Զվեարկության արդյունքների ամփոփում	48
2.4.4 Շրջիկ դիտորդություն	49
2.4.5 Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանք	51
2.4.6 Ոստիկանության արձագանք խախտումներին	51
2.4.7 Էական խախտումներ	52
2.4.8 Զվեարկության օրվա հեռարձակում	55
2.5 Հետընտրական գործընթացներ	55
2.5.1 Զվեարկության պարագաների ստացում և տվյալների աղյուսակավորում	55
2.5.2 Ընտրողների կողմից ստորագրված ցուցակների սկանավորում	57

2.5.3 Վերահաշվարկ	58
2.5.4 Բողոքարկում.....	58
3. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	64
3.1 Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքների որակի բարելավում.....	64
3.2 Ընտրողների ցուցակներ	65
3.3 Նախընտրական ժամանակահատված	65
3.3.1 Նախընտրական քարոզչություն.....	65
3.3.2 Վարչական ռեսուրս.....	66
3.3.3 Քարոզչության ֆինանսավորում.....	66
3.3.4 Դիտորդների և այլ մասնակիցների հավատարմագրում.....	67
3.4 Զվեարկության օր	67
3.4.1 Դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների իրավունքների ընդլայնում	67
3.4.2 Զվեարկության գործընթացի բարելավում	68
3.5 Հետընտրական գործընթացներ	68
4. ՎԵՐՋԱԲԱՆ	70
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1. ԱՐՁԱՆԱԳՐՎԱԾ ԷԱԿԱՆ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԸ.....	71

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱԱԿ	«Ազգային առաջընթաց» կուսակցություն
ԱՊՀ	Անկախ պետությունների համագործակցություն
ԲՀԿ	«Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցություն
ԵԱՀԿ	Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
ԵԽԽՎ	Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով
ՉԼՄ	Չանգվածային լրատվության միջոց
ԹԻՀԿ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
ԺԱԱ	Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ
ԺՀՄԻԳ	Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ
ԻԶԿԴ	«Իմ քայլը» կուսակցությունների դաշինք
ԼՀԿ	«Լուսավոր Հայաստան» կուսակցություն
ԿԸՀ	Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀԿ	Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն
ՀՅԴ	Հայ հեղափոխական դաշնակցություն
ՄԿԴ	«Մենք» կուսակցությունների դաշինք
ՍԾՀԿ	«Սասնա ճռեր» համահայկական կուսակցություն
ՎՎԾ	Վերահսկիչ վերստուգիչ ծառայություն
ՔՈՍԴԿ	«Քաղաքացու որոշում» սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցություն
ՔԺՎԿ	«Քրիստոնյա-ժողովրդավարական վերածնունդ» կուսակցություն
ՕԵԿ	«Օրինաց երկիր» կուսակցություն

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 9-ի ՀՀ Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններին «Ականատես» դիտորդական առաքելությունն իրականացրել է երկարաժամկետ և կարճաժամկետ դիտորդություն՝ ընտրությունների վերաբերյալ համապարփակ և համակարգված տեղեկատվության հավաքագրում ապահովելու նպատակով: Առաքելությունը գնահատել է նախընտրական, քվեարկության օրվա և հետընտրական գործընթացների համապատասխանությունը ՀՀ ընտրական օրենսդրությանը և միջազգային չափանիշներին, ինչպես նաև գործընթացների հնարավոր ռիսկերը ազատ, թափանցիկ և մրցակցային ընտրություններ անցկացնելու տեսանկյունից:

«Ականատես» դիտորդական առաքելության 35 երկարաժամկետ դիտորդներ 2018 թ.-ի նոյեմբերի 5-ից մինչև դեկտեմբերի 23-ն ընկած ժամանակահատվածում դիտարկել են նախընտրական և հետընտրական գործընթացները հանրապետության բոլոր 38 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների սպասարկման տարածքներում:

Կարճաժամկետ դիտորդության համար Հայաստանում առաջին անգամ համապետական ընտրությունների ընթացքում կիրառվել է ընտրանքի վրա հիմնված դիտորդության (sample-based observation) մեթոդաբանությունը, որի շնորհիվ ընտրված տեղամասերում դիտարկված քվեարկության պատկերն արտացոլում է հանրապետության ողջ տարածքում կայացած ընտրությունների ընդհանուր պատկերը: Քվեարկության օրն «Ականատեսն» իրականացրել է դիտորդություն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բաշխված 300 տեղամասային կենտրոններում (ընդհանուրի մոտ 15%-ը)՝ 575 դիտորդի ներգրավմամբ¹: Բացի այդ գործել է շրջիկ դիտորդների 52 խումբ, որոնք այցելել են 552 տեղամաս՝ դիտարկելով իրավիճակը դրանց ներսում և հարակից տարածքներում, կուսակցությունների և կուսակցությունների դաշինքների ընտրական շտաբների մոտակայքում: Սփյուռքում գտնվող մի խումբ կամավորների կողմից օրվա տարբեր ժամերին ստուգվել է 13 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների սպասարկման տարածքների 500 տեղամասերի տեսանկարահանող սարքերի աշխատանքը՝ պարզելու, թե որքանով է տեսանելի քվեարկության սենյակը և գնահատելու տեսանկարահանման որակը:

Քվեարկության արդյունքների ամփոփման փուլում 35 դիտորդ հսկել է 36 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը, մասնավորապես՝ հետևելով տեղամասերից պարկերի ստացման, արդյունքների աղյուսակավորման և քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների ստորագրված ցուցակների սկանավորման գործընթացներին:

Հետընտրական ժամանակահատվածում երկարաժամկետ դիտորդներն ուսումնասիրել են տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքները, արդյունքների վերահաշվարկի և ընտրական բողոքների քննության ընթացքը: Ի լրումն, նրանք

¹ «Ականատես» դիտորդական առաքելության դիտորդները ներառել են ինչպես ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված դիտորդների, այնպես էլ՝ ՀՀ Ներկայացուցիչների:

իրականացրել են ընտրողների ցուցակների ստուգումներ՝ կատարելով այցելություններ խնդրահարույց հասցեներ:

Ընտրական գործընթացներում արձանագրված էական խախտումների հիման վրա, ընդհանուր առմամբ, կազմվել և ներկայացվել է 26 դիմում տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, 20 դիմում-բողոք՝ ԿԸՀ, 16 հայցադիմում՝ ՀՀ Վարչական դատարան, 4 գործով՝ բողոքներ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններ, 4 գրավոր և բանավոր հաղորդում հանցագործության մասին՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն և ՀՀ ոստիկանություն: Դիմումների-բողոքների մի մասի քննությունը դեռևս ընթացքի մեջ է:

«Ականատես» դիտորդական առաքելության ընդհանուր գնահատականը 2018 թ. ՀՀ Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրությունների վերաբերյալ ներկայացված է ստորև:

Նախընտրական փուլ

2018 թ. դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների նախընտրական փուլն, ընդհանուր առմամբ, ընթացել է ազատ, մրցակցային և խաղաղ ընտրապայքարի պայմաններում, ինչն էապես տարբերվել է նախորդ տարիների համապետական ընտրությունների նույն ժամանակահատվածից:

Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքները հիմնականում ընթացել են ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված ընթացակարգերի համաձայն: Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն (ԿԸՀ), ընդհանուր առմամբ, արդյունավետ է գործել և պատշաճ է իրականացրել օրենսդրությամբ սահմանված պարտականությունները: ԿԸՀ-ի նիստերի ընթացքում, ըստ էության, տեղի չի ունեցել որևէ քննարկում, և բոլոր որոշումներն ընդունվել են միաձայն: Այս կառույցի գործունեությունը բավականին թափանցիկ է և հրապարակային, բայց կան որոշ տվյալների մատչելիության հետ կապված խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են հանրային վերահսկողությունը: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների վերապատրաստումը ԿԸՀ դասընթացավարների կողմից եղել է բավականին լավ որակի, սակայն առկա են եղել կազմակերպչական խնդիրներ, որոնք զգալիորեն նվազեցրել են վերապատրաստման արդյունավետությունը:

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) գրանցման հետ կապված էական խնդիրներ չեն արձանագրվել: Դիտորդների հավատարմագրման գործընթացը խիստ անկատար է և ստեղծում է ավելորդ բարդություններ և՛ ԿԸՀ-ի, և՛ դիտորդական առաքելությունների համար: Պատշաճ կարգեր նախատեսված չեն՝ ստուգելու հավատարմագրման դիմում ներկայացրած կազմակերպությունների գործունեությունը, ինչը հնարավորություն է տալիս ներգրավելու «կեղծ» և քաղաքական տեսանկյունից կողմնակալ դիտորդական առաքելությունների: Օտարերկրյա հասարակական կազմակերպությունների և միջազգային կազմակերպությունների դիտորդների հավատարմագրման գործընթացը պարունակում է հայեցողության լայն շրջանակների հետ կապված ռիսկեր:

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կազմն ու գործունեությունն, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանել են օրենքով սահմանված պահանջներին: Այդուհանդերձ, այս հանձնաժողովների գործունեությունը խիստ անբավարար ու խնդրահարույց է՝

պայմանավորված պատշաճ աշխատանքի համար անհրաժեշտ միջոցների և գործիքների բացակայությամբ, ինչպես նաև հանձնաժողովների անդամների գիտելիքների և գործնական կարողությունների սահմանափակումներով:

Ընտրողների ցուցակները շարունակում են պարունակել հակասական և խնդրահարույց տվյալներ, որոնք հարցականի տակ են դնում դրանց ճշգրտությունը և օբյեկտիվությունը: Իրավասու մարմինները, մասնավորապես՝ ՀՀ ոստիկանությունը, պատշաճ աշխատանք չեն տանում ցուցակներում առկա թերությունները լիարժեք վերացնելու ուղղությամբ:

Նախընտրական քարոզչությունը և դրա համար օրենսդրությամբ սահմանված ժամանակահատվածը օրենսդրորեն պատշաճ կարգավորված չեն, ինչը ստեղծում է լրջագույն ռիսկեր մրցակցության խաթարման և վարչական ռեսուրսի չարաշահման համար: Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների), ինչպես նաև թեկնածուների ընտրական շտաբները գործում են ոչ թափանցիկ, ինչը հիմնականում պայմանավորված է ինչպես օրենսդրական թերացումներով, այնպես էլ քաղաքական ուժերի պատասխանատվության ու հաշվետվողականության պակասով: Նախընտրական քարոզչությունը պատշաճ չի վերահսկվում համապատասխան մարմինների կողմից: Քարոզչության կանոնները չպահպանելու համար պատասխանատվության շրջանակը սահմանափակ է կամ պարզապես չի կիրառվում:

Դիտարկման ընթացքում արձանագրված ընտրակաշառքի և «բարեգործության» դեպքերը եղել են դրվագային և չեն կրել համատարած բնույթ՝ ի տարբերություն նախորդ համապետական ընտրությունների: Չգալիորեն քիչ են արձանագրվել վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպքեր, սակայն առկա չէ տեղեկատվություն դրանց նկատմամբ իրավասու մարմինների կողմից հետամուտ լինելու վերաբերյալ: Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը բավականին թեժ էր բոլոր քաղաքական ուժերի համար, և գրանցվել են ատելության խոսքի մի շարք մտահոգիչ դրվագներ:

Աժ ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի կողմից իրականացվող նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումն, ընդհանուր առմամբ, բավականին ոչ թափանցիկ է և անվերահսկելի: Գործնականում չեն հայտարարագրվում կուսակցությունների գույքի և եկամուտների աղբյուրները: Օրենքով հրապարակման ենթակա չեն թեկնածուների գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը: Նախընտրական հիմնադրամի մանրամասն հայտարարագրման ենթակա ծախսերի շրջանակը լիարժեք չի արտացոլում նախընտրական քարոզչության ընթացքում կատարված հիմնական ծախսերը: Աժ-ի ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների տարածքային ցուցակներում ներառված թեկնածուների կողմից նախընտրական հիմնադրամի բացում օրենքով չի նախատեսվում: Ընտրական օրենսգիրքը չի կարգավորում նաև նախընտրական քարոզչության երրորդ կողմի ֆինանսավորումը: Կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) հայտարարագրելու հիմնականում չեն լրացնում հիմնադրամի միջոցներից կատարված և հայտարարագրման ոչ ենթակա ծախսերի ընդհանուր չափը: Օրենքով սահմանված չէ նվիրատուների անունները հայտարարագրելու պահանջ: Հայտարարագրելու հստակ սահմանված չէ ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դասակարգումը: Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման և

ծախսերի օրինականության նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն չի իրականացվում, իսկ օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը համարժեք չէ:

Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածում ներկայացված դիմում-բողոքներն, ընդհանուր առմամբ, պատշաճ ընթացք են ստացել ԿԸՀ-ի կողմից:

Քվեարկության օր

Քվեարկության օրն անցել է սահուն, հանձնաժողովների անդամները հիմնականում գործել են ընտրական ընթացակարգերին համապատասխան: Քվեարկության փուլում արձանագրվել են մի շարք էական խախտումներ, սակայն, ի տարբերություն նախորդ տարիների և, մասնավորապես, 2017 թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների, այս ընտրություններում խախտումները համատարած չեն եղել և չեն կրել համակարգված բնույթ: Դրանք հիմնականում եղել են դրվագային և շատ դեպքերում պայմանավորված են եղել ընտրական գործընթացի մասնակիցների անձնական նախաձեռնությամբ, ընթացակարգերի վերաբերյալ ոչ բավարար գիտելիքներով և գործնական կարողությունների պակասով:

Քվեարկության նախապատրաստման փուլը հիմնականում անցել է հանդարտ և համապատասխանել է սահմանված ընթացակարգերին՝ բացառությամբ մի քանի խախտումների: Դիտորդների մոտ խնդիրներ չեն ծագել տեղամասեր մուտք գործելու առնչությամբ:

Համընդհանուր և լրջագույն խնդիր է տեղամասային կենտրոնների մոտ կեսի հասանելի չլինելը սահմանափակ ֆիզիկական հնարավորություններ ունեցող ընտրողների համար: Շարունակել են տեղ գտնել քվեարկության սենյակի կահավորման հետ կապված խնդիրներ: Տեխնիկական սարքավորումների հետ կապված էական խնդիրներ հիմնականում չեն արձանագրվել:

Նախապատրաստական փուլում տեղամասային հանձնաժողովների աշխատանքները հիմնականում անցկացվել են քվորումի առկայության պայմաններում, բացառությամբ մի քանի տեղամասի: Դիտարկված տեղամասերի մեծամասնությունը բացվել է ժամանակին:

Քվեարկությունն ամբողջ հանրապետությունում, ընդհանուր առմամբ, ընթացել է խաղաղ և եղել օրենքին համահունչ: Սպառնալիքի և ճնշման դեպքեր արձանագրվել են 3 տեղամասում: Տեղամասում ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց իրավունքների իրացման առումով էական խնդիրներ հիմնականում չեն արձանագրվել: Հանձնաժողովները հիմնականում հետևել են վիճակահանության և հերթափոխի կանոններին: Բացահայտվել են ընտրողի անվան դիմաց ստորագրության առկայության մի շարք դեպքեր: Ընտրողների նույնականացման հետ կապված լուրջ խնդիրներ չեն արձանագրվել: Քվեարկության գաղտնիությունը հիմնականում հարգվել է, թեև գրանցվել են մի շարք դեպքեր, երբ ընտրողներն իրենք են բացահայտել իրենց քվեարկությունը կամ քվեարկել են ընտանիքներով: Մի քանի տեղամասերում արձանագրվել են ընտրողների ուղղորդման դեպքեր, հիմնականում՝ ընտրությունների մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) վստահված անձանց կողմից: Տեղամասերի մեծ մասում պահպանվել են ընտրողներին օգնելու սահմանված ընթացակարգերը: Կողմնակի անձանց

ներկայություն նկատվել է սակավաթիվ տեղամասերում: Տեղամասերի մեծ մասը փակվել է ժամանակին:

Քվեարկության արդյունքների ամփոփման գործընթացները հիմնականում համապատասխանել են օրենքով սահմանված պահանջներին: Տեղամասերի մեծ մասում ամփոփման և հաշվարկի ընթացակարգերն անցել են խաղաղ: Արդյունքների ամփոփման փուլի մասնակիցներին հիմնականում, մի քանի բացառությամբ, տրամադրվել են քվեարկության արդյունքների արձանագրության քաղվածքն ու մասնակցության մասին տեղեկանքը: Կողմնակի անձանց ներկայությունն նկատվել է միայն մի քանի տեղամասում:

Շրջիկ դիտորդների դիտարկումները ևս ցույց են տվել, որ քվեարկության ընթացքը եղել է հիմնականում սահուն և համապատասխանել է օրենքով սահմանված պահանջներին: Դիտարկված դրվագային խախտումները դրսևորվել են մեքենաների ու մարդկանց կուտակումների, անօրինական քարոզչության, ընտրողների ուղղորդման և սպառնալիքների միջոցով:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը դիտորդների կողմից, ընդհանուր առմամբ գնահատվել է դրական, սակայն նկատվել են մի շարք խնդիրներ: Տեղամասերի մեծ մասում մարդկանց կամ մեքենաների կուտակումներ կամ հասարակական կարգի խախտումներ չեն նկատվել, իսկ նկատվելու դեպքում արժանացել են պատշաճ արձագանքի ոստիկանության կողմից:

«Ականատես» դիտորդական առաքելության դիտորդները քվեարկության օրվա բոլոր փուլերի դիտարկումների արդյունքում 50 տեղամասում արձանագրել են 63 էական խախտում, որոնք կարող էին ազդեցություն ունենալ ընտրությունների արդյունքների վրա:

Քվեարկության օրը տեղամասերում տեղադրված տեսանկարահանող և հեռարձակող սարքերը մեծ մասամբ աշխատել են անխափան:

Չեղարկության փուլ

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքն, ընդհանուր առմամբ, գնահատվել է բավարար՝ բացառությամբ բողոքարկման գործընթացի: Ընտրատեղամասերից քվեարկության պարագաների ստացման և տվյալների աղյուսակավորման գործընթացները հիմնականում ընթացել են սահուն և հանդարտ, սակայն մի քանի հանձնաժողովում արձանագրվել են խնդիրներ: Ընտրողների կողմից ստորագրված ցուցակների սկանավորման գործընթացը հիմնականում ընթացել է նորմալ: Քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկն, ընդհանուր առմամբ, ընթացել է օրենքով սահմանված կարգով՝ մի քանի բացառություններով:

Բողոքարկում

Նախընտրական ժամանակահատվածում «Ականատես»-ի կողմից ներկայացված դիմումներն, ընդհանուր առմամբ, բավարար ընթացք են ստացել ԿԸՀ կողմից:

Քվեարկության օրվա գործընթացներին առնչվող բողոքները պատշաճ չեն քննվել տարածքային ընտրական հանձնաժողովների և ԿԸՀ կողմից:

«Ականատես»-ի կողմից, ընդհանուր առմամբ, ներկայացվել է 26 դիմում տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, 16 դիմում-բողոք՝ ԿԸՀ, 16 հայցադիմում՝ ՀՀ Վարչական դատարան, որի որոշումները 4 գործերով բողոքարկվել են վերադաս դատական ատյաններ, 2 գրավոր հաղորդում հանցագործության մասին՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն և 2 բանավոր հաղորդում՝ ՀՀ ոստիկանություն:

Դիտորդական կազմակերպություններն ընտրական հանձնաժողովների կողմից չեն ճանաչվել որպես դիմումը ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտ, թեև նրանց ներկայացրած առանձին խախտումների առնչությամբ ձեռնարկվել են միջոցներ:

Առաջարկություններ

2018թ. դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների դիտարկման շնորհիվ բացահայտված խնդիրների վերլուծության արդյունքում «Ականատես» դիտորդական առաքելությունն առաջարկում է վերանայել ընտրական օրենսդրությունը, ինչպես նաև ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման պրակտիկան ու մոտեցումները, որի շրջանակներում հարկավոր է՝

- ապահովել ընտրական գործընթացների և դրանց առնչվող տվյալների լիարժեք թափանցիկությունն և հասանելիությունը ԿԸՀ կայքում.
- կատարելագործել տարածքային ընտրական հանձնաժողովների տեխնիկական և այլ պայմաններն ու հնարավորությունները՝ երաշխավորելու պրոֆեսիոնալ աշխատանք, թափանցիկություն և արդյունավետություն.
- ձեռնարկել քայլեր՝ բարելավելու տեղամասային հանձնաժողովների աշխատանքի որակը, ինչպես նաև դրանց պատասխանատվությունը հանրության առջև.
- ճշգրտել և առավել օբյեկտիվ դարձնել ընտրողների ցուցակները, ինչպես նաև ապահովել դրանց նկատմամբ վերահսկողությունը.
- ապահովել նախընտրական քարոզչության կանոնների խախտումների կանխարգելում, դրանց նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն և պատասխանատվություն.
- սահմանել վարչական ռեսուրսի և դրա չարաշահման եզրույթները, ինչպես նաև հնարավորինս հստակեցնել ընտրական ողջ գործընթացում վարչական ռեսուրսների օրինական օգտագործման ու չարաշահման սահմանագիծը, խստացնել վարչական ռեսուրսի օգտագործումը սահմանափակող օրենսդրական կարգավորումները, սահմանել համարժեք պատասխանատվության միջոցներ.
- վերացնել կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) տարածքային ցուցակների ինստիտուտը և դրանց առնչվող խնդիրները, հայտարարագրել նախընտրական շտաբների գործունեության և միջոցառումների հետ կապված բոլոր ծախսերը, կանխել կամ կարգավորել երրորդ կողմի ֆինանսավորման հետ կապված հարցերը, ապահովել ՉԼՄ-ների իրական սեփականատերերի և ֆինանսավորման թափանցիկությունը.

- ՎՎԾ-ին ապահովել պատշաճ ռեսուրսներով և գործիքակազմով՝ լիարժեքորեն վերահսկելու կուսակցությունների ֆինանսական գործունեությունը.
- պարզեցնել դիտորդների հավատարմագրման համակարգը, ձեռնարկել միջոցներ բացառելու կամ անվավեր ճանաչելու քաղաքականապես կողմնակալ դիտորդական առաքելությունների հավատարմագրումը, հստակեցնել միջազգային կազմակերպությունների կամ օտարերկրյա դիտորդական կազմակերպությունների հավատարմագրման ընթացակարգերը.
- վերանայել ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված՝ դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների իրավունքները սահմանափակող կարգավորումները, նրանց տեղամասից դուրս հրավիրելու հնարավորությունը սահմանափակել բացառապես նրանց կողմից քաղաքականապես կողմնակալ վարքագիծ դրսևորելու դեպքերով, վերացնել դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների թվաքանակին առնչվող սահմանափակումների կիրառման հետ կապված խտրական կարգավորումները.
- ապահովել գրանցամատյանում հանձնաժողովի անդամի, վստահված անձի և դիտորդի գնահատականն արձանագրելու պահանջի իրավունքի իրականացումը քվեարկության օրվա ողջ գործընթացի և տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում տեղի ունեցող գործընթացների համար.
- ապահովել քվեարկության օրվա տեսագրությունների հասանելիությունը ԿԸՀ կայքում քվեարկությունից հետո առնվազն մինչև ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ որոշման վիճարկման համար սահմանված ժամկետի ավարտը և տեսանկարահանող սարքերը փոխարինել տեսաձայնագրող սարքերով.
- օրենքով ճանաչել դիտորդական կազմակերպությունների արդարադատության մատչելիությունը դիտորդների սուբյեկտիվ իրավունքների խախտումների, և ընտրական գործընթացներում օբյեկտիվ ընտրական իրավունքի խախտումների վերաբերյալ գործերով,
- վերանայել բողոքարկման ժամկետներն ու ընթացակարգերը²:

«Ականատես»-ը կարևորում է Ընտրական օրենսգրքի մշակման գործընթացի ներառականությունը և բոլոր շահագրգիռ կողմերի կարծիքներն ու առաջարկությունները քննարկման առարկա դարձնելու և լավագույն լուծումներին հանգեցնելու միտված մեխանիզմների ու ջանքերի գործադրումը:

² Առաջարկություններն առավել մանրամասն ներկայացված են զեկույցի վերջում՝ Առաջարկություններ բաժնում:

1. ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 9-ի ՀՀ Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններին «Ականատես» դիտորդական առաքելությունն իրականացրել է երկարաժամկետ և կարճաժամկետ դիտորդություն՝ ընտրությունների վերաբերյալ համապարփակ և համակարգված տեղեկատվության հավաքագրումն ապահովելու նպատակով: Առաքելությունը գնահատել է նախընտրական, քվեարկության օրվա և հետընտրական գործընթացների համապատասխանությունը ՀՀ ընտրական օրենսդրությանը և միջազգային չափանիշներին, ինչպես նաև գործընթացների հնարավոր ռիսկերը ազատ, թափանցիկ և մրցակցային ընտրություններ անցկացնելու տեսանկյունից:

«Ականատես» դիտորդական առաքելության կողմից 2018 թ. խորհրդարանական ընտրությունների դիտարկման մեթոդաբանությունն էապես տարբերվել է առաքելության անդամ կազմակերպությունների նախկինում կիրառված մեթոդաբանությունից: Առաջին, իրականացվել է առավել ընդգրկուն բովանդակությամբ և ծավալով երկարաժամկետ դիտորդություն: Երկրորդ, ի տարբերություն նախկինի, երբ քվեարկության օրը փորձ էր արվում դիտորդների տեղաբաշխման միջոցով դիտարկել առավել մեծ թվով տեղամաս, այս անգամ կիրառվել է ընտրանքի վրա հիմնված դիտորդության (sample-based observation - SBO) մեթոդաբանությունը, որը հնարավորություն է տալիս ավելի քիչ տեղամասեր ընտրելով հավաքագրել վիճակագրորեն հիմնավոր ու ներկայացուցչական տվյալներ և բարձր ճշգրտությամբ գնահատել ընտրությունների օրվա ամբողջական գործընթացը՝ հանրապետության ողջ տարածքում: Երրորդ, վարչական, դատական և իրավապահ մարմիններին բողոքարկվել ու հաղորդվել են ոչ թե բոլոր ընտրախախտումները, այլ միայն նրանք, որոնք առնչվել են դիտորդների իրավունքների իրացմանը և/կամ կարող էին ազդեցություն ունենալ ընտրությունների արդյունքների վրա:

1.1 Երկարաժամկետ դիտորդություն

«Ականատես» դիտորդական առաքելության 35 երկարաժամկետ դիտորդ 2018 թ.-ի նոյեմբերի 5-ից մինչև դեկտեմբերի 23-ն ընկած ժամանակահատվածում դիտարկել է նախընտրական և հետընտրական գործընթացները հանրապետության բոլոր 38 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների սպասարկման տարածքներում:

Նախընտրական ժամանակահատվածում դիտորդներն ուսումնասիրել են ընտրությունների վարչարարությունը, ընտրական հանձնաժողովների գործողությունների համապատասխանությունը ԿԸՀ-ի կողմից սահմանված ժամանակացույցին, թեկնածուների և կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) շտաբների գործունեությունը, նախընտրական քարոզչությունը, նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումը, վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպքերը, նախընտրական միջոցառումները և ընդհանուր մթնոլորտը: Դիտորդները տեղերում աշխատել են ընտրական հանձնաժողովների, կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների նախընտրական շտաբների, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ներկայացուցիչների, ՉԼՄ-ների, ինչպես նաև միջազգային դիտորդների հետ:

«Ականատես»-ի դիտորդներն ունեցել են 142 այցելություն Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ և դիտարկել են 48 նիստ: Եղել է 503 այցելություն կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների գրասենյակներ և նախընտրական շտաբներ, 56 հանդիպում լրագրողների հետ, 106 հանդիպում հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ) ներկայացուցիչների հետ: Դիտորդները մասնակցել են 300 նախընտրական միջոցառումների/հանդիպումների և այցելել են ավելի քան 300 համայնք: Ի լրումն, եղել են ոչ պաշտոնական հանդիպումներ քաղաքացիների հետ՝ գնահատելու ընդհանուր իրավիճակը և ստանալու տեղեկություններ նախընտրական գործընթացների վերաբերյալ:

Հետընտրական ժամանակահատվածում 35 դիտորդ 36 տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում դիտարկել է վերջիններիս աշխատանքը, արդյունքների վերահաշվարկի և ընտրական բողոքների քննության ընթացքը: Զվեարկությունից հետո դիտորդներն իրականացրել են ընտրողների ցուցակների ստուգումներ՝ կատարելով այցելություններ խնդրահարույց հասցեներ:

Տվյալների հավաքագրումը կատարվել է գրասենյակային հետազոտության, առցանց բաց տվյալների վերլուծության, անմիջական դիտարկումների, պաշտոնական հարցումների, հանդիպումների, հարցազրույցների, ինչպես նաև մամուլի լուսաբանումներին հետևելու միջոցով: Անուղղակիորեն ստացված տեղեկությունների ճշգրտությունն ու հավաստիությունն ապահովելու նպատակով դրանք ստուգվել են մի քանի անկախ աղբյուրների միջոցով:

1.2 Կարճաժամկետ դիտորդություն

Զվեարկության օրն «Ականատես» իրականացրել է դիտորդություն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բաշխված 300 տեղամասային կենտրոններում (ընդհանուր մոտ 15%-ը)՝ 575 դիտորդի ներգրավմամբ, որոնցից 72.5%-ը՝ կին:

Կարճաժամկետ դիտորդության համար Հայաստանում առաջին անգամ համապետական ընտրությունների ընթացքում կիրառվել է ընտրանքի վրա հիմնված դիտորդության մեթոդաբանությունը, որի շնորհիվ ընտրված տեղամասերում դիտարկված թվեարկության պատկերն արտացոլում է հանրապետության բոլոր տեղամասերում կայացած ընտրությունների ընդհանուր պատկերը:

Մեթոդաբանության համաձայն «Ականատես»-ի կարճաժամկետ դիտորդները տեղակայվել են ներկայացուցչական ընտրանքի միջոցով հատկացված տեղամասերում և դիտարկել թվեարկության ողջ օրվա ընթացքը՝ արձանագրելով իրենց դիտարկումները ստանդարտացված հարցաշարում և առաքելության համակարգող կենտրոն ներկայացնելով պարբերական հաղորդումներ թվեարկության նախապատրաստման, թվեարկության ընթացքի, տեղամասերի փակման և թվեարկության արդյունքների ամփոփման վերաբերյալ: Հաղորդումները ներկայացվել են SMS հաղորդագրությունների կամ առցանց հարթակի միջոցով և ներառել են միայն դիտորդների անմիջական դիտարկման արդյունքները: Ի լրումն վիճակագրական տվյալների, համակարգող կենտրոնին տրամադրվել են տեղեկություններ էական խախտումներ պարունակող միջադեպերի վերաբերյալ:

Տեղամասերում ստատիկ դիտորդության հետ մեկտեղ քվեարկության օրը գործել է շրջիկ դիտորդների 52 խումբ, յուրաքանչյուրում՝ երկուական մարդ: Շրջիկ խմբերն այցելել են 552 տեղամաս՝ դիտարկելով իրավիճակը դրանց ներսում և հարակից տարածքներում, կուսակցությունների և կուսակցությունների դաշինքների ընտրական շտաբների մոտակայքում: Այցելությունների համար տեղամասերն ընտրվել են պատահականության սկզբունքով. դիտարկվել են մեթոդաբանությամբ սահմանված ընտրանքում չներառված տեղամասերը, ինչպես նաև ներառվածները՝ վերջիններում լարվածության կամ խնդիրների առկայության դեպքում:

«Ականատես» դիտորդական առաքելության կարճաժամկետ դիտորդները ԿԸՀ-ում հավատարմագրվել են որպես դիտորդ՝ ներկայացնելով ԺԱԱ և ԹԻՅԿ հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես նաև որպես ՉԼՄ ներկայացուցիչներ՝ ներկայացնելով www.asparez.am առցանց թերթը և «Ասպարեզ» շաբաթաթերթը:

Ի լրումն, «Ականատես» դիտորդական առաքելությունն իրականացրել է տեղամասային կենտրոններում քվեարկության գործընթացն ուղիղ ռեժիմով հեռարձակող տեսանկարահանող սարքերի աշխատանքի մոնիտորինգ՝ ստուգելու թե որքանով է տեսանելի քվեարկության սենյակը և գնահատել տեսանկարահանման որակը: Սփյուռքում գտնվող մի խումբ կամավորների կողմից օրվա տարբեր ժամերին ստուգվել է 13 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների սպասարկման տարածքների 500 տեղամասերի տեսանկարահանող սարքերի աշխատանքը՝ պարզելու, թե որքանով է տեսանելի քվեարկության սենյակը և գնահատելու տեսանկարահանման որակը:

Քվեարկության արդյունքների ամփոփման փուլում 35 դիտորդ հսկել է ընդհանուր 38-ից 36 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը, մասնավորապես, հետևելով տեղամասերից պարկերի ստացման, արդյունքների աղյուսակավորման և քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների ստորագրված ցուցակների սկանավորման գործընթացներին:

Քվեարկության օրը դիտորդական առաքելության համակարգման, իրավական խորհրդատվության և վերհանված խախտումների արձանագրման նպատակով գործել է համակարգող կենտրոն, որում քվեարկության օրը ներգրավվել են 30 օպերատոր և 30 իրավաբան:

Երկարաժամկետ և կարճաժամկետ դիտորդության ընթացքում դիտորդների կողմից հավաքագրված քանակական և որակական տվյալները ենթարկվել են վերլուծության և ամփոփվել «Ականատես» դիտորդական առաքելության զեկույցներում, հայտարարություններում³ և մամուլի հաղորդագրություններում⁴:

Ընտրական գործընթացում արձանագրված էական խախտումների հիման վրա կազմվել և ներկայացվել են դիմում-բողոքներ վարչական մարմիններին, հայցադիմումներ՝

³ «Ականատես» դիտորդական առաքելության նախնական հայտարարություն (Երևան, 2018 թ. նոյեմբերի 22) <https://transparency.am/files/news/1543232997-93-793740.pdf>, Հայտարարություն «Կեղծ» դիտորդական առաքելությունների վերաբերյալ (Երևան, 2018 թ. նոյեմբերի 26), <https://transparency.am/hy/news/view/2558>, Դիտորդական առաքելության միջանկյալ զեկույց (Երևան, 2018 թ. դեկտեմբերի 7), <https://transparency.am/files/news/1544211367-0-609099.pdf>

⁴ Մամուլի հաղորդագրություն (Երևան, 2018 թ. դեկտեմբերի 10-ը, ժամը 11:00), <https://transparency.am/hy/news/view/2581>

դատարաններ և հաղորդումներ՝ իրավապահ մարմիններին, որոնց մի մասի քննությունը դեռևս ընթացքի մեջ է:

Դիտորդության վերաբերյալ ընթացիկ տեղեկատվությունը հրապարակվել է «Ականատես» դիտորդական առաքելության ֆեյսբուքյան էջում, ինչպես նաև անդամ կազմակերպությունների ինտերնետային կայքերում և/կամ ֆեյսբուքյան էջերում:

2. ԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՆԵՐ

Ստորև բերված են «Ականատես» դիտորդական առաքելության դիտարկումների արդյունքները, որոնք վերաբերում են ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքին, նախընտրական քարոզչությանը, քվեարկությանը և հետընտրական գործընթացներին, ինչպես նաև վերհանված խնդիրների վերլուծությունը:

2.1 Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանք

Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքները հիմնականում ընթացել են ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված ընթացակարգերի համաձայն:

2.1.1 Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով

ԿԸՀ-ն, ընդհանուր առմամբ արդյունավետ է գործել և պատշաճ է իրականացրել օրենսդրությամբ սահմանված պարտականությունները:

2018 թ.-ի նոյեմբերի 2-ից մինչև դեկտեմբերի 8-ը այն գումարել է 13 նիստ, որոնց մեծ մասի ընթացքում քննարկվել են ԱԺ արտահերթ ընտրությունների կազմակերպմանն ու անցկացմանն առնչվող տարաբնույթ հարցեր, կայացվել են համապատասխան որոշումներ: Ընդհանուր առմամբ, կազմակերպչական աշխատանքներն ընթացել են օրենքով սահմանված ժամանակացույցի համաձայն:

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 9-ից մինչև 2019 թ.-ի հունվարի 16-ն ընկած ժամանակահատվածում տեղի է ունեցել ԱԺ արտահերթ ընտրությունների վերաբերյալ ԿԸՀ 7 նիստ, որոնց ընթացքում հիմնականում քննարկվել և որոշումներ են ընդունվել քվեարկության արդյունքների ամփոփման, տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կողմից ներկայացված միջնորդությունների և դիտորդական առաքելությունների դիմում-բողոքների վերաբերյալ: Բողոքներին առնչվող բովանդակային մանրամասները շարադրված են համապատասխան բաժնում:

2.1.1.1 Որոշումների ընդունում

ԿԸՀ նիստերի ընթացքում, ըստ էության, տեղի չի ունեցել որևէ քննարկում, և բոլոր որոշումներն ընդունվել են միաձայն՝ հիմնականում առաջնորդվելով հանձնաժողովի նախագահի կամ գեկուցող հանձնաժողովի անդամի դիրքորոշումներով: Դիտարկված ժամանակահատվածում չեն արձանագրվել հանձնաժողովի այլ անդամների կողմից որոշման նախագիծը ներկայացնողին բովանդակային հարցեր ուղղելու, ինչպես նաև որոշումների նախագծերի վերաբերյալ առաջարկություններ և վերապահումներ ներկայացնելու դեպքեր: Հարկ է արձանագրել, որ այս խնդիրները դիտարկվել են նաև նախորդ խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ:

2.1.1.2 Տեղեկատվության թափանցիկություն

ԿԸՀ գործունեությունը բավականին թափանցիկ է և հրապարակային, բայց կան որոշ տվյալների մատչելիության հետ կապված խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են հանրային վերահսկողությունը:

ԿԸՀ-ի ընդունված որոշումները, ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն⁵, նիստերից հետո մինչև հաջորդ օրվա ավարտը հասանելի են եղել հանձնաժողովի պաշտոնական կայքում: ԿԸՀ-ն սեփական նախաձեռնությամբ իրականացնում է նիստերի ուղիղ հեռարձակում: Առանձին նիստերի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ դրանք ոչ միշտ են հեռարձակվում համաժամանակյա ռեժիմով և դրանց տեսաձայնագրությունները տեղադրվում են ԿԸՀ կայքում միայն նիստերից հետո:

Չնայած թափանցիկության սկզբունքի ընդհանուր ապահովմանը, ԿԸՀ-ի գործունեության դիտարկումը բացահայտել է որոշ թերություններ: Մասնավորապես, 2018 թ.-ի նոյեմբերի 9-ին ԿԸՀ-ն գումարել է նիստ և կայացրել երկու որոշում՝ ընտրությունների նախապատրաստման և անցկացման համար գնման գործընթաց կազմակերպելու և ընտրությունների նախապատրաստման և անցկացման ծախսերի նախահաշիվը սահմանելու վերաբերյալ (ԿԸՀ-ին՝ 898,228,994 մլն. դրամ, տարածքային ընտրական հանձնաժողովներին՝ 139,811,390 մլն. դրամ, տեղամասային հանձնաժողովներին՝ 1,669,103,780 մլն. դրամ): Տվյալ նիստի հրավիրման և որոշումների վերաբերյալ որևէ տեղեկատվություն առկա չէ ԿԸՀ-ի կայքում, ինչպես նաև առկա չեն այդ նիստերի տեսաձայնագրությունները:

ԿԸՀ-ն հրապարակել է ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների ընտրական ցուցակներում ընդգրկված թեկնածուների գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը, թեև դրանք կայքում տեղադրելու օրենսդրական պահանջ չկա: Վերջինս թերևս կարելի է գնահատել որպես դրական քայլ, սակայն ոչ կայուն պրակտիկա:

ԿԸՀ-ն չի հրապարակում կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) նախընտրական հիմնադրամներ կատարված մուծումների և դրանց օգտագործման վերաբերյալ ամբողջական հայտարարագրերը, ներառյալ՝ նվիրաբերող անձանց անունները, նպատակն ու գումարները: Այս փաստաթղթերի հրապարակումը նախատեսված չէ ՀՀ ընտրական օրենսգրքով և դրանց ծանոթանալու համար անհրաժեշտ է այցելել ԿԸՀ-ի վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայություն:

ԿԸՀ-ի կայքում հրապարակվող տեղեկատվության մի զգալի մասը ներկայացվում է PDF ձևաչափով (օրինակ՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կազմերը, քվեարկության մասնակցությունն՝ ըստ տեղամասերի, գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը և այլն), ինչը թույլ չի տալիս համակարգչին «կարդալ» (machine-readable data/format) և վերլուծել տվյալները՝ բարդացնելով հանրային վերահսկողությունը:

⁵ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 8, մաս 2

2.1.1.3 Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամների վերապատրաստում

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների վերապատրաստումը ԿԸՀ դասընթացավարների կողմից եղել է բավականին լավ որակի, սակայն առկա են եղել կազմակերպչական խնդիրներ, որոնք զգալիորեն նվազեցրել են վերապատրաստման արդյունավետությունը:

Նոյեմբերի 25-ից դեկտեմբերի 7-ն ընկած ժամանակահատվածում ԿԸՀ-ն անցկացրել է վերապատրաստման մասնագիտական դասընթացներ տեղամասային հանձնաժողովների անդամների համար, որոնցից որոշները հսկվել են «Ականատես»-ի դիտորդների կողմից:

Դիտորդները հիմնականում դրական են գնահատել ԿԸՀ-ի կողմից անցկացվող դասընթացների ու դասընթացավարների դասավանդման որակը: Այնուամենայնիվ, որոշ դեպքերում, առկա են եղել կազմակերպչական և դասընթացների արդյունավետության առնչվող խնդիրներ: Դասընթացների մասնակիցների մի մասը հենց վերապատրաստման օրն է տեղեկացվել դասընթացի մասին: Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների որոշ անդամներ չեն մասնակցել դասընթացին, քանի որ չկա պարտադիր պահանջ մասնակցելու: Եղել են դեպքեր, երբ մասնակիցները միացել են դասընթացին ժամանակից զգալիորեն ուշ կամ լքել են դասընթացը բավականին շուտ, և, չնայած դրան, համարվել են դասընթաց անցած: Դասընթացավարները բավարար խիստ և պահանջկոտ չեն եղել մասնակիցների նկատմամբ:

Որոշ դեպքերում լսարանները եղել են բավականին բազմամարդ և, չնայած դասընթացավարների որակյալ դասավանդմանը, նկատելի են եղել նյութի ընկալման հետ կապված խնդիրներ: Դասընթացները տևել են 3.5-4 ժամ՝ առանց ընդմիջման, ինչն ազդել է դրանց արդյունավետության վրա: ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված խրթին ընտրական գործընթացները հաշվի առնելով, դասընթացների համար հատկացված ժամանակն ակնհայտորեն բավարար չէր հանձնաժողովի նոր անդամներին պատշաճ նախապատրաստելու համար:

Ընդհանուր տպավորությամբ՝ մասնակիցների գիտելիքներն ու պատրաստվածությունը եղել են բավականին ցածր: Չգալի առավելություն են ունեցել նախկինում նմանատիպ փորձ ունեցող անդամները:

2.1.1.4 Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների գրանցում

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) գրանցման հետ կապված էական խնդիրներ չեն արձանագրվել:

Ընտրություններին մասնակցել է 11 կուսակցություն և կուսակցությունների դաշինք՝ Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ), «Զաղաքացու որոշում» սոցիալ դեմոկրատական կուսակցությունը (ԶՈՍԴԿ), Հայ յեղափոխական դաշնակցությունը (ՀԶԴ), «Իմ քայլը» կուսակցությունների դաշինքը (ԻԶԿ), «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցությունը (ԼՀԿ), «Զրիստոնյա-ժողովրդական վերածնունդ» կուսակցությունը (ԶՎԿ),

«Ազգային առաջընթաց» կուսակցությունը (ԱԱԿ), «Մենք» կուսակցությունների դաշինքը (ՄԿԴ), «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը (ՕԵԿ), «Սասնա ծռեր» համահայկական կուսակցությունը (ՍԾՀԿ) և «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը (ԲՀԿ):

Պատգամավորի թեկնածուների գրանցման համար ներկայացված փաստաթղթերի թերի լինելու և դրանք ամբողջացնելու նպատակով ԿԸՀ-ն ՕԵԿ-ին, ՍԾՀԿ-ին և ԲՀԿ-ին տվել է 48 ժամ: Տվյալ՝ սահմանված ժամկետում անհրաժեշտ փաստաթղթեր չներկայացնելու, հիմքով մերժվել է միայն ՕԵԿ մեկ ներկայացուցչի թեկնածությունը:

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) տարածքային ցուցակներում ընդգրկվելիք թեկնածուների թիվը ԿԸՀ-ի կողմից սահմանվել է 7-15 հոգի: 41 պատգամավորի թեկնածու ներկայացրել է ինքնաբացարկի միջնորդություն, որոնցից 38-ը բավարարվել է, իսկ երեքը մերժվել՝ թեկնածուների նիստին չներկայանալու (նոտարական կարգով հաստատված դիմումի բացակայության պայմաններում) պատճառով: Մեկ պատգամավորի թեկնածուի գրանցումն ուժը կորցրած է ճանաչվել թեկնածուի մահվան պատճառով:

2.1.1.5 Դիտորդական առաքելությունների գրանցում

Դիտորդների հավատարմագրման գործընթացը խիստ անկատար է և ստեղծում է ավելորդ բարդություններ և՛ ԿԸՀ-ի, և՛ դիտորդական առաքելությունների համար:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, դիտորդական կազմակերպություններն իրենց առաքելությունն իրականացնում են ԿԸՀ-ում իրենց դիտորդներին հավատարմագրելուց հետո⁶, ընդ որում, հավատարմագրվելու կամ հավատարմագրված դիտորդների ցանկում փոփոխություններ/ լրացումներ կատարելու համար դիմումները ներկայացվում են քվեարկության օրվանից ոչ ուշ, քան 15 օր առաջ⁷, իսկ ԿԸՀ-ն դիտորդներին տրվող վկայականները հանձնում է դիմումը ստանալուց հետո՝ 12 օրվա ընթացքում⁸: Հավատարմագրման փաստաթղթերը ԿԸՀ ներկայացվում են թղթային տարբերակով՝ դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպության ղեկավարի ստորագրությամբ և կազմակերպության կնիքով:

Դիտորդների հավատարմագրման ներկայիս գործընթացը ստեղծում է զգալի անհարմարություններ ինչպես դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպությունների, այնպես էլ ԿԸՀ-ի համար: Դիտորդների վերջնական ներգրավման կամ հրաժարման հարցերը լուծվում են քվեարկության օրվանից մի քանի օր առաջ, ուստի կազմակերպությունները դիտորդական առաքելությունն ապահովագրելու նպատակով ստիպված են լինում ԿԸՀ ներկայացնել ուժնազրկված ցուցակներ, որոնք, հրապարակվելով ԿԸՀ-ի կայքում, ներկայացվում են որպես պաշտոնական տվյալներ: Բացի այդ, որոշ դիտորդական կոալիցիոն առաքելություններ դիտարկման արդյունավետությունը երկուսական դիտորդի միջոցով ապահովելու նպատակով և վերջին պահին փոփոխություններ անելու անհնարինության պատճառով միևնույն անձանց հավատարմագրում են մի քանի

⁶ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 31, մաս 1

⁷ Նույնը, հոդված 31, մաս 2

⁸ Նույնը, հոդված 31, մաս 3

կազմակերպությունների կողմից, ինչը չի ստուգվում ԿԸՀ-ի կողմից և կրկին ուժնացնում է ցուցակները:

Մյուս կողմից, ԿԸՀ-ն, հասկանալի ծանրաբեռնվածությունից ելնելով, ի վիճակի չէ ձեռագիր լրացնել մի քանի տասնյակ հազարի հասնող դիտորդական վկայականներ, ուստի յուրաքանչյուր դիտորդական կազմակերպության անունով վերջինիս կողմից ներկայացված դիտորդների քանակով տրամադրվող վկայականները նրանց հանձնվում են առանց լրացնելու դիտորդների անուն-ազգանունների: Նման պրակտիկան, մի կողմից, լրացուցիչ ծանրաբեռնվածություն է առաջացնում դիտորդական կազմակերպությունների համար՝ քվեարկությունից ընդամենը մի քանի օր առաջ ինքնուրույն լրացնելու տվյալները, մյուս կողմից, հնարավորություն է տալիս անբարեխիղճ կազմակերպություններին չարաշահելու այդ հնարավորությունը և լրացնելու հավատարմագրման ցանկերում չներառված անձանց անուններ: Սա նույնպես չի ստուգվում որևէ մեկի կողմից և կարող է վերհանվել միայն այդպիսի «դիտորդների» կողմից ընտրախախտումներին ակտիվորեն ներգրավվելու և բացահայտվելու պարագայում:

Ի լրումն վերոնշյալի, պետք է նկատել, որ դիտորդների ցուցակների համընկումների նկատմամբ վերահսկողության բացակայությունը ստեղծում է ռիսկեր, որ անձը միաժամանակ կարող է ներգրավվել ինչպես տարբեր դիտորդական առաքելությունների կամ ՉԼՄ ներկայացուցիչների ցանկերում, այնպես էլ լինել վստահված անձ և ընդգրկվել ընտրական հանձնաժողովներում:

2.1.1.6 «Կեղծ դիտորդների» հավատարմագրում

Պատշաճ կարգեր նախատեսված չեն՝ ստուգելու հավատարմագրման դիմում ներկայացրած կազմակերպությունների գործունեությունը, ինչը հնարավորություն է տալիս ներգրավվելու «կեղծ» և քաղաքական տեսանկյունից կողմնակալ դիտորդական առաքելությունների:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ընտրությունների ժամանակ դիտորդական առաքելության իրավունք ունեն ՀՀ այն հասարակական կազմակերպությունները, որոնց կանոնադրական նպատակներն ընտրությունները նշանակելու օրվան նախորդող՝ նվազագույնը մեկ տարի ներառել են ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցեր, և որոնք չեն աջակցում թեկնածուներին կամ ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին⁹: ԿԸՀ-ն մերժում է դիտորդների հավատարմագրման մասին դիմումը, եթե կազմակերպության կանոնադրական նպատակները չեն բավարարում ընտրական օրենսգրքի վերոնշյալ պահանջները, կամ դիմումը ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետների խախտմամբ, կամ ներկայացված փաստաթղթերը չեն համապատասխանում օրենսդրությամբ սահմանված պահանջներին, կամ դիմումը չի պարունակում նշում կազմակերպության դիտորդների վարքագծի կանոնների ընդունման կամ ուսուցման մասին¹⁰:

⁹ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 30, մաս 1, կետ 2

¹⁰ Նույնը, հոդված 31, մաս 4

ԱԺ ընտրությունները դիտարկելու նպատակով ԿԸՀ-ի կայքում գրանցվել է 22 տեղական հասարակական կազմակերպություն (մոտ 17,800 դիտորդ): Դրանցից առավելագույն թվով անուններ ներկայացրել են «Միացյալ առաջնորդների պալատ» և «Աբովյանի ուսանողական խորհուրդ» ԶԿ-ները՝ յուրաքանչյուրը մոտ 5,400-ական դիտորդ¹¹: Դիտարկման արդյունքում պարզվել է, որ այս ԶԿ-ները կապված են ԲՀԿ-ի հետ: Մասնավորապես, «Միացյալ առաջնորդների պալատի» ղեկավարը Լիաննա Մանուկյան է, որը ՀՀ երիտասարդական խորհրդարանի ԲՀԿ խմբակցության քարտուղարն է: Իսկ «Աբովյանի ուսանողական խորհուրդը» նախագահում է Վեներա Գյուլինյանը, որը ներգրավված է ԲՀԿ համամասնական և թիվ 10 ընտրատարածքի տարածքային ցուցակներում: Այս հասարակական կազմակերպություններն ակտիվորեն և հրապարակայնորեն աջակցել են ԲՀԿ-ին, ինչն արգելված է դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպություններին ՀՀ ընտրական օրենսգրքով¹²: Ակնհայտ է, որ ԿԸՀ-ն պատշաճ չի ստուգում դիտորդական առաքելություն իրականացնող ԶԿ-ների գործունեությունը և հաշվի չի առնում ՀՀ ընտրական օրենսգրքի խախտումները՝ չնայած ահազանգերին¹³:

Հարկ է արձանագրել, որ ավելի վաղ, մինչև 2018 թ.-ի նոյեմբերի 24-ը, ԿԸՀ հավատարմագրման դիմում են ներկայացրել և կայքի՝ հավատարմագրված դիտորդական առաքելությունների ցանկում ներառվել են ԲՀԿ-ին աջակցող ևս երեք կազմակերպություններ՝ «Համահայկական երիտասարդական ասոցիացիա», «Իրավագոր» և «Համաչափ զարգացում» համայնքային զարգացման հասարակական կազմակերպությունները՝ յուրաքանչյուրը կրկին 5,400-ական դիտորդով: Հետաքննող լրագրողների ահազանգի հիման վրա վերջինի դիմումը մերժվել է, քանզի պարզվել է, որ դրա գործունեությունը դադարեցվել է դեռևս մեկ տարի առաջ և ԿԸՀ ներկայացվել են կեղծ փաստաթղթեր, ինչի կապակցությամբ գրություն է ուղարկվել դատախազություն: «Իրավագոր» և «Համաչափ զարգացում» համայնքային զարգացման ԶԿ-ների տվյալները 2 օրվա ընթացքում հանվել են ԿԸՀ կայքից՝ առանց հրապարակային որոշման կամ հիմնավորման¹⁴:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ առկա է հակասություն, որով մի կողմից դիտորդական կազմակերպություններին ներկայացվում է պահանջ՝ չաջակցել ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին կամ թեկնածուներին, մյուս կողմից՝ դիտորդական կազմակերպության դիմումը մերժելու հիմքերի ցանկում նախատեսված չէ այդ պահանջի չպահպանումը՝ որպես մերժման հիմք¹⁵: Ընտրական օրենսգրքով նախատեսված չեն նաև դիտորդական կազմակերպության հավատարմագրումից հետո նրա կողմից հնարավոր քարոզչության կամ որևէ թեկնածուին կամ ընտրություններին մասնակցող կուսակցությանը աջակցության դեպքերում՝ այդ

¹¹ ԿԸՀ, 2018թ. դեկտեմբերի 9-ին կայանալիք ՀՀ Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններին դիտորդական առաքելություն իրականացնող տեղական հասարակական կազմակերպությունների ցանկ, <https://res.elections.am/images/doc/dit09.12.18.pdf>

¹² ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 30, մաս 1

¹³ Քրիստինե Աղալարյան, «Լուծարված ՀԿ-ն, պատգամավորի թեկնածուի ՀԿ-ն և ծառուկյանամերձ այլ կազմակերպություններ դիտորդական առաքելության հայտեր են ներկայացրել», Զեռք (Երևան, 24 նոյեմբերի 2018թ.), <https://hetq.am/hy/article/98491>, «Ականատես» դիտորդական առաքելություն, Հայտարարություն «կեղծ» դիտորդական առաքելությունների վերաբերյալ (Երևան, 26 նոյեմբերի 2018թ.), <https://transparency.am/hy/news/view/2558>

¹⁴ «Աբովյանի ուսանողական խորհուրդ» ՀԿ-ն ներառվել է ԿԸՀ կողմից հրապարակվող դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպությունների ցանկում ահազանգից ավելի ուշ:

¹⁵ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 30, մաս 1, կետ 2

կազմակերպությանը դիտորդական առաքելության իրավունքից զրկելու հիմքերը և ընթացակարգը:

2.1.1.7 Միջազգային դիտորդների հավատարմագրում

Օտարերկրյա հասարակական կազմակերպությունների և միջազգային կազմակերպությունների դիտորդների հավատարմագրման գործընթացը պարունակում է հայեցողության լայն շրջանակների հետ կապված ռիսկեր:

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 9-ի ԱԺ արտահերթ ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ում հավատարմագրվել են 8 միջազգային կազմակերպություն և օտարերկրյա հասարակական կազմակերպություն, այդ թվում՝ Եվրոպային անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակը (ԺՀՄԻԳ), Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽԽՎ), Անկախ պետությունների համագործակցության (ԱՊՀ) դիտորդական առաքելությունը, ԱՊՀ միջխորհրդարանական վեհաժողովը, ԵԱՀԿ խորհրդարանական վեհաժողովը, Եվրոպական խորհրդարանը, ՍԻԼԲԱ-ն (Ազատության և ժողովրդավարության նախաձեռնությունների աջակցություն) և «Ի-Էն-Ի-Էմ-Օ»-ն (Ընտրությունները մշտադիտարկող կազմակերպությունների եվրոպական ցանց):

Հարկ է նշել, որ «Ի-Էն-Ի-Էմ-Օ» (ENEMO) կազմակերպությունը 2017 թ.-ի ապրիլի 2-ի խորհրդարանական ընտրությունները դիտարկելու վերաբերյալ դիմում էր ներկայացրել ԿԸՀ, սակայն մերժվել էր առանց պատշաճ հիմնավորման: Այսինքն, միևնույն օրենսդրության շրջանակում միևնույն դիտորդական կազմակերպության առնչությամբ ԿԸՀ-ն 2017 և 2018 թվականներին ընդունել է իրար հակասող որոշումներ: Չքննարկելով նախորդ ընտրություններին Հայաստանի ղեկավարության օրինավոր ընտրություններ և պատշաճ վերահսկողություն ապահովելու քաղաքական կամքի բացակայությունը՝ կարելի է արձանագրել, որ առկա է ՀՀ ընտրական օրենսգրքի բաց և ամրագրված չեն պատշաճ չափանիշներ, թե ինչպիսի պահանջների պետք է բավարարի միջազգային կազմակերպությունը կամ օտարերկրյա դիտորդական կազմակերպությունը կամ ինչ հիմքով և ընթացակարգով կարող է մերժվել նրա դիմումը՝ դիտորդական առաքելություն իրականացնելու հրավեր ստանալու վերաբերյալ /այդպիսին ներկայացված լինելու պարագայում/:

2.1.2 Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ

ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրությունների ժամանակ կազմավորվել է 13 ընտրական տարածք՝ 4-ը՝ Երևանում, 9-ը՝ մարզերում: Գործել է 38 ընտրական հանձնաժողով, 10-ը՝ Երևանում, 28-ը՝ մարզերում:

Երկարաժամկետ դիտորդների կողմից ուսումնասիրված բոլոր ընտրական հանձնաժողովների 48 նիստերի ընթացքում քննարկվել են կազմակերպչական հարցեր և կայացվել են ՀՀ ընտրական օրենսգրքով նախատեսված մի շարք որոշումներ՝ ըստ ԿԸՀ կողմից սահմանված ժամանակացույցի:

2.1.2.1 Հանձնաժողովների կազմը և գործունեությունը

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կազմն ու գործունեությունն, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանել են օրենքով սահմանված պահանջներին:

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կազմը¹⁶ հիմնականում պահպանվել է և չի ներառել անձանց, որոնք, օրենքի համաձայն, իրավունք չունեն լինելու ընտրական հանձնաժողովի անդամ: Այդուհանդերձ, արձանագրվել են փաստեր, որ հանձնաժողովի անդամները նախկինում դրսևորել են ոչ իրավաչափ վարքագիծ, թեև դրանց ընթացք չի տրվել: Մասնավորապես, Երևանում թիվ 8 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի (Շենգավիթ) նախագահ Նորիկ Երևանյանը 2018 թ.-ի սեպտեմբերի 23-ին՝ Երևանի ավագանու արտահերթ ընտրությունների օրը, թիվ 8/05 ընտրատեղամասում ֆիզիկական ուժի գործադրմամբ խոչընդոտել է լրագրողի գործունեությունը¹⁷:

Հանձնաժողովների անդամների վարքագիծը և վերաբերմունքը «Ականատես» առաքելության դիտորդների նկատմամբ, ընդհանուր առմամբ, եղել է բարյացակամ և համագործակցային: Երբեմն ուշացմամբ, սակայն հիմնականում հանձնաժողովները դիտորդներին տրամադրել են նիստերի անցկացման մասին հայցվող տեղեկատվությունը և դրանց արձանագրությունները: Բացառություն է եղել թիվ 9 տարածքային ընտրական հանձնաժողովը (Կենտրոն - Նորք Մարաշ), որի նախագահ Եղիշե Տերտերյանը և քարտուղարը դժկամորեն են հարաբերվել դիտորդի հետ և ստեղծել են խոչընդոտներ նրա աշխատանքի համար¹⁸:

2.1.2.2 Միջոցներ և կարողություններ

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների գործունեությունը խիստ անբավարար ու խնդրահարույց է՝ պայմանավորված պատշաճ աշխատանքի համար անհրաժեշտ միջոցների և գործիքների բացակայությամբ, ինչպես նաև հանձնաժողովների անդամների գիտելիքների և գործնական կարողությունների սահմանափակումներով:

Ի տարբերություն ԿԸՀ-ի, որի պատշաճ աշխատանքի և գործունեության արդյունավետության համար ստեղծված են բավարար պայմաններ, տարածքային ընտրական հանձնաժողովները գտնվում են խիստ անբարենպաստ վիճակում: Ի լրումն շենքային անհարմարությունների, որոնց մասին նշվում է հենց ԿԸՀ ներկայացուցիչների կողմից, այս հանձնաժողովները զրկված են ժամանակակից տեխնիկական պայմաններից ու միջոցներից, որոնք կկարողանային ապահովել առավել արդյունավետ ու թափանցիկ աշխատանք և Էականորեն կխթանեին հանձնաժողովի անդամների առավել պրոֆեսիոնալ ու արժանապատիվ աշխատանքը:

¹⁶ Համաձայն ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, տարածքային ընտրական հանձնաժողովները մշտական հիմունքներով աշխատող մարմիններ են, որոնք ունեն ԿԸՀ-ի կողմից 6 տարի ժամկետով նշանակված 7-ական անդամ:

¹⁷ Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե, *Հայտարարություն* (Երևան, 24 սեպտեմբերի 2018թ.), <http://khosq.am/2018/09/24/%d5%b0%d5%a1%d5%b5%d5%bf%d5%a1%d6%80%d5%a1%d6%80%d5%b8%d6%82%d5%a9%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b6-30>

¹⁸ Եղիշե Տերտերյանը հայտնի է նրանով, որ դեռևս 2005 թ.-ի տեղական ինքնակառավարման մարմնի ընտրություններին մասնակցող թեկնածուին կոպտորեն մերժել էր հանձնաժողովների անդամների վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրումը: Տես՝ Վահագն Հովակիմյան, «Պետական գաղտնիք. ո՞վքեր են ՏԸՀ անդամները», Հայկական ժամանակ (Երևան, 19 սեպտեմբերի 2018թ.), <http://armtimes.com/hy/article/144578>

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովները չունեն էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցներ և ինտերնետային կայքեր, հաճախ անպատասխան են մնում հեռախոսազանգերը, ինչը ստեղծում է խոչընդոտներ դրանց գործունեության նկատմամբ հանրային վերահսկողություն իրականացնելու տեսանկյունից: Այս հանձնաժողովների նիստերի մասին տեղեկություն ստանալու կամ նիստերի արձանագրությունները ստանալու նպատակով դիտորդները հաճախ ստիպված են եղել ֆիզիկապես այցելել համապատասխան գրասենյակներ: Նիստերի որոշումների մեծ մասը որևէ տեղ չեն հրապարակվում և կարող են ստացվել միայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքով ներկայացվող հարցման համաձայն: Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներին հասցեագրված դիմում-բողոքները կարող են ներկայացվել բացառապես առձեռն՝ դիտորդական կազմակերպությունների կողմից լիազորված անձանց կողմից:

Ելնելով տեխնիկական պատրաստվածության անկարևորությունից՝ հանձնաժողովի անդամները հաճախ չեն տիրապետում համակարգչով աշխատելու հմտությունների: Համապետական ընտրությունների համար ԿԸՀ-ն ստիպված է ներգրավել այսպես կոչված «օպերատորների», որոնք հանձնաժողովների աշխատանքներին հաճախ մասնակցում են առանց տարբերանշանի: Բացի այդ, առկա է պրակտիկա, երբ տարածքային ընտրական հանձնաժողովների նախագահները սեփական հայեցողությամբ ներգրավում են լրացուցիչ կամավորների, որոնք կողմնակի անձ լինելով՝ ներկա են գտնվում հանձնաժողովների նիստերին:

2.2 Ընտրողների ցուցակներ

Ընտրողների ցուցակները շարունակում են պարունակել հակասական և խնդրահարույց տվյալներ, որոնք հարցականի տակ են դնում դրանց ճշգրտությունը և օբյեկտիվությունը: Իրավասու մարմինները, մասնավորապես՝ ՀՀ ոստիկանությունը, պատշաճ աշխատանք չեն տանում ցուցակներում առկա թերությունները լիարժեք վերացնելու ուղղությամբ:

ՀՀ բնակչության ռեգիստրում բնակչության թիվը 2,969,200 է, որը 2017 թ.-ի ապրիլի 2-ի խորհրդարանական ընտրություններին գրանցված թվից պակաս է 24,700 անձով, սակայն ընտրողների թիվը (2,574,916 անձ) ավելին է 10,582-ով: Ընտրողների ցուցակներում բացակայում են հարյուրավոր ընտրողների հասցեներ: Բավականին մեծ է բարձր տարիք ունեցող ընտրողների թիվը, այդ թվում՝ 100-ից բարձր (117 ընտրող) և 110-ից բարձր (3 ընտրող)¹⁹: Բազմաթիվ են հասցեները, որտեղ գրանցված է մի քանի տասնյակ ընտրող:

«Ականատես» դիտորդական առաքելությունը, քվեարկության օրվանից հետո, ընտրողների ցուցակները ճշգրտելու նպատակով իրականացրել է ստուգողական այցեր խնդրահարույց հասցեներ: Թիրախում եղել է հիմնականում երկու խումբ՝ քաղաքային համայնքների 15-25 ընտրող ունեցող հասցեները, որոնցում առավել հավանական են ավելորդ ու կեղծ հաշվառումները, ինչպես նաև 50 և ավել ընտրող ունեցող հասցեները, որտեղ ընտրողների թիվը անհասկանալիորեն բարձր է:

¹⁹ Ավելին՝ ԹԻՀԿ «2018թ. խորհրդարանական արտահերթ ընտրությունների ընտրական թվերի էլեկտրոնային մոնիտորինգ» զեկույցում (Երևան, 2019թ.)

Ընդհանուր առմամբ, առաքելության դիտորդներն այցելել են 15-25 ընտրող ունեցող 589 հասցե Երևան քաղաքում, ինչպես նաև Արարատի, Արմավիրի Գեղարքունիքի, Կոտայքի, Լոռու, Շիրակի և Սյունիքի մարզերի քաղաքային համայնքներում:

Հասցեների ստուգումները բացահայտել են հետևյալը.

- Այցելությունների ընթացքում 14 հասցե (ստուգված հասցեների 2.4%-ը) հնարավոր չի եղել գտնել: Մի քանի դեպքերում անգամ տվյալ փողոցում ապրող բնակիչները/հարևանները չեն կարողացել ճանաչել հասցեները և/կամ ընտրողներին: Հնարավոր չի եղել նաև պարզել, թե արդյոք նշված հասցեներն իրական են, թե ոչ:
- 45 տնային տնտեսությունում (ստուգված հասցեների 7.6%-ում) պարզվել է, որ դրանց անդամները և/կամ սեփականատերերը չեն ճանաչում իրենց հասցեում հաշվառված այլ անձանց:
- 12 հասցեում (ստուգված հասցեների 2%-ում) հաշվառված ընտրողների վերաբերյալ տեղեկատվությունը տարբերվել է ընտրողների ցուցակներում նշված թվից: Մասնավորապես, Էական տարբերություններ են արձանագրվել Արարատի մարզի Մասիս քաղաքի 4 տնային տնտեսությունում (տարբերությունն ընտրողների հրապարակված ցուցակից կազմել է 9-11 ընտրող): Նման հասցեների քանակը, ամենայն հավանականությամբ, ավելի մեծ է, սակայն դա հնարավոր չի եղել ճշտել տվյալ հասցեում բնակիչների կամ տնային տնտեսության իրազեկ անդամների բացակայության և այլ պատճառներով:
- 101 տնային տնտեսություններում (ստուգված հասցեների 17%-ը) եղել է մեկ և ավելի ընտրող, ովքեր ժամանակավոր կամ մշտական հիմունքներով բնակվում են արտերկրում:
- Ստուգումների ընթացքում եղել են նաև դեպքեր, երբ տնային տնտեսության անդամները հրաժարվել են քննարկել իրենց հասցեում հաշվառված ընտրողների վերաբերյալ տեղեկատվությունը, ինչը կասկածներ է առաջացնում արհեստական/հարկադիր հաշվառումների, ինչպես նաև նախկին ընտրություններին ընտրողների «ցուցակագրմանը» մասնակցելու առումով:
- Մոտ 30 հասցեում (ստուգված հասցեների մոտ 5%-ում) մեկ հասցեի տակ առկա է մի քանի տուն կամ բնակարան, որոնք ձևավորվել են տնային տնտեսության ընդլայնման, ինքնակամ շինության պատճառով և/կամ համայնքապետարանների կողմից ոչ պատշաճ հասցեավորման արդյունքում: Հետագայում ևս չեն իրականացվել ճշգրտումներ՝ հասցեները տարբերակելու և հստակեցնելու նպատակով:
- Արձանագրվել է ընտրողների ցուցակներում առկա մահացած անձանց՝ 4 և ժամկետային զինծառայողի՝ 1 դեպք:

Ընտրողների ցուցակներում առկա են եղել 50 և ավել ընտրողի հաշվառում ունեցող 54 հասցե (մեծամասնությունը՝ Երևան քաղաքում), որոնցից ստուգվել է 13-ը: Ստուգումներն իրականացվել են Երևանում, ինչպես նաև Գյումրի, Վաղարշապատ (Էջմիածին) և Գավառ քաղաքներում:

Ստուգումների հիմնական բացահայտումներից կարելի է առանձնացնել հետևյալը՝

- Հասցեների 5-ը հաստատություններ են, օրինակ՝ մանկատուն, տուն-ինտերնատ, եկեղեցի (Էջմիածին), տնկարան և այլն, որոնք սակայն որևէ կերպ տարբերակված չեն:
- Մի քանի դեպքում մեկ հասցեում բացահայտվել են մեծաքանակ տներ/տնային տնտեսություններ: Օրինակ՝ Գեղարքունիքի մարզի Գավառի համայնքում Հացառատ թաղամասը (հաշվառված ընտրողների թիվը՝ 425) կամ Արծվաբար թաղամասը (հաշվառված ընտրողների թիվը՝ 66):
- Մի շարք դեպքերում հասցեները ամբողջական չեն (նշված է միայն փողոցը) և պարունակում են հիմնականում տեղանքը նկարագրող տվյալներ, օրինակ, Կարմիր Բլուր կայան 5 (հաշվառված ընտրողների թիվը՝ 51) կամ Զանաթեռ շրջանային թունել (հաշվառված ընտրողների թիվը՝ 242) Երևան քաղաքում, որոնք հնարավոր չի եղել գտնել:
- Երևանի Էրեբունի վարչական շրջանում արձանագրվել է դեպք, երբ մեկ հասցեի տակ հայտնաբերվել է երկու մուտքով բազմաբնակարան շենք՝ 88 հաշվառված ընտրողներով:

Ընտրողների ցուցակների ուսումնասիրությունները, փաստացի ստուգումներն ու բացահայտումները ցույց են տալիս, որ տարիներ շարունակ ՀՀ ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչությունը չի ձեռնարկել բավարար միջոցներ հստակեցնելու ընտրողների ցուցակները և փարատելու քաղաքացիների կասկածները դրանց ճշգրտության վերաբերյալ:

2.3 Նախընտրական ժամանակահատված

2018թ. դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունների նախընտրական փուլն, ընդհանուր առմամբ, ընթացել է ազատ, մրցակցային և խաղաղ ընտրապայքարի պայմաններում, ինչն էապես տարբերվում է նախորդ տարիների համապետական ընտրությունների նույն ժամանակահատվածից:

2.3.1 Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատված

Նախընտրական քարոզչությունը և դրա համար օրենսդրությամբ սահմանված ժամանակահատվածը օրենսդրորեն պատշաճ կարգավորված չեն, ինչը ստեղծում է լրջագույն ռիսկեր մրցակցության խաթարման և վարչական ռեսուրսի չարաշահման համար:

Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված այն ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների և թեկնածուների համար հավասար հնարավորություններ ապահովելու նպատակով գործում են հանրային ռեսուրսներից օգտվելու, քարոզչություն իրականացնելու և ֆինանսական թափանցիկություն ապահովելու կանոնները²⁰: Այն սկսվում է ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների ընտրական ցուցակների, թեկնածուների գրանցման համար սահմանված ժամկետի վերջին օրվան հաջորդող 7-րդ օրը և ավարտվում քվեարկության օրվանից մեկ օր առաջ: Նախընտրական քարոզչության

²⁰ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 19

Ժամանակահատվածի սահմանված լինելը, սակայն, չի սահմանափակում սույն օրենսգրքով չարգելված այլ ժամանակահատվածում քարոզչության իրականացումը²¹:

Նման սահմանափակման բացակայությունը ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին) ու թեկնածուներին փաստացի արտոնում է առանց որևէ վերապահման մինչև պաշտոնական քարոզչության մեկնարկն անարգել, առանց սահմանափակումների ու պատշաճ վերահսկողության, զբաղվել քարոզչությամբ: Տարբեր չափերով օգտագործվելով, մի կողմից, ֆինանսական միջոցներ չունեցող կամ արդարությունն արժևորող, իսկ մյուս կողմից՝ վարչական և/կամ ֆինանսական լուրջ ռեսուրսների տիրապետող կամ պարզապես ՀՀ օրենսդրության տառին հետևող քաղաքական ուժերի կողմից, այս հնարավորությունը փաստացի խորացնում է առկա անհավասարությունները ու խաթարում մրցակցությունը:

Նախընտրական քարոզարշավի ժամանակահատվածի խիստ առաձգական և բավարար չափով չկարգավորված լինելու արդյունքում կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները), թեկնածուները հայտնվում են անհավասար մրցակցության մեջ, որտեղ շահում են նրանք, ովքեր օգտվում են օրենսդրական բացից: Լրացուցիչ մտահոգություն են հարուցում նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածից դուրս վարչական ռեսուրսի չարաշահման հնարավորությունները:

2018 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրությունների նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը սկսվել է 2018 թ.-ի նոյեմբերի 26-ին, տևել է 13 օր և ավարտվել է քվեարկության օրվանից մեկ օր առաջ՝ դեկտեմբերի 7-ին, ժամը 24:00-ին: Փաստացի, նախընտրական քարոզչությունը որոշ քաղաքական ուժերի կողմից սկսվել է ավելի վաղ: Մասնավորապես, նոյեմբերի 19-ին, ՀՀ վարչապետի պաշտոնակատար Նիկոլ Փաշինյանը Մարտունի քաղաքում ավագ դպրոցի շենքի բացման արարողության և քաղաքի 190-ամյակին նվիրված տոնակատարության ընթացքում ունեցած իր ելույթի որոշ հատվածներում փաստացի իրականացրել է նախընտրական քարոզչություն ԻԶԿԴ-ի օգտին²²:

2.3.2 Ընտրական շտաբների գործունեություն և թափանցիկություն

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների), ինչպես նաև թեկնածուների ընտրական շտաբները գործել են ոչ թափանցիկ, ինչը հիմնականում պայմանավորված է ինչպես օրենսդրական թերացումներով, այնպես էլ քաղաքական ուժերի պատասխանատվության ու հաշվետվողականության պակասով:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) ընտրական շտաբները չեն կարող տեղակայվել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների զբաղեցրած շենքերում (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ընտրական շտաբները զբաղեցնում են այդ մարմիններին

²¹ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 19, մաս 1

²² «Ավանատես» դիտորդական առաքելություն, ՀՀ Ազգային ժողովի 2018թ. դեկտեմբերի 9-ի արտահերթ ընտրությունների երկարաժամկետ դիտորդական առաքելության միջանկյալ զեկույց (Երևան, 7 դեկտեմբերի, 2018 թ.), <https://transparency.am/files/publications/1544210211-0-857134.pdf>

չպատկանող տարածք), հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների շենքերում, ինչպես նաև այն շենքերում, որտեղ գործում են ընտրական հանձնաժողովները²³: Դիտարկված ընտրական շտաբների տեղակայումը համապատասխանել է օրենսգրքով նախատեսված սահմանափակումներին:

«Ականատես» դիտորդական առաքելությունը 2018 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին) խնդրել է տրամադրել ֆինանսական միջոցների, դրանց աղբյուրների և ծախսերի, ինչպես նաև գույքի օգտագործման մասին հաշվետվություն 2018 թ. հունվարի 1-ից մինչև նոյեմբեր ընկած ժամանակահատվածի առումով, իսկ նորաստեղծ կուսակցությունների դեպքում՝ ստեղծման օրվանից մինչև դեկտեմբեր, ինչպես նաև կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) կողմից իրականացվող քարոզչական միջոցառումների ժամանակացույցը և դրանց անցկացման վայրի վերաբերյալ տվյալներ:

Պատասխաններ ստացվել են միայն երեք քաղաքական ուժից, և որոշ դեպքերում ոչ լիարժեք: Այսպես.

- ԼՅԿ-ն ներկայացրել է իր ֆինանսական միջոցների հայտարարագիրը, ներառյալ՝ բանկային հաշվի մնացորդը, գոյացած եկամուտները՝ անդամավճարներից և պետական ֆինանսավորումից, ինչպես նաև տեղեկատվություն անշարժ գույքի վարձակալության վերաբերյալ և մարզային քարոզարշավների ժամանակացույցը:
- «Մենք» դաշինքը ներկայացրել է Նախընտրական միջոցառումների ժամանակացույցը և շտաբների հասցեները, ԿԸՀ ներկայացված՝ Նախընտրական հիմնադրամին կատարված մուտքերի և դրանց օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագիրը, Նախընտրական շրջանում շտաբների վարձակալության, աշխատողների վարձատրության և տրանսպորտային ծախսերը, կուսակցությունների միջոցների հայտարարագրերը, համաձայն որի «Ազատ դեմոկրատներ» կուսակցությունը 2018 թ.-ի հունվար-նոյեմբեր ժամանակահատվածում չի ունեցել մուտքեր և ելքեր, իսկ «Հանրապետություն» կուսակցությունը ստացել է բյուջետային հատկացում:
- ԶՈՍԴԿ-ն ներկայացրել է Նախընտրական ծախսերի մասին տվյալներ, ներառյալ՝ տրանսպորտային ծախսերը և տեղեկություն, որ իր ընտրական շտաբի բոլոր մասնակիցները ներգրավվել են կամավոր հիմունքներով, իսկ շտաբները տեղակայված են եղել կուսակցության տարածքային մարմինների գրասենյակներում, որոնց համար վարձ չի վճարվել: Տարածքային գրասենյակներից դուրս շտաբների համար գումար ևս չի վճարվել:

Մյուս կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) չեն արձագանքել հարցմանը:

Նախընտրական շտաբների աշխատակիցները, որպես կանոն, զգուշավոր են եղել դիտորդների նկատմամբ և հիմնականում խուսափել կամ հրաժարվել են տրամադրել տեղեկություն շտաբների տարածքների, աշխատողների և կամավորների քանակի վերաբերյալ:

²³ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 19, մաս 4

2.3.3 Նախընտրական քարոզչության կարգ

Քարոզչության կանոնները պատշաճ չեն կիրառվում և նախընտրական քարոզչությունը բավարար չափով չի վերահսկվում համապատասխան մարմինների կողմից:

Նախընտրական քարոզչությունը սկսելուց 10 օր առաջ համայնքների ղեկավարները համայնքների տարածքներում քարոզչական նյութեր փակցնելու համար առանձնացնում են անվճար տեղեր: Հանրության համար տեսանելի քարոզչական նյութեր կարող են փակցվել հատուկ այդ նպատակով առանձնացված տեղերում ..., ֆիզիկական անձանց համաձայնությամբ՝ նրանց պատկանող կամ նրանց տիրապետման ներքո գտնվող շենքերի, շինությունների (բացառությամբ պետական և համայնքային սեփականություն հանդիսացող շենքերի, հանրակրթական դպրոցների, բազմաբնակարան կամ ստորաբաժանված շենքերի, հասարակական մենդի կամ առևտրի օբյեկտների), տրանսպորտային միջոցների (բացառությամբ հասարակական տրանսպորտի և տաքսու) վրա կամ դրանց ներսում և այլն²⁴:

Քարոզչական նյութերի տարածումն օրենքով չսահմանված տարածքներում արգելվում է, իսկ թեկնածուների, կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքի) կողմից նախընտրական քարոզչության սահմանված կարգի խախտման դեպքում ընտրական հանձնաժողովի՝ խախտումը վերացնելու որոշման պահանջները՝ դրանում նշված ժամկետներում չկատարելը առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն²⁵: Քարոզչական տպագիր նյութերը պետք է տեղեկություններ ներառեն պատվիրատուի, տպագրող կազմակերպության և տպաբանակի վերաբերյալ: Օրենքով սահմանված վավերապայմանների բացակայությամբ քարոզչական տպագիր նյութեր տարածելն առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն²⁶:

ԿԸՀ-ն հսկում է նախընտրական քարոզչության սահմանված կարգի պահպանումը, իսկ դրա խախտման դեպքում դիմում է իրավասու մարմիններ խախտումը կանխելու նպատակով կամ կիրառում նախազգուշացում խախտում թույլ տված թեկնածուի, ընտրություններին մասնակցող կուսակցության նկատմամբ՝ ոչ ավել, քան 3 օրում վերացնելու խախտումը (խախտման հետևանքները)²⁷: Տարածքային ընտրական հանձնաժողովը վերահսկողություն է իրականացնում իր կողմից սպասարկվող տարածքում ընտրական օրենսգրքի պահանջների կատարման նկատմամբ²⁸: Համայնքի ղեկավարն իրեն պատվիրակված լիազորությունների շրջանակում հանում է սահմանված կանոնների խախտմամբ փակցված քարոզչական պաստառը, քարոզչական տպագիր և այլ նյութերը, անհրաժեշտության դեպքում՝ ոստիկանության աջակցությամբ²⁹:

Նախընտրական քարոզչության ժամանակ գրեթե բոլոր քաղաքական ուժերի և նրանց թեկնածուների կողմից լիովին անտեսվել են քարոզչանյութերի տարածման կանոնները: Բացի անօրինականության մասշտաբների անվերահսկելի ծավալումից, այս պրակտիկայով

²⁴ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 21, մաս 2

²⁵ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրք, հոդված 40.12

²⁶ Նույնը, հոդված 40.1

²⁷ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 19

²⁸ Նույնը, հոդված 52

²⁹ Նույնը, հոդված 21

խաթարվել է հավասար հնարավորությունների սկզբունքը՝ ապահովելով առավել ակտիվ վիզուալ քարոզչություն՝ օրինախախտ ուժերի համար, և անբարենպաստ վիճակում դնելով օրինապաշտ և սկզբունքային գործիչներին: Քարոզչության համար սահմանված կանոնները պատշաճ չեն վերահսկվել իրավասու մարմինների կողմից և խախտումները վերացնելու ուղղությամբ չեն ձեռնարկվել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ձախողելով պատշաճ մրցակցության ապահովումը:

«Ականատես»-ի դիտարկումների համաձայն, քարոզչական նյութեր են փակցվել չսահմանված և օրենքով արգելված վայրերում՝ բազմաբնակարան շենքերի, առևտրի և սննդային օբյեկտների, համայնքապատկան կառույցների, տաքսի ծառայությունների, սյուների, արագաչափերի, ծառերի և լվացքի պարանների վրա: Արձանագրվել են նաև տպագիր նյութեր, որոնք չեն պարունակել տպաբանակի, տպագրող կազմակերպության և պատվիրատուի մասին տվյալներ: Դիտորդների կողմից քարոզչության կանոնների բազմաթիվ խախտումներ են արձանագրվել ԲՀԿ-ի, ԻԶԿԴ-ի, ԼՀԿ-ի և ՀՀԴ-ի կողմից՝ ինչպես կուսակցության ընդհանուր, այնպես էլ՝ տարածքային ցուցակներով առաջադրված թեկնածուների դեպքում:

Արձանագրված որոշ դրվագների վերաբերյալ «Ականատեսը» դիմում է ներկայացրել ԿԸՀ՝ խնդրելով ձեռնարկել միջոցներ խախտումները կանխելու և վերացնելու նպատակով: Ի պատասխան՝ ԿԸՀ-ն հանդես է եկել հայտարարությամբ՝ ուղղված ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին ու կուսակցությունների դաշինքներին, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, որոնց հորդորել է ձեռնարկել օրենսդրությամբ սահմանված միջոցներ խախտումները վերացնելու համար: ԿԸՀ-ն նաև գրություններ է հղել Երևանի քաղաքապետին և մարզպետներին՝ հրավիրելով նրանց ուշադրությունը տվյալ խնդրի վրա և խնդրելով հանդես գալ առնչվող կառույցներին ուղղված համապատասխան հանձնարարականներով: Այնուամենայնիվ, ոչ օրենքի սահմանափակումները և ոչ էլ ԿԸՀ-ի հորդորները ոչինչ չեն փոխել կուսակցությունների քարոզչության մեթոդներում, իսկ տեղական ինքնակառավարման մարմինները հիմնականում չեն ձեռնարկել պատշաճ միջոցներ:

Ի լրումն քարոզչանյութերը փակցնելու օրենքով սահմանված պահանջների խախտման՝ արձանագրվել են նաև միջոցառումների անցկացման կանոնների խախտման դեպքեր: Մասնավորապես, ՀԶԺԿ-ն 2018 թ. դեկտեմբերի 1-ին կազմակերպել է միջոցառում թիվ 27 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի սպասարկման տարածքում, Չարենցավանի արվեստի դպրոցի դահլիճում՝ ժամը 12:40-ին, թեև, տեղական ինքնակառավարման մարմնի որոշման համաձայն, դպրոցի դահլիճը քաղաքական ուժերին անվճար հիմունքներով կարող է տրամադրվել միայն ժամը 18:00-ից հետո³⁰:

Երկարաժամկետ դիտորդները հիմնականում ազատորեն դիտարկել են քարոզչությունը և միայն մեկ դեպքում է եղել խոչընդոտ: Մասնավորապես, թիվ 35 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի սպասարկման տարածքում ԻԶԿԴ-ի տարածքային ցուցակում ընդգրկված թեկնածու Մարիամ Ծատուրյանը 2018 թ.-ի նոյեմբերի 28-ին քարոզարշավ է իրականացրել Ագարակի պղնձամուլիբդենային կոմբինատում, որտեղ «Ականատես»-ի դիտորդի մուտքն

³⁰ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 19

արգելվել է: Դիտորդը նկատել է, որ թեկնածուն օգտագործում է կոմբինատի ծառայողական մեքենան, և պարզել, որ թեկնածուի հորեղբայրը կոմբինատում զբաղեցնում է բարձր պաշտոն: Թեև Ագարակի պղնձամուլիբդենային կոմբինատը հանդիսանում է մասնավոր տարածք, որտեղ օրենքով քարոզչությունը չի արգելվում, այն տվյալ դեպքում օգտագործում է հանրային ռեսուրս՝ ընդերքը, և, փաստորեն, այն ծառայեցնում մեկ թեկնածուի շահին՝ ստեղծելով անհավասար պայմաններ մրցակիցների համար:

2.3.4 Ընտրակաշառք և «բարեգործություն»

Դիտարկման ընթացքում արձանագրված ընտրակաշառքի և «բարեգործության» դեպքերը եղել են դրվագային և չեն կրել համատարած բնույթ՝ ի տարբերություն նախորդ համապետական ընտրությունների:

ՀՀ օրենսդրության համաձայն, ընտրողներին կաշառք տալը կամ ստանալը, ընտրությունների ժամանակ բարեգործության արգելքի խախտումը կամ ընտրողի ազատ կամքի իրականացմանը խոչընդոտելը համարվում են քրեորեն պատժելի արարք³¹:

Հայտնի են մի շարք դեպքեր, երբ գործադիր իշխանության ներկայացուցիչները քաղաքացիների հետ իրենց հանդիպումներում հորդորել են ձեռնպահ մնալ ընտրակաշառք վերցնելուց և իրենց ընտրությունը կատարել՝ ըստ սեփական խղճի ու կամքի: Այդուհանդերձ, երկարաժամկետ դիտարկման ընթացքում արձանագրվել է ընտրակաշառքի և «բարեգործության» 10 դեպք: Դրանք հիմնականում տեղ են գտել համայնքում կառուցապատման աշխատանքներ իրականացնելու միջոցով, անվճար ծառայություններ մատուցելու և կոնկրետ կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) կամ թեկնածուի օգտին ձայներ հավաքելու դեպքում արտոնություններ տրամադրելու վերաբերյալ խոստումների տեսքով: Նման դեպքեր եղել են Լոռու, Շիրակի, Գեղարքունիքի և Արագածոտնի մարզերում: Խոստումներով ուղեկցվող քարոզչությունը հիմնականում իրականացվել է ԻԶԿԴ-ի, իսկ մի քանի դեպքերում՝ ՀՀԿ-ի օգտին:

2.3.5 Վարչական ռեսուրսի չարաշահում

Չգալիորեն քիչ են արձանագրվել վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպքեր, սակայն առկա չէ տեղեկատվություն դրանց նկատմամբ իրավասու մարմինների կողմից հետամուտ լինելու վերաբերյալ:

«Վարչական ռեսուրս» եզրույթը սահմանված չէ ՀՀ օրենսդրությամբ: Ըստ միջազգայնորեն ընդունված Նորմերի, վարչական ռեսուրսը քաղաքական պաշտոնյաների ու հանրային այլ ծառայողների տնօրինության տակ գտնվող իրավական, մարդկային, ֆինանսական, նյութական և ոչ նյութական միջոցներն են, որոնց օգտագործումն ընտրությունների ժամանակահատվածում հոգուտ որևէ քաղաքական ուժի կամ թեկնածուի ստեղծում է անհավասար մրցակցային պայմաններ և կարող է ազդել ընտրությունների արդյունքների վրա:

³¹ ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 154.2

Նախընտրական շրջանի դիտարկման ընթացքում, այդ թվում՝ քարոզարշավի պաշտոնական մեկնարկից առաջ, չկարգավորված ժամանակահատվածում, գրանցվել են վարչական ռեսուրսի չարաշահման մի շարք դեպքեր: Արձանագրված խախտումները հիմնականում առնչվել են հանրային ծառայողների մասնակցությանը նախընտրական քարոզարշավի միջոցառումներին՝ արգելված ժամերին, նրանց կողմից քարոզչություն իրականացնելուն, քարոզարշավի մասնակիցներին տրանսպորտով միջոցառումների վայր տեղափոխելուն, ինչպես նաև քարոզարշավում կրթական հաստատությունների աշակերտներին ներգրավելուն: Արձանագրվել են նաև ճնշման դեպքեր պետական և մասնավոր ընկերություններում կոնկրետ կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) կամ թեկնածուի օգտին քվեարկելու նպատակով³²:

Բացի դրանից, որոշ կուսակցություններ հանդես են եկել իրենց հանդեպ իրականացվող ճնշումների մասին հայտարարություններով: Մասնավորապես, ՍԾՀԿ-ի քարտուղարությունը տարածել է հաղորդագրություն, ըստ որի ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունը և ոստիկանությունը Հայաստանի մի շարք քաղաքներում Գյումրի, Մարտունի, Վանաձոր, Իջևան, փորձել են խափանել կուսակցության անդամների հանդիպումները քաղաքացիների հետ և հետապնդել են կուսակցության անդամներին³³:

ՀՀԿ-ն հայտարարություն է տարածել, որ Էջմիածնում, ԿԸՀ կողմից կազմակերպված վիճակահանությամբ ՀՀԿ-ին բաժին է ընկել մի վահանակ, որը տնօրինող կազմակերպությունը հրաժարվել է տրամադրել: Այդ կապակցությամբ գլխավոր դատախազությանը հայտարարություն է հաղորդվել հանցագործության մասին, սակայն տվյալ մարմինը պատշաճ ժամկետում չի արձագանքել:

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 4-ին թիվ 8 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի սպասարկման տարածքում (Շենգավիթ) ԻԶԿԴ-ի նախընտրական միջոցառմանը ակտիվ քարոզչությամբ է զբաղվել թիվ 8/9 ընտրատեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամ, «Ելք» խմբակցության ներկայացուցիչ Վահան Արսենյանը, ինչի վերաբերյալ «Ականատես»-ի կողմից դիմում է ներկայացվել ԿԸՀ:

Առանձին դրվագներից զատ, վարչական ռեսուրսի չարաշահման դեպքերի քանակը և տարածումը եղել են զգալիորեն և անհամեմատ ավելի փոքր 2017 թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների համեմատությամբ:

Դիտարկումները ցույց են տվել, որ հասարակությունում և հանրային պաշտոնյաների շրջանում վարչական ռեսուրսի հետ կապված չկա պատշաճ, միասնական և լիարժեք ընկալում: Որոշ պաշտոնյաներ անկեղծորեն զարմացել են, երբ իմացել են, որ իրենց արարքը վարչական ռեսուրսի չարաշահում է:

³² «Ականատես» դիտորդական առաքելություն, *Դիտորդական առաքելության միջանկյալ զեկույց* (Երևան, 2018 թ. դեկտեմբերի 7), <https://transparency.am/files/publications/1544210211-0-857134.pdf>

³³ Նունե Արևշատյան, «Որոշ ուժեր սարսափած են, որ «Սասնա ծռերը» մեծ հավանականությամբ հայտնվելու են ԱԺ-ում», *Գևորգ Սաֆարյան*, Առավոտ (Երևան, 1 նոյեմբերի 2018թ.), <https://www.aravot.am/2018/11/01/990813/?fbclid=IwAR2pRER3MxDhBdBKWhCOoS2Pa4dkg8z2EYDAojTicbSazLbjpuKKajcZ9kY>

2.3.6 Ատելության խոսք

Նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը բավականին թեժ էր բոլոր քաղաքական ուժերի համար և գրանցվել են ատելության խոսքի մի շարք մտահոգիչ դրվագներ:

Հիմնականում հանրային ուշադրության կենտրոնում են եղել ԻԶԿ-ի և ՀՀԿ-ի հակընդդեմ տարվող քարոզչությունն ու փոխադարձ կոշտ մեղադրանքները՝ հետին պլանում թողնելով կուսակցությունների նախընտրական ծրագրերն ու դրանց շուրջ քննարկումները: Հիմնականում հենց այս երկու ուժերի նախընտրական միջոցառումներում ու հանդիպումներում, ինչպես նաև սոցիալական ցանցերում նրանց համակիրների գրառումներում են հնչել վիրավորական և սպառնալից ենթատեքստ ունեցող արտահայտություններ:

Նախընտրական ժամանակահատվածում եղել են դեպքեր, երբ որոշակի ընտրագնացված սիրաշահելու նպատակով թիրախավորվել են սեռական փոքրամասնությունները: Դրանք հիմնականում դրսևորվել են ՀՀԿ-ի տարածքային ցուցակներում ներառված թեկնածուների ելույթներում և հայտարարություններում, որոնք խթանում են ատելություն սեռական, կրոնական և այլ խմբերի նկատմամբ³⁴: Նման քարոզչությունն աներկբայորեն խախտում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 19-րդ և 20-րդ հոդվածների դրույթները և հակված է խթանելու փոքրամասնությունների նկատմամբ ատելությունն ու բռնությունը:

ԻԶԿ-ի կողմից հնչող խոսքի մեջ, մասնավորապես, անհանգստացնող են եղել ՀՀ վարչապետի մի քանի սպառնալից ելույթները, որոնք թեև հստակորեն հասցեագրված էին կոռումպացված անհատներին, այդուհանդերձ կարող են մեկնաբանվել որպես վարչական ռեսուրսի չարաշահում հաշվի առնելով իրավապահ կառույցների նկատմամբ վարչապետի ունեցած լծակներն ու վերադասությունը:

Վերոնշյալ խնդիրներից զատ, հարկ է նշել, որ 2018 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրությունների նախընտրական քարոզչությունը նշանավորվել է մրցակից քաղաքական ուժերի ընտրական ցուցակները գլխավորող պատգամավորների թեկնածուների կենդանի ռեժիմով հեռարձակվող աննախադեպ բանավեճով, որն, անշուշտ, կարևոր իրադարձություն էր հայաստանյան քաղաքական կյանքում:

Նախընտրական քարոզարշավի դիտարկման վերաբերյալ ավելի մանրամասն տեղեկատվությունը հասանելի է նախաձեռնության ֆեյսբուքյան էջում³⁵ և ԹԻՀԿ-ի կայքում³⁶:

³⁴ Էդուարդ Շարմազանով, Armlur, 13 նոյեմբերի 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=thRgg0OulNs&t=7s>, 3:40ր-ից, Մենուա Չարությունյան, <https://www.facebook.com/1448029655493046/videos/124380358455188>, 0:20ր-ից

³⁵ «Ավանատես» դիտորդական առաքելություն, <https://www.facebook.com/akanatesditord>

³⁶ «Ավանատես» դիտորդական առաքելություն, *Դիտորդական առաքելության միջանկյալ զեկույց* (Երևան, 2018 թ. դեկտեմբերի 7), <https://transparency.am/files/news/1544211367-0-609099.pdf>

2.3.7 Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորում

Աժ ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի կողմից իրականացվող նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումն, ընդհանուր առմամբ, բավականին ոչ թափանցիկ է և անվերահսկելի:

2.3.7.1 Գույքի և եկամուտների հայտարարագրեր

Գործնականում չեն հայտարարագրվում կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) գույքի և եկամուտների աղբյուրները: Օրենքով հրապարակման ենթակա չեն թեկնածուների գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ընտրություններին մասնակցելու գրանցման համար սահմանված ժամկետի ավարտից հետո՝ 5 օրվա ընթացքում, կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) ԿԸՀ են ներկայացնում կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքում ընդգրկված կուսակցությունների) գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագիր³⁷: Հայտարարագրում նշվում են ԿԸՀ-ում գրանցման համար փաստաթղթերի ներկայացման ամսվա 1-ի դրությամբ գույքի կազմը, ինչպես նաև գրանցման փաստաթղթերի ներկայացման ժամկետի ամսվան Նախորդող 12 օրացուցային ամիսների ընթացքում ստացված եկամուտները: Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) դեպքում՝ դրանց կազմում ընդգրկված կուսակցությունների հայտարարագրերը ներկայացնելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում դրանք տեղադրվում են հանձնաժողովի համացանցային կայքում:

Կուսակցությունների կողմից ներկայացվող հայտարարագրերում, ԿԸՀ որոշմամբ սահմանված կարգով, նշվում են տեղեկություններ կուսակցության անշարժ և շարժական գույքի, անշարժ և շարժական գույք աղյուսակներում չնշված և 8 մլն դրամը կամ դրան համարժեք արտարժույթը գերազանցող թանկարժեք գույքի, դրամական միջոցների, բաժնեմասի ու փայաբաժնի և եկամուտների մասին: Եկամուտների բաժնում լրացվում են նաև եկամուտ վճարողի անվանումը, գտնվելու վայրը (ֆիզիկական անձի դեպքում՝ ազգանուն, անուն և հայրանուն, բնակության վայրը)³⁸:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 2018 թ.-ի Ազգային ժողովի ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների մեծ մասի՝ Նախորդող 12 ամիսները ներառող գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագրերի տեղեկատվությունը ամբողջական չէ. որպես կանոն, չեն հայտարարագրվել Նվիրատուների անունները³⁹: Նվիրատվություն՝ Նվիրատուի անունով հայտարարագրել է միայն «Առաքելություն» կուսակցությունը: Իրենց եկամուտների այլ աղբյուրները ներկայացրել են ՀՀԿ և ՀՀԴ կուսակցությունները: Մյուս կուսակցությունները Նվիրատվություն կամ այլ եկամուտ չեն հայտարարագրել⁴⁰: Հարկ է նշել,

³⁷ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 8, մաս 5

³⁸ ԿԸՀ, Որոշում N24-Ն, 17 հունիսի 2016 թ., https://res.elections.am/images/dec/16.24_N.pdf

³⁹ ԿԸՀ, *Տեղեկություններ 2018թ. դեկտեմբերի 9-ի Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրությունների վերաբերյալ*, <https://www.elections.am/parliamentary>

⁴⁰ Արժե հավելել, որ կուսակցություններն իրենց ֆինանսական միջոցների և գույքի մասին հաշվետվություն, ըստ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի պարտավոր են հրապարակել նաև տարեկան պարբերականությամբ,⁴⁰ ընդ որում ավելի ծավալուն բովանդակությամբ, որը սահմանված է ՀՀ կառավարության 2017 թ. ապրիլի 20-ի N 403 որոշմամբ: 2018 թ. դեկտեմբերի դրությամբ <http://www.azdarar.am> կայքում դեռևս հասանելի

որ ՀՀ օրենսդրությունը չի նախատեսում որևէ հետևանք դրանց անբարեխիղճ լրացման համար:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ընտրություններին մասնակցելու գրանցման համար սահմանված ժամկետի ավարտից հետո՝ 5 օրվա ընթացքում, թեկնածուները համապատասխան ընտրական հանձնաժողով պետք է ներկայացնեն իրենց գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագիր⁴¹: Թեկնածուների հայտարարագրերի պատճենները, գրավոր դիմումի հիման վրա, տրամադրվում են վստահված անձանց, զանգվածային լրատվության միջոցների (ՉԼՄ) ներկայացուցիչներին ու դիտորդներին⁴², սակայն չեն հրապարակվում:

Հարկ է հավելել, որ թեկնածուներից՝ ընտրությունների ժամանակահատվածում քաղաքական, հայեցողական, ինքնավար և վարչական պաշտոն զբաղեցնողները, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, իրենց գույքն ու եկամուտները արդեն իսկ հայտարարագրում են այլ ձևաչափով և ժամկետներում: Նրանց կողմից կրկնակի՝ տարբեր ժամկետներում հայտարարագրումը ստեղծում է ավելորդ խառնաշփոթ, լրացուցիչ չի վերահսկում պետական կառույցի կողմից, իսկ հանրային վերահսկողությունը դառնում է անհնարին և ձևական:

2.3.7.2 Նախընտրական հիմնադրամի հայտարարագրման ենթակա ծախսեր

Նախընտրական հիմնադրամի մանրամասն հայտարարագրման ենթակա ծախսերի շրջանակը լիարժեք չի արտացոլում նախընտրական քարոզչության ընթացքում կատարված հիմնական ծախսերը: ԱԺ-ի ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների տարածքային ցուցակներում ներառված թեկնածուների կողմից նախընտրական հիմնադրամի բացում օրենքով չի նախատեսվում: Ընտրական օրենսգիրքը չի կարգավորում նաև նախընտրական քարոզչության երրորդ կողմի ֆինանսավորումը:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ԱԺ ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) նախընտրական քարոզարշավի ֆինանսավորման (ֆինանսական մուտքերի և ելքերի) նպատակով, ԿԸՀ-ում գրանցում ստանալուց հետո՝ 7 օրվա ընթացքում, պետք է բացի նախընտրական հիմնադրամ⁴³: Միայն նախընտրական հիմնադրամի միջոցներից կարող են ֆինանսավորվել ՉԼՄ-ներով նախընտրական քարոզչություն իրականացնելու, նախընտրական ժողովներ և ընտրողների հետ հանդիպումներ կազմակերպելու նպատակով դահլիճների, տարածքների վարձակալման (բացառությամբ ընտրական շտաբների), քարոզչական պաստառի, քարոզչական տպագիր և այլ նյութերի պատրաստման (տեղադրման), ձեռքբերման, ընտրողներին տրամադրվող քարոզչական բոլոր տեսակի նյութերի (ներառյալ՝ տպագիր նյութերի) պատրաստման ծախսերը⁴⁴: Այս ցանկը ներառում է քարոզարշավի ծախսերի

հայտարարագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ կուսակցությունների հայտարարագրերը ևս ոչ միշտ են լիարժեք լրացված:

⁴¹ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 8, մաս 5

⁴² Նույնը, հոդված 8, մաս 6

⁴³ Նույնը, հոդված 26, մաս 1

⁴⁴ Նույնը, հոդված 27, մաս 1

զգալի մասը, սակայն ոչ ամբողջը: Մնացածը, փաստորեն, կարող են ֆինանսավորվել ինչպես նախընտրական հիմնադրամի միջոցներից, այնպես էլ՝ հիմնադրամից դուրս:

Ընտրական շտաբները ընտրական գործընթացի կարևոր և ծախսատար ինստիտուտներ են, և դրանց տարածքների վարձակալության և աշխատողների վարձատրության ծախսերը կարող են հասնել մեծ ծավալների: Մասնավորապես, 2018 թ.-ի Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրությունների դիտարկման ընթացքում «Ականատես» դիտորդական առաքելության երկարաժամկետ դիտորդներն արձանագրել են կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների թվով շուրջ 600 շտաբներ Հայաստանի ողջ տարածքում, որոնցում, ընդհանուր առմամբ, ներգրավված են եղել շուրջ 1,400 աշխատողներ:

Բացի վարձակալությունից ու շտաբների գործունեության մեջ ներգրավված անձանց վարձատրությունից, հայտարարագրման ենթակա չեն, և ըստ այդմ, վերահսկողությունից դուրս են առհասարակ տարածքների վարձակալությունը՝ այլ նպատակներով, միջոցառումների (օրինակ՝ բացօթյա կամ դահլիճային համերգներ/շոուներ) ծախսերը, առցանց, մասնավորապես՝ սոցիալական ցանցերում տեղադրվող գովազդը, տրանսպորտի, կոմունալ ծառայությունների, ներկայացուցչական և այլ հարակից ծախսերը:

2018 թ.-ի ԱԺ ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները), որոնք ակտիվ քարոզչություն են իրականացրել նաև սոցիալական ցանցերում, օգտվել են նաև ցանցերի վճարովի գովազդի ծառայությունից: Այս ծախսերը, սակայն, հայտարարագրելու չեն ներառվել ՎԿՇ թույլտվությամբ՝ այն պատճառաբանությամբ, որ վերջինս սոցիալական մեդիան վերահսկելու մեխանիզմներ չունի⁴⁵: «Ականատես» դիտորդական առաքելության կողմից ԿԸՀ-ին առաջարկվել է պաշտոնական հարցում անել Ֆեյսբուք սոցիալական ցանցին և հայցել առնվազն կուսակցությունների և թեկնածուների պաշտոնական էջերից պատվիրված գովազդների վերաբերյալ տեղեկատվությունը՝ հիմնավորելով հարցումը հանրային ու պետական շահով: Չնայած ԿԸՀ-ի կողմից ընդհանուր դրական արձագանքին՝ այդ քայլը չի արվել:

Հարկ է նկատել, որ 2018 թ.-ի Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններին մասնակից կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրելու միայն ՕԵԿ-ը և ԶՈՄԴ-ն են ներառել հիմնադրամի միջոցներից կատարված և հայտարարագրման ոչ ենթակա ծախսերի ընդհանուր գումարը, համապատասխանաբար, 2,500,000 ՀՀ դրամ (տարածքի վարձակալություն) և 370,900 ՀՀ դրամ:

ԱԺ-ի ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների տարածքային ցուցակներում ներառված թեկնածուների կողմից նախընտրական հիմնադրամի բացում օրենքով առհասարակ չի նախատեսվում, թեև տարածքային ցուցակներում ներառված թեկնածուները երբեմն իրականացնում են մեծածավալ քարոզարշավ: Հարկ է նշել, որ, ելնելով ընտրակարգի առանձնահատկությունից, թեկնածուների կողմից իրականացվող քարոզչությունը զգալիորեն սպասարկում է նրանց համապատասխան կուսակցությանը (կուսակցությունների դաշինքին): Այսինքն, քաղաքական ուժերի համար տարվող

⁴⁵ Անի Հովհաննիսյան, «Քաղաքական ուժերը թաքցրել են քարոզչական ծախսերի մի մասը՝ ԿԸՀ-ի թույլտվությամբ», Զեռք (Երևան, 18 դեկտեմբերի 2018 թ.), <https://hetq.am/hy/article/99363>

քարոզչության հսկայական բաղադրիչ դուրս է մտնում ինչպե՛ս պետական, այնպե՛ս էլ հանրային վերահսկողությունից՝ առաջացնելով լրջագույն ռիսկեր նաև վարչական ռեսուրսների չարաշահման տեսանկյունից:

Ընտրական օրենսգիրքը չի կարգավորում նաև նախընտրական քարոզչության երրորդ կողմի ֆինանսավորումը: Այսինքն, ցանկացած իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձ կարող է առանց հիմնադրամ գումար մուծելու և կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) ու թեկնածուի հետ ուղղակիորեն ասոցացվելու, ֆինանսավորել նրա քարոզարշավը⁴⁶, ինչը մասնավորապես դիտարկվել է 2017 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրությունների ընթացքում⁴⁷:

Երրորդ կողմի ֆինանսավորում կարելի է դիտել նաև այն լրատվամիջոցների կողմից իրականացվող քարոզչությունը, որոնց իրական սեփականատերերը կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և/կամ թեկնածուների հետ կապակցված անձինք են, կամ այդ լրատվամիջոցներն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ֆինանսավորվում են կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների կողմից: Չնայած «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված է վերգետնյա հեռուստառադիոընկերությունների եկամուտների աղբյուրների թափանցիկության ապահովում, այն լիարժեքորեն չի իրականացվում և օրենքով սահմանված պատասխանատվության միջոցները չեն կիրառվում⁴⁸: Լրատվամիջոցների սեփականության և ֆինանսավորման հարցը մի քանի անգամ բարձրացվել է ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ զեկույցներում՝ առաջարկելով ձեռնարկել միջոցներ ապահովելու դրանց թափանցիկությունը⁴⁹:

2.3.7.3 Նախընտրական հիմնադրամների մուտքերի և ծախսերի հայտարարագրում

Կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) հայտարարագրերում հիմնականում չեն լրացնում հիմնադրամի միջոցներից կատարված և հայտարարագրման ոչ ենթակա ծախսերի ընդհանուր չափը: Օրենքով սահմանված չէ նվիրատուների անունները հայտարարագրելու պահանջ: Հայտարարագրերում հստակ սահմանված չէ ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դասակարգումը:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, թեկնածուները, ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքներն) իրենց նախընտրական հիմնադրամներ կատարված մուծումների և դրանց օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագիրը ներկայացնում են ԿԸՀ ՎՎԾ՝ կից ներկայացնելով նաև կատարված վճարումները հավաստող փաստաթղթերը⁵⁰: Նախընտրական հիմնադրամներ կատարված մուծումների և դրանց օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագիրը, ԿԸՀ-ի որոշման

⁴⁶ OSCE, *Handbook for the Observation of Campaign Finance* (Warsaw, 2015), էջ 20,

<https://www.osce.org/odihr/elections/135516?download=true>

⁴⁷ Սամվել Մարտիրոսյան, «Ֆեյսբուքյան գովազդի կիրառումը նախընտրական քարոզարշավում», media.am (Երևան, 6 մարտի, 2017 թ.), <https://media.am/armenian-elections-and-facebook-use>

⁴⁸ «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 20 և 58

⁴⁹ OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission Final Report. Presidential Election 2 April 2017* (Warsaw, 10 July 2017), <https://www.osce.org/odihr/328226?download=true>, OSCE/ODIHR, *Constitutional Referendum Expert Team Final Report. 6 December 2015* (Warsaw, 5 February 2016), <https://www.osce.org/odihr/elections/220656?download=true>

⁵⁰ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 28

համաձայն, ներառում է նախընտրական հիմնադրամ կատարված մուծումների ժամանակագրությունը, մուծված գումարի չափը, ընտրական օրենսգրքով սահմանված յուրաքանչյուր ծառայության, գույքի, ապրանքի ձեռքբերման համար կատարված ծախսերը, դրանց կատարման ժամկետը, ծախսերի կատարումը հաստատող փաստաթղթերի տվյալները և հիմնադրամում մնացած գումարի չափը⁵¹:

Ընտրական օրենսգիրքը կարգավորում է ծառայությունների և ապրանքների տեսքով արված անհատույց նվիրատվությունները, մասնավորապես նշելով, որ նախընտրական հիմնադրամի միջոցներից վճարման ենթակա ապրանքներն ու ծառայությունները, եթե մատուցվել են անհատույց կամ շուկայական արժեքից պակաս գնով կամ ձեռք են բերվել մինչև նախընտրական հիմնադրամի ձևավորումը, իրենց շուկայական արժեքով ներառվում են նախընտրական հիմնադրամի ծախսերում⁵²: Նախընտրական ժամանակահատվածից շուտ՝ նոյեմբերի 23-ին կատարված ծախս նշված է եղել միայն ՀՀԿ-ի հայտարարագրում:

2018 թ.-ի Ազգային ժողովի ընտրությունների ընթացքում նախընտրական հիմնադրամների՝ կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) կողմից ներկայացված հայտարարագրերը հիմնականում լրացված են եղել ըստ սահմանված կարգի, սակայն հստակ չէ ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դասակարգումը: Օրինակ՝ կուսակցություններից շատերն ունեն «քաղաքական գովազդի» կամ «գովազդային ծառայության» համար կատարված վճարումներ, և դժվար է հստակորեն պարզելը, թե Ընտրական օրենսգրքով սահմանված՝ համապատասխան ծառայություններից հատկապես ո՞ր մեկին է պատկանում այն՝ վճարովի եթերաժամանակի՞ն, թե՞ տպագրական նյութերին: Նույն տրամաբանությամբ, որոշ կուսակցություններ հայտարարագրերի ծառայության և ապրանքի բաժնում նշել են միայն ծառայություն մատուցող կազմակերպությունների/անհատ ձեռներեցների անուններ, և ոչ միշտ է հնարավոր հասկանալ, թե հատկապես ինչ ծառայության մասին է խոսքը:

Հայտարարագրերում հիմնականում չեն լրացվում հիմնադրամի միջոցներից կատարված և հայտարարագրման ոչ ենթակա ծախսերի ընդհանուր չափը: Չեն հայտարարագրվում նվիրատուների անունները, ինչը պայմանավորված է օրենքի անկատարությամբ:

Վերոնշյալ բացերը ստեղծում են խոչընդոտներ նախընտրական հիմնադրամի մուտքերի և ծախսերի նկատմամբ հանրային վերահսկողության տեսանկյունից:

2.3.7.4 Վերահսկում-վերստուգում

Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման և ծախսերի օրինավորության նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն չի իրականացվում, իսկ օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը համարժեք չէ:

Նախընտրական հիմնադրամներ կատարվող մուծումների, ծախսերի և դրանց հաշվարկման, ինչպես նաև կուսակցությունների ընթացիկ ֆինանսական գործունեության նկատմամբ

⁵¹ ԿԸՀ, Որոշում N125-Ն, 9 նոյեմբերի 2016 թ., https://res.elections.am/images/dec/16.125_N.pdf

⁵² ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 27, մաս 2

վերահսկողությունն իրականացնում է ՎՎԾ-ն, որն ըստ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի գործում է ընտրական հանձնաժողովներից անկախ (թեև համարվում է ԿԸՀ կառույցի մաս) և հաշվետու չէ նրանց⁵³։ Ի լրումն կուսակցությունների կողմից ներկայացվող հաշվետվությունների, ՎՎԾ-ին ընթացիկ տեղեկատվություն են ներկայացնում նաև այն բանկերը, որտեղ բացված են ժամանակավոր նախընտրական հիմնադրամների հատուկ հաշվեհամարները։ ՎՎԾ-ն ամփոփում է այդ տվյալները, կազմում ամփոփ տեղեկանք և այն տեղադրում ԿԸՀ կայքում⁵⁴։

2018 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրություններին, համադրելով Կենտրոնական բանկից ստացված տեղեկանքները սուբյեկտներից ստացված հայտարարագրերի, ինչպես նաև կատարված վճարումները հավաստող փաստաթղթերի և կնքված պայմանագրերի հետ, ՎՎԾ-ն փաստել է, որ բոլոր սուբյեկտների կողմից ներկայացված՝ նախընտրական հիմնադրամներում եղած միջոցների օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագրերը համապատասխանում են ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված կանոնակարգումներին⁵⁵ և բոլոր կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) կողմից ներկայացված՝ նախընտրական հիմնադրամներում եղած միջոցների օգտագործման վերաբերյալ հայտարարագրերում խախտումներ չեն հայտնաբերվել⁵⁶։

ՀՀ ընտրական օրենսգրքով ՎՎԾ-ի լիազորությունների շրջանակը հիմնականում սահմանափակվում է աուդիտորական գործունեության շրջանակում, այն է՝ հայտարարագրերում նշված ծախսերի և դրանց պայմանագրային հիմքերի համեմատություն, ինչպես նաև՝ ընտրական օրենսգրքի պահանջներին հիմնադրամների մուտքերի և ելքերի համապատասխանության ստուգում։ Այսպես, նեղ, զուտ տեխնիկական վերահսկողությունից դուրս են մնում ընտրությունների ֆինանսավորման հետ կապված խնդիրները, քաղաքականություն-քիզնես կապերը, շահերի բախումը, ֆինանսների թափանցիկության ապահովման ծախսերը, սխալ տեղեկատվությունը և այլն։

Այսպես, օրինակ, ըստ «Հետքի» հետաքննության, 2018 թ.-ի ԱԺ արտահերթ ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների նախընտրական հիմնադրամներ նվիրատվություններ կատարած որոշ թեկնածուներ նվիրաբերել են ավելի շատ գումար, քան ունեն ըստ իրենց հայտարարագրերի, ինչը հարցականի տակ է դնում դրանց օրինականությունը⁵⁷։ Ըստ մեկ այլ հրապարակման, որոշ թեկնածուներ չեն հայտարարագրել իրենց բիզնեսները⁵⁸։ Այս անհամապատասխանությունները որևէ կերպ չեն արձանագրվել ՎՎԾ-ի ամփոփիչ եզրակացություն-զեկույցում⁵⁹։

2.3.8 Բողոքարկում

Նախընտրական ժամանակահատվածում ԿԸՀ-ն ստացել է ընդամենը 25 դիմում, ներառյալ պարզաբանում և տեղեկատվություն հայցող դիմումներն ու առաջարկությունները։

⁵³ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 29

⁵⁴ Նույնը, հոդված 26, մաս 7

⁵⁵ ԿԸՀ ՎՎԾ, *Եզրակացություն*, 7 դեկտեմբերի 2018թ., <https://res.elections.am/images/audit/conclusion09.12.18m1.pdf>

⁵⁶ ԿԸՀ ՎՎԾ, *Եզրակացություն*, 15 դեկտեմբերի 2018թ., <https://res.elections.am/images/audit/conclusion09.12.18m2.pdf>

⁵⁷ Անի Հովհաննիսյան, Ամայա Մարգարյան, Սամսոն Մարտիրոսյան, «Ովքե՞ր են ֆինանսավորել հաղթածների

Նախընտրական քարոզարշավը», *Հետք* (Երևան, 13 դեկտեմբերի, 2018 թ.), <https://hetq.am/hy/article/99237>

⁵⁸ Վահե Սարուխանյան, «ԸՀԿ-ական որոշ գործարար թեկնածուներ չեն հայտարարագրել իրենց բիզնեսները», *Հետք* (Երևան, 7 դեկտեմբերի, 2018 թ.), <https://hetq.am/hy/article/98850>

⁵⁹ ԿԸՀ ՎՎԾ, *Եզրակացություն*, 15 դեկտեմբերի 2018թ., <https://res.elections.am/images/audit/conclusion09.12.18m2.pdf>

«Ականատես»-ի կողմից ներկայացվել է 4 դիմում-բողոք, որոնք, ընդհանուր առմամբ, բավարար ընթացք են ստացել ԿԸՀ կողմից:

Քարոզչական պաստառների փակցման կանոնների դիտարկված խախտումների առնչությամբ դիմում է ներկայացվել ԿԸՀ՝ խնդրելով ձեռնարկել միջոցներ խախտումները կանխելու և վերացնելու նպատակով: Ի պատասխան՝ վերջինս դիմել է ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին), ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ հորդորելով ձեռնարկել օրենսդրությամբ սահմանված միջոցներ խախտումները վերացնելու համար: ԿԸՀ-ն նաև գրություններ է հղել Երևանի քաղաքապետին և մարզպետներին՝ հրավիրելով նրանց ուշադրությունը տվյալ խնդրի վրա և խնդրելով հանդես գալ առնչվող կառույցներին ուղղված համապատասխան հանձնարարականներով:

Բացի դրանից, ԿԸՀ և տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ են ներկայացվել նույնաբովանդակ 3-ական դիմում-բողոքներ Նախընտրական քարոզչության կանոնների խախտումների վերաբերյալ: Դրանք վերաբերել են կուսակցության տարածքային ցուցակով առաջադրված թեկնածուի կողմից հանրային տրանսպորտում քարոզչական պաստառներ փակցնելուն, համայնքի աշխատողի կողմից աշխատանքային ժամին քարոզչություն իրականացնելուն և Նախընտրական քարոզչությանը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամի մասնակցությանը:

2018 թ.-ի դեկտեմբերի 8-ին ԿԸՀ-ն հրավիրել է նիստ, որը վերաբերել է թիվ 8/9 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամի մասնակցությանը քարոզարշավին: ԿԸՀ-ն հաստատել է հանձնաժողովի անդամի կողմից իրավախախտման կատարման փաստը և որոշում է ներկայացրել թիվ 8 տարածքային ընտրական հանձնաժողով՝ հանձնաժողովի անդամի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցնելու հարցը քննարկելու համար, ինչպես նաև դիմել վարչական դատարան հանձնաժողովի անդամին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով: Մյուս երկու դիմումների մասով ԿԸՀ-ն վարչական վարույթ չի հարուցել, այլ, համաձայն ԿԸՀ-ի նախագահ Տ. Մուկուչյանի հավաստման, խնդիրներին տվել է օպերատիվ լուծում:

2.4 Զվեարկություն

Զվեարկության օրն անցել է սահուն, հանձնաժողովների անդամները հիմնականում գործել են ընտրական ընթացակարգերին համապատասխան: Զվեարկության փուլում արձանագրվել են որոշ էական խախտումներ, սակայն, ի տարբերություն Նախորդ տարիների և, մասնավորապես, 2017 թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների, այս ընտրություններում խախտումները համատարած չեն եղել և չեն կրել համակարգված բնույթ: Դրանք հիմնականում եղել են դրվագային և շատ դեպքերում պայմանավորված են եղել ընտրական գործընթացի մասնակիցների (օրինակ՝ ընտրական հանձնաժողովի անդամներ, վստահված անձինք, դիտորդներ և այլն) անձնական Նախաձեռնությամբ, ընթացակարգերի վերաբերյալ ոչ բավարար գիտելիքներով և գործնական կարողությունների պակասով:

Դիտորդների գնահատմամբ, քվեարկության ընթացքը մեծ մասամբ անցել է խաղաղ: Որոշ լարվածություն նկատվել է տեղամասերի մոտ 1/5-րդում: Մարդկանց և ավտոմեքենաների կուտակումներ արձանագրվել են միայն մի քանի տեղամասերում:

2.4.1 Քվեարկության նախապատրաստում

Քվեարկության նախապատրաստման փուլը հիմնականում անցել է հանդարտ և համապատասխանել է սահմանված ընթացակարգերին՝ բացառությամբ մի քանի խախտումների: Դիտորդների մոտ խնդիրներ չեն ծագել տեղամասեր մուտք գործելու առնչությամբ:

2.4.1.1 Տեղամասերի հասանելիություն

Համընդհանուր և լրջագույն խնդիր է տեղամասային կենտրոնների հասանելի չլինելը սահմանափակ ֆիզիկական հնարավորություններ ունեցող ընտրողների համար:

Համաձայն ՀՀ ընտրական օրենսգրքի պահանջների, սահմանափակ ֆիզիկական հնարավորություններ ունեցող ընտրողների ընտրական իրավունքի իրականացման մատչելիությունն ապահովելու համար տեղական ինքնակառավարման մարմինները տեղամասային կենտրոններում ձեռնարկում են անհրաժեշտ միջոցներ⁶⁰:

Մինչդեռ, հանրապետության ընտրական տեղամասերի 47.33%-ը շարունակում է մնալ դժվարամատչելի առկա ինքնաշարժողական խնդիրներ ունեցող անձանց համար՝ թեթևարթակների բացակայության պատճառով:

2.4.1.2 Քվեարկության սենյակի կահավորում

Շարունակել են տեղ գտնել քվեարկության սենյակի կահավորման հետ կապված խնդիրներ:

Ընտրական օրենսգրքի համաձայն, քվեարկության սենյակը պետք է լինի հնարավորինս ընդարձակ և հնարավորություն ընձեռի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամներին, ինչպես նաև քվեարկության սենյակում ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց իրենց տեսադաշտում պահելու տեխնիկական սարքավորումը, քվեատուփը, քվեարկության խցիկները՝ պայմանով, որ չխախտվի քվեարկության գաղտնիությունը⁶¹: Խորհրդարանական ընտրությունների դիտարկման արդյունքում տեղամասերի 96.67%-ում քվեարկության սենյակի կահավորանքը համապատասխանել է օրենսդրության պահանջներին:

Կահավորման հետ կապված խնդիրներ արձանագրվել են թվով 10 տեղամասերում (դիտարկված տեղամասերի 3.33%-ում): Թեև դրանք մեծ մասամբ լուծվել են դիտորդների կողմից ներկայացված նկատառումներից հետո, կարելի է եզրակացնել, որ տարածքային և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները ոչ միշտ են տիրապետել օրենքի

⁶⁰ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 17

⁶¹ Նույնը, հոդված 57, մաս 2

պահանջներին և նախապես (օրինակ՝ քվեարկության նախորդ օրը) չեն ապահովել քվեարկության սենյակի պատշաճ կահավորումը⁶²:

2.4.1.3 Չիրկիզվող պահարան

Արձանագրվել է մի քանի դեպք, երբ չիրկիզվող պահարանը բաց է եղել:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, քվեաթերթիկները, քվեարկության ծրարները, ինքնաստանձվող դրոշմանիշերը և կնիքը պահվում են քվեարկության սենյակում գտնվող չիրկիզվող պահարանում⁶³, որը, համաձայն ԿԸՀ-ի որոշման, պետք է լինի փակ, ստանձված և առնվազն հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից ստորագրված⁶⁴:

Դիտարկումների համաձայն, չիրկիզվող պահարանը բացված է եղել ընտրական տեղամասերի 2%-ում:

2.4.1.4 Տեխնիկական սարքավորումների աշխատանք

Տեխնիկական սարքավորումների հետ կապված էական խնդիրներ հիմնականում չեն արձանագրվել:

Դիտորդների կողմից արձանագրվել են դեպքեր, երբ տեխնիկական սարքավորման կողմից տպված տեղեկանքում ընտրողների թիվը տարբերվել է տեղամասային կենտրոնի պատին փակցված ընտրողների ցուցակում առկա թվից: Նման խնդիր արձանագրվել է դիտարկված տեղամասերի 5.33%-ում և հիմնականում պայմանավորված է եղել հանձնաժողովների աշխատանքի թերացումով:

Հարկ է նշել, որ տեխնիկական սարքավորումներում ներբեռնվում են միայն տվյալ ընտրատարածքի ընտրողների տվյալները, իսկ տվյալների համադրում կատարվում է միայն տեղամասի ներսում: Նման սահմանափակ հսկողությունը չի բացառում կրկնաքվեարկության հնարավորությունը նույն ընտրատարածքի շրջանակներում կամ տարբեր ընտրատարածքների միջև:

2.4.1.5 Տեղամասային հանձնաժողովի նիստի իրավազորություն

Նախապատրաստական փուլում տեղամասային հանձնաժողովների աշխատանքները հիմնականում անցկացվել են քվորումի առկայության պայմաններում, բացառությամբ մի քանի տեղամասի:

Ընտրական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի համաձայն, ընտրական հանձնաժողովի նիստն իրավազոր է, եթե նիստին ներկա է հանձնաժողովի անդամների կեսից ավելին: Ժամը 8:00-ի դրությամբ հանձնաժողովի աշխատանքի համար անդամների նվազագույն քանակը մինչև

⁶² Ըստ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի հոդված 17-ի սույն գործառնայթը առաջնային կարգով բխում է համայնքի ղեկավարի պարտադիր լիազորություններից:

⁶³ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 34

⁶⁴ ԿԸՀ, Որոշում N38-Ն, 17 հունիսի 2016 թ., <https://res.elections.am/images/dec/16.34-N.pdf>

1,000 ընտրող ունեցող տեղամասում պետք է լինի առնվազն 5, իսկ 1,000-ից ավելի ընտրող ունեցող տեղամասում՝ առնվազն 7:

Առանց քվորումի առկայության հանձնաժողովի աշխատանքները սկսելու դեպքեր են արձանագրվել թվով 8 տեղամասում՝ դիտարկված տեղամասերի 2.67%-ում:

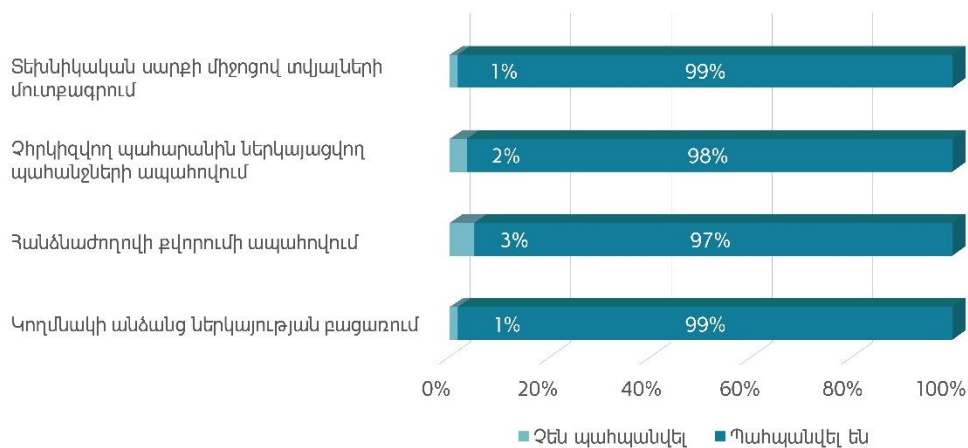
2.4.1.6 Կողմնակի անձանց ներկայություն

Նախապատրաստական փուլում արձանագրվել է կողմնակի անձանց ներկայության մեկ դեպք:

Ընտրական օրենսգիրքը սահմանում է, որ Ազգային ժողովի ընտրությունների ժամանակ ընտրական հանձնաժողովի նիստին և քվեարկության ընթացքում քվեարկության սենյակում կարող է ներկա գտնվել ընտրություններին մասնակցող յուրաքանչյուր կուսակցության մինչև երկու վստահված անձ⁶⁵:

ՀՀ ԱԺ արտահերթ ընտրություններին քվեարկության նախապատրաստման փուլում դիտորդների կողմից արձանագրվել է տեղամասում կողմնակի անձանց ներկայության մեկ դեպք, երբ տեղամասում գտնվել է 3 վստահված անձ միևնույն կուսակցությունից, ինչը շուտով շտկվել է:

Պատկեր 1. Քվեարկության նախապատրաստման ընթացքում դիտարկված խնդիրներ

2.4.1.7 Տեղամասի բացումը քվեարկության համար

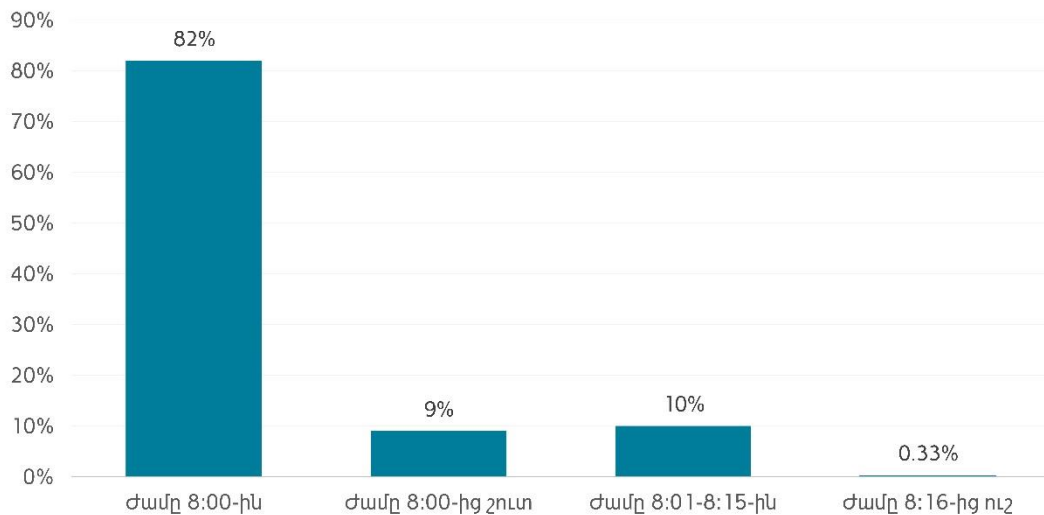
Դիտարկված տեղամասերի մեծամասնությունը բացվել է ժամանակին:

⁶⁵ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 34

Քվեարկության նախապատրաստման փուլի ավարտից հետո՝ ժամը 8:00-ին, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը հայտարարում է քվեարկության սկիզբը և թույլատրում ընտրողների մուտքը քվեարկության սենյակ⁶⁶:

Ընտրատեղամասերի 82%-ը քվեարկության համար բացվել է ժամանակին, 9%-ը՝ ժամը 8:00-ից շուտ, 10%-ը՝ մինչև 15 րոպե ուշ, իսկ 0.33%-ը՝ 8:16-ից հետո:

Պատկեր 2. Տեղամասերի բացումն՝ ըստ ժամերի

2.4.2 Քվեարկության ընթացք

Քվեարկությունն ամբողջ հանրապետությունում, ընդհանուր առմամբ, անցել է խաղաղ և եղել օրենքին համահունչ:

2.4.2.1 Բռնություն, սպառնալիք կամ ճնշում

Ի տարբերություն նախորդ ընտրությունների, դիտորդների նկատմամբ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների վերաբերմունքը հիմնականում եղել է դրական:

Քվեարկության ընթացքում դիտորդների նկատմամբ ճնշումների ու սպառնալիքի դեպքեր արձանագրվել են միայն 3՝ 15/33, 17/49, 33/22 տեղամասերում՝ համապատասխանաբար Տարոնիկ (Արմավիր), Ապարան (Արագածոտն) և Մեղրաշեն (Շիրակ) համայնքներում: Դրանք հիմնականում պայմանավորված են եղել դիտորդների կողմից խնդիրների վերհանման արդյունքում նրանց նկատմամբ տեղամասային հանձնաժողովի կողմից դրսևորվող անբարյացակամ վերաբերմունքով: Նշվածներից 2-ի դեպքում հանձնաժողովը մերժել է գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու՝ դիտորդի պահանջը:

⁶⁶ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 65

2.4.2.2 Տեղամասում ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց իրավունքների խոչընդոտում

Տեղամասում ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց իրավունքների իրացման առումով եական խնդիրներ հիմնականում չեն նկատվել: Նման դեպքեր նկատվել արձանագրվել են տեղամասերի 2.67%-ում:

2.4.2.3 Վիճակահանության և հերթափոխի պահանջների ապահովում

Դիտարկված տեղամասերի 90%-ում տեղամասային հանձնաժողովները հետևել են վիճակահանության և հերթափոխի կանոններին:

2.4.2.4 Ընտրողի անվան դիմաց ստորագրության առկայություն

Բացահայտվել են ընտրողների ցուցակում ընտրողի անվան դիմաց ստորագրության առկայության մի շարք դեպքեր: Մասնավորապես, տեղամասերի 17%-ում 1-3 ընտրողների անվան դիմաց եղել է այլ անձի ստորագրություն:

Չնայած որ նման դեպքերի համար առկա է իրավակարգավորում, տեղամասերի 1.33%-ում ստորագրություն լինելու պատճառով 1-3 ընտրողի արգելվել է քվեարկելը՝ խախտելով ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված անձի ընտրական իրավունքը⁶⁷:

2.4.2.5 Ընտրողների գրանցում

Ընտրողների նույնականացման հետ կապված լուրջ խնդիրներ չեն արձանագրվել:

Տեղամասերի մի զգալի մասում որոշ ընտրողների անուններ ներառված չեն եղել տեղամասի տեխնիկական սարքավորումներում ներբեռնված ցուցակներում, ինչը կարող էր լինել ինչպես ընտրողների ցուցակներում անճշտությունների, այնպես էլ՝ ընտրողների կողմից սխալ տեղամաս այցելելու հետևանք: Տեղամասերի 24.33%-ում բացահայտվել է այդպիսի 1-3 դեպք, 4.33%-ում 4-10 դեպք, և 1%-ում 11-ից ավելի դեպք:

2.4.2.6 Քվեարկության գաղտնիության ապահովում

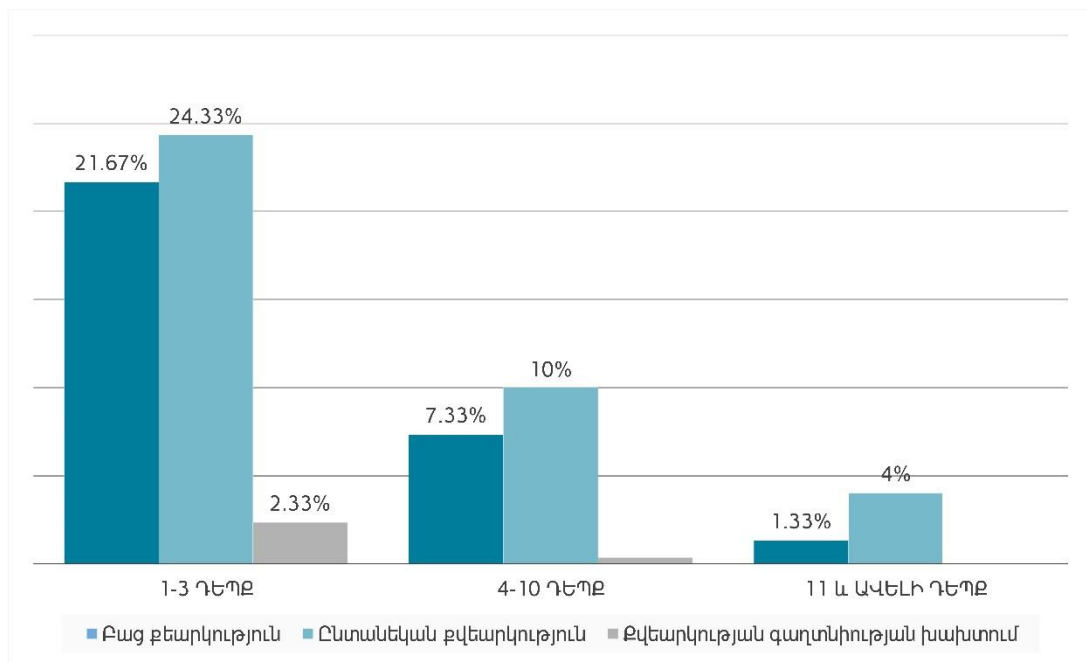
Քվեարկության գաղտնիությունը հիմնականում հարգվել է, թեև գրանցվել են մի շարք դեպքեր, երբ ընտրողներն իրենք են բացահայտել իրենց քվեարկությունը կամ քվեարկել են ընտանիքներով:

Տեղամասերի 21.67%-ում նկատվել է բաց քվեարկության 1-3 դեպք, 7.33%-ում 4-10 դեպք, իսկ 1.67%-ում 11-ից ավելի դեպք՝ ընտրողի նախաձեռնությամբ, ինչը հիմնականում կարող է պայմանավորված լինել իրավագիտակցության ցածր մակարդակով: 3.33%-ում է արձանագրվել է գաղտնիության խախտում այլ անձի կողմից:

⁶⁷ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 48

Հայաստանում բավականին տարածված երևույթ է ընտանիքով քվեարկելը, որին հանձնաժողովի անդամները, որպես կանոն, հարկ չեն համարում անդրադառնալ և կանխել: Տեղամասերի 24.33%-ում արձանագրվել է ընտանեկան քվեարկության 1-3 դեպք, 10%-ում՝ 4-10 դեպք և 4%-ում՝ 11 և ավելի դեպք:

Պատկեր 3. Տեղամասերի քանակն՝ ըստ գաղտնիության խախտման դեպքերի

2.4.2.7 Ընտրողների ուղղորդում

Մի քանի տեղամասերում արձանագրվել են ընտրողների ուղղորդման դեպքեր, հիմնականում՝ ընտրությունների մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) վստահված անձանց կողմից:

Ուղղորդված քվեարկության մինչև 10 դեպք, դիտարկվել է տեղամասերի 5.33%-ում, որից 1-3 դեպքը՝ տեղամասերի 4%-ում, և 4-10 դեպքը՝ տեղամասերի 1.33%-ում:

2.4.2.8 Ընտրողին օգնելու կարգի պահպանում

Տեղամասերի մեծ մասում պահպանվել են ընտրողներին օգնելու սահմանված ընթացակարգերը:

Ընտրողին օգնելու ընթացակարգի խախտման դեպքեր արձանագրվել են տեղամասերի 4.66%-ում, որից 1-3 դեպքը՝ տեղամասերի 4%-ում, 4-ից ավելի դեպքը՝ 0.66%-ում:

2.4.2.9 Կողմնակի անձանց ներկայություն

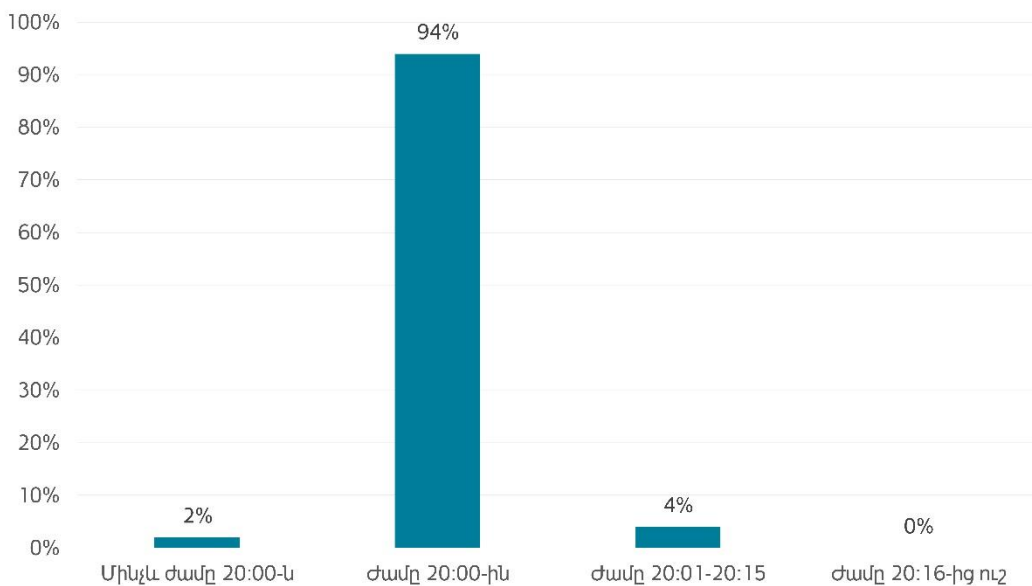
Քվեարկության ընթացքում կողմնակի անձանց ներկայությունն նկատվել է սակավաթիվ տեղամասերում՝ դիտարկված տեղամասերի 4.67%-ում:

2.4.2.10 Տեղամասի փակում

Տեղամասերի մեծ մասը փակվել է ժամանակին:

Քվեարկության համար տեղամասերի 94%-ը փակվել է ժամանակին, 4%-ը փակվել է ժամանակից ուշ, իսկ 2%-ը՝ շուտ:

Պատկեր 4. Տեղամասերի փակումն՝ ըստ ժամերի

2.4.3 Քվեարկության արդյունքների ամփոփում

Քվեարկության արդյունքների ամփոփման գործընթացները հիմնականում համապատասխանել են օրենքով սահմանված պահանջներին:

2.4.3.1 Ամփոփման և հաշվարկի ընթացակարգ

Տեղամասերի մեծ մասում ամփոփման և հաշվարկի ընթացակարգերն անցել են խաղաղ:

Տեղամասերի 97.33%-ում ամփոփման ընթացակարգն ընթացել է առանց խախտումների, իսկ 2.67%-ում եղել են խախտումներ:

Տեղամասերի 94%-ում հաշվարկի ընթացակարգն ընթացել է առանց խախտումների, իսկ 6%-ում գրանցվել են խախտումներ:

2.4.3.2 Փաստաթղթերի տրամադրում

Արդյունքների ամփոփման փուլի մասնակիցներին հիմնականում, մի քանի բացառությամբ, տրամադրվել են քվեարկության արդյունքների արձանագրության քաղվածքն ու մասնակցության մասին տեղեկանքը:

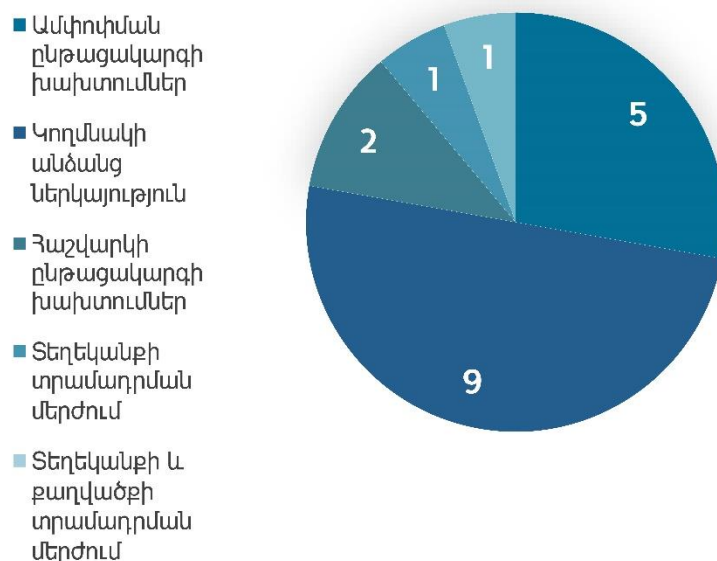
Ընտրատեղամասերի 95%-ում արդյունքների ամփոփման փուլի մասնակիցներին տրամադրվել են արձանագրության քաղվածքն ու մասնակցության մասին տեղեկանքը, իսկ երկու դեպքում մերժվել են:

2.4.3.3 Կողմնակի անձանց ներկայություն

Կողմնակի անձանց ներկայություն նկատվել է միայն մի քանի տեղամասում:

Տեղամասերից 0.67%-ում ամփոփման և հաշվարկի ընթացքում ներկա են եղել կողմնակի անձինք:

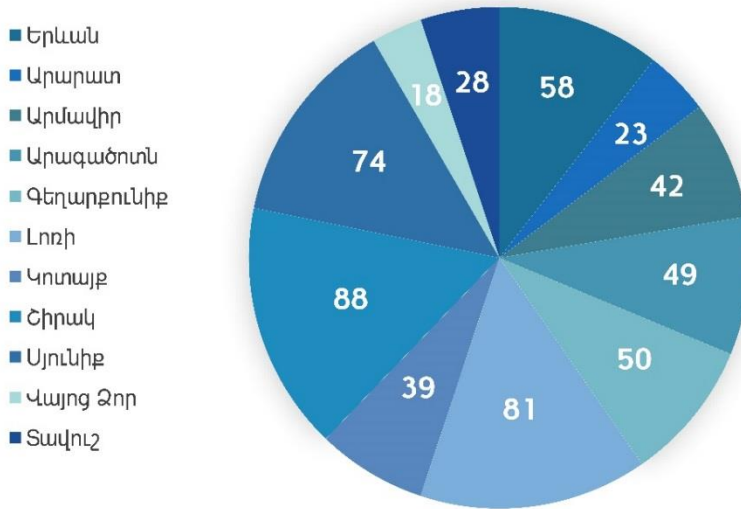
Պատկեր 5. Քվեարկության ամփոփման ընթացքում տեղ գտած խնդիրները

2.4.4 Շրջիկ դիտորդություն

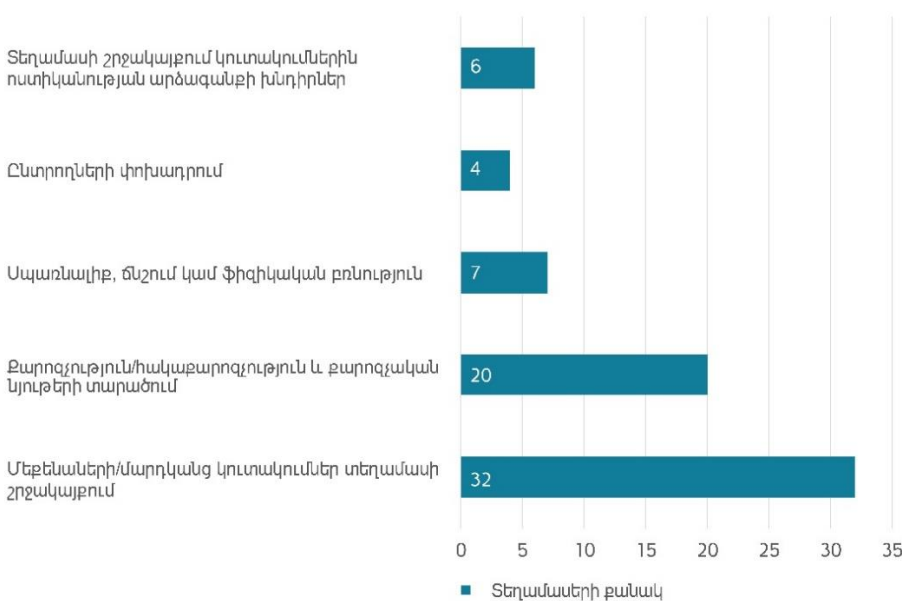
Շրջիկ դիտորդների դիտարկումները ևս ցույց են տվել, որ քվեարկության ընթացքը եղել է հիմնականում սահուն և համապատասխանել է օրենքով սահմանված պահանջներին: Դիտարկված դրվագային խախտումները վերաբերել են մեքենաների ու մարդկանց կուտակումներին, անօրինական քարոզչությանը, ընտրողների ուղղորդմանը և սպառնալիքներին:

Պատկեր 6. Շրջիկ դիտորդների այցելությունների քանակն՝ ըստ մարզերի

Տեղամասերին հարող՝ մուտքից մոտ 50 մետր շառավղով տարածքներում շրջիկ դիտորդներն արձանագրել են մեքենաների կամ մարդկանց կուտակումներ թվով 32 տեղամասում, քարոզչություն, հակաքարոզչություն կամ քարոզչական նյութեր, ինչպես նաև քարոզչանյութերով տրանսպորտի տեղաշարժ՝ 20 տեղամասերում, ճնշման, ահաբեկման, հայհոյանքի, սպառնալիքի կամ ֆիզիկական բռնության դեպքեր՝ 7 տեղամասերում և այլն: Այս դեպքերի վերաբերյալ պատրաստվել են դիմում-բողոքներ և ուղղվել համապատասխան ատյաններ:

Պատկեր 7. Տեղամասի շրջակայքում շրջիկ դիտորդների կողմից արձանագրված խնդիրներ՝ ըստ տեսակների

Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) նախընտրական շտաբներում չեն արձանագրվել ընտրակաշառքի բաժանման դեպքեր, կասկածելի կուտակումներ և/կամ ելումուտ:

Հարկ է նշել, որ շրջիկ դիտորդների կողմից տեղամասեր այցելելու տվյալները չեն ներառվել ընտրանքային դիտորդության վիճակագրության մեջ:

2.4.5 Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանք

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը դիտորդների կողմից, ընդհանուր առմամբ գնահատվել է դրական, սակայն նկատվել են մի շարք խնդիրներ:

Թե՛ ստատիկ և թե՛ շրջիկ դիտորդների դիտարկումների համաձայն տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահները տեղամասերի մեծ մասում պատշաճ կերպով հետևել են ընտրական օրենսգրքով սահմանված ընթացակարգերին: Ընթացակարգերին բացարձակապես չեն հետևել կամ անբավարար մակարդակով են հետևել, մասնավորապես, Կոտայքի (8 տեղամաս), Արագածոտնի (5 տեղամաս) և Արմավիրի (4 տեղամաս) մարզերում:

Հանձնաժողովների նախագահները մեծամասնությամբ կարգավորել են գործընթացում ծագող խնդիրները, միայն մի քանի դեպքում նախագահը պատշաճ չի արձագանքել: Մի քանի տեղամասերում նախագահի պարտականությունները հիմնականում կատարել է հանձնաժողովի մեկ այլ անդամ կամ նույնիսկ վստահված անձ:

Տեղամասերի մոտ կեսում նկատվել է, որ հանձնաժողովների ոչ բոլոր անդամներն են պատշաճ կատարում իրենց պարտականությունները: Եղել է նաև տպավորություն, որ նրանցից շատերը չեն տիրապետում իրենց գործառնություններին:

Դիտորդների նկատմամբ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների վերաբերմունքը հիմնականում եղել է դրական կամ չեզոք: Բացասական վերաբերմունք արձանագրվել է միայն մի քանի տեղամասում:

Ընդհանուր առմամբ, տարիների ընթացքում դիտորդական կազմակերպությունների կողմից իրականացված դիտարկումները ցույց են տալիս, որ տեղամասային հանձնաժողովների անդամները, ներկայացնելով տարբեր կուսակցություններ (կուսակցությունների դաշինքներ), առավել հակված են սպասարկել իրենց համապատասխան միավորումների կամ իրենց նշանակողների քաղաքական շահերը, ուստիև ակներև չէ հանրությանը ծառայելու նրանց պատրաստակամությունը, ինչով հաճախ պայմանավորված է լինում այս հանձնաժողովների աշխատանքի որակը և դրա համար պատասխանատվությունը:

2.4.6 Ոստիկանության արձագանք խախտումներին

Տեղամասերի մեծ մասում մարդկանց կամ մեքենաների կուտակումներ կամ հասարակական կարգի խախտումներ չեն նկատվել, իսկ նկատվելու դեպքում արժանացել են պատշաճ արձագանքի ոստիկանության կողմից:

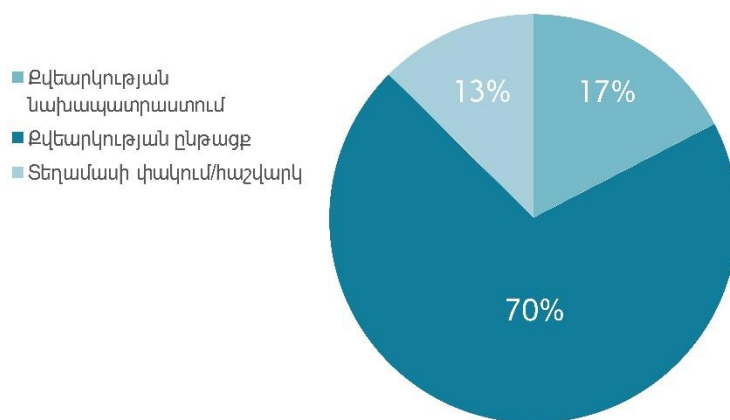
ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն արգելվում են քվեարկության օրը տեղամասային կենտրոնին հարող տարածքում մինչև 50 մետր շառավղով խմբերով հավաքվելը, տեղամասային կենտրոնի մուտքին հարող տարածքում մեքենաների կուտակումը: Հասարակական կարգի պահպանումն ապահովում են տեղամասային կենտրոնում ծառայություն իրականացնող ոստիկանության ծառայողները՝ անկախ ընտրական հանձնաժողովի պահանջից:⁶⁸

Մարդկանց կամ մեքենաների կուտակումներ նկատվել են տեղամասերի մոտ 1/3-ում, սակայն դրանք կարգավորվել են ոստիկանության կողմից: Ոստիկանությունը հիմնականում արձագանքել է կուտակումներին, հասարակական կարգի խախտումներին և նախագահի դիմումներին: Ոստիկանության նման գործելաոճն էապես տարբերվել է նախորդ տարիների ընտրություններին արձանագրված պրակտիկայից:

2.4.7 Էական խախտումներ

«Ականատես» դիտորդական առաքելության դիտորդները քվեարկության օրվա բոլոր փուլերի դիտարկումների արդյունքում 50 տեղամասում արձանագրել են 63 էական խախտում, որոնք կարող էին ազդեցություն ունենալ ընտրությունների արդյունքների վրա:

Պատկեր 8. Էական խախտումներ՝ ըստ քվեարկության փուլերի

Արձանագրված խախտումներից 11-ը տեղի են ունեցել քվեարկության նախապատրաստման փուլում և դրանք հիմնականում առնչվել են տեղամասային կենտրոնի սխալ կահավորանքին (3 դեպք) և տեղամասային կենտրոնում կողմնակի անձանց ներկայությունը (1 դեպք): Երկու դեպքում տեղամասային հանձնաժողովը մերժել է գրանցամատյանում խախտման վերաբերյալ գնահատականի գրանցման դիտորդի պահանջը:

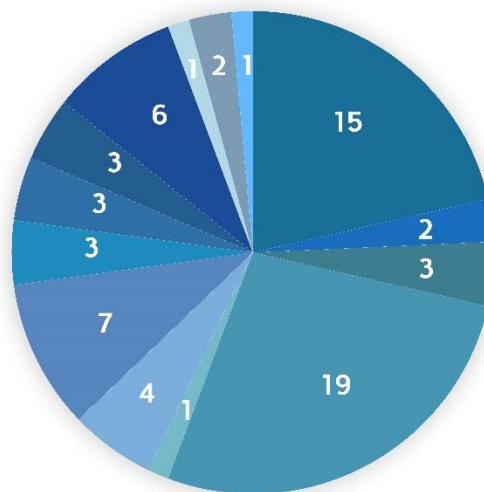
Քվեարկության փուլում դիտորդների կողմից արձանագրվել է 44 էական խախտում. դրանք ներառել են կողմնակի անձանց ներկայությունը տեղամասային կենտրոնում (13 դեպք),

⁶⁸ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 22, մաս 3

ընտրողների ուղղորդումը (7 դեպք), ընտրողին օգնելու կարգի խախտումները (4 դեպք), բռնությունը, սպառնալիքը կամ ճնշումը (3 դեպք), քվեարկության գաղտնիության խախտումը (2 դեպք) և բազմակի կամ ուրիշ փոխարեն քվեարկությունը (1 դեպք): Տասներեք դեպքում հանձնաժողովը հրաժարվել է գրանցամատյանում գրանցել խախտման վերաբերյալ դիտորդի գնահատականը:

Պատկեր 9. Քվեարկության ընթացքում տեղ գտած խախտումներ՝ ըստ տեսակի

- Կողմնակի անձանց ներկայություն
- Քվեարկության գաղտնիության խախտում
- Բռնություն, սպառնալիք կամ ճնշում
- Գրանցամատյանում գնահատականը գրանցելու պահանջի մերժում
- Բազմակի կամ այլ անձի փոխարեն քվեարկություն
- Ընտրողին օգնելու ընթացակարգի խախտում
- Ուղղորդված քվեարկություն
- Վիճակահանության իրականացման խախտումներ
- Քվեարկության կտրոններ չկնքելը
- Կեղծ դիտորդական առաքելություն
- Կուտակումներ
- Չիրկիզվող պահարանի բացակայություն
- Տեղամասի ուշ բացում
- Տեղամասի սխալ կահավորանք

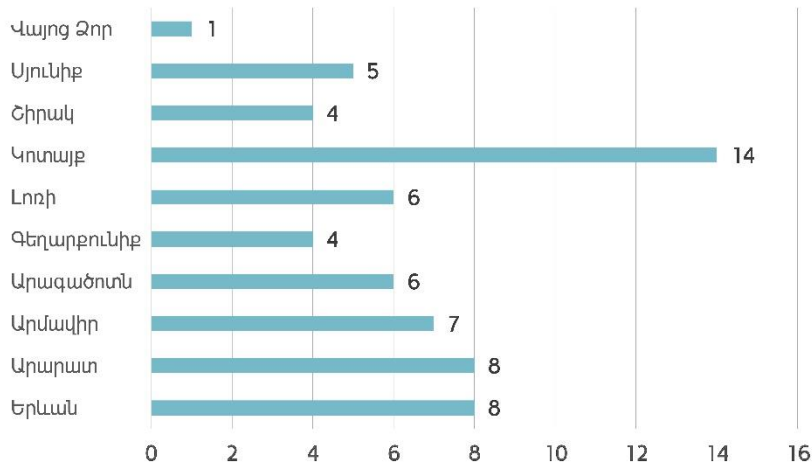

Քվեարկության արդյունքների ամփոփման գործընթացում դիտորդների կողմից արձանագրվել է 8 էական խախտում, որոնցից 5-ի դեպքում տեղամասային հանձնաժողովը մերժել է գրանցամատյանում դիտորդի գնահատականը գրանցելու պահանջը:

Խախտումների տեսակների առումով առանձնանում են հիմնականում գրանցամատյանում գնահատականը գրանցելու դիտորդի պահանջի մերժումը (20 դեպք) և տեղամասային կենտրոններում կողմնակի անձանց ներկայությունը (15 դեպք):

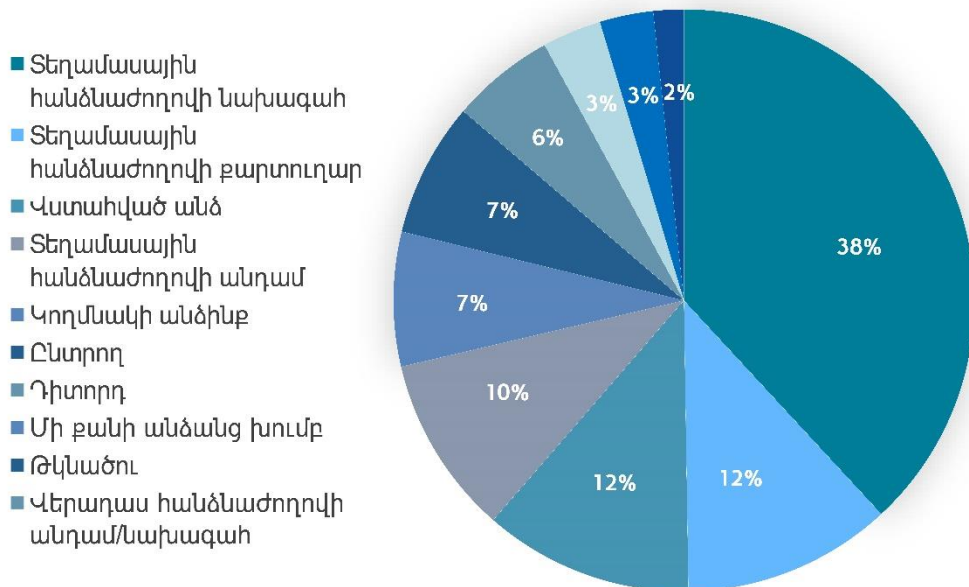
Աշխարհագրության տեսանկյունից ամենամեծ թվով խախտումներ գրանցվել են Կոտայքի մարզում (14 խախտում), իսկ Տավուշի մարզում էական խախտումներ ընդհանրապես չեն արձանագրվել: Սակավաթիվ խախտումներ են գրանցվել Վայոց Ձորի (1), Գեղարքունիքի (4) և Շիրակի (4) մարզերում:

Պատկեր 10. Էական խախտումներն ըստ մարզերի

Ամփոփելով և վերլուծելով արձանագրված Էական խախտումներն ու խնդիրներն՝ ըստ խախտող անձանց՝ կարելի է առանձնացնել, որ առաջին տեղում են տեղամասային հանձնաժողովի նախագահը, քարտուղարը և անդամները, ինչը կարելի է բացատրել ընտրական ընթացակարգերի իմացության, պրոֆեսիոնալիզմի և պատասխանատվության ցածր մակարդակով:

Պատկեր 11. Խախտումների վերլուծություն՝ ըստ խախտող անձանց

«Ականատես» դիտորդական առաքելության կողմից դիտարկված Էական խախտումների նկարագրությունը տրված է Հավելվածում:

2.4.8 Քվեարկության օրվա հեռարձակում

Քվեարկության օրը տեղամասերում տեղադրված տեսանկարահանող և հեռարձակող սարքերը մեծ մասամբ աշխատել են անխափան:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, ԱԺ ընտրությունների ժամանակ մրցույթի միջոցով ընտրված մասնագիտացված կազմակերպությանը ԿԸՀ-ն թույլատրում է իրականացնել բոլոր ընտրական տեղամասերից քվեարկության ընթացքի և քվեարկության արդյունքների ամփոփման գործընթացի տեսանկարահանում և միաժամանակյա համացանցային հեռարձակում՝ ուղիղ ժամանակային ռեժիմով, որոնց հղումները հասանելի են ԿԸՀ-ի կայքում⁶⁹: ՀՀ ԱԺ արտահերթ ընտրություններին 1500 տեղամասերից ուղիղ հեռարձակում իրականացրել է «Յուբոմ» ընկերությունը:

Քվեարկության ընթացքի ուղիղ հեռարձակման դիտարկումը ցույց է տվել, որ տեսանկարահանող սարքերը հիմնականում աշխատել են անխափան: Դիտարկված տեղամասերում քվեարկության գաղտնիության խախտումներ չեն արձանագրվել: Միայն մեկ՝ 7/60 տեղամասում քվեատուփը տեսանելի չի եղել տեսախցիկում:

Արձանագրված խնդիրները հիմնականում կրել են տեխնիկական բնույթ. դիտարկման պահին տեսախցիկները չեն աշխատել կամ տեղամասերի համարները սխալ են նշված եղել կայքում: Թվով 5 տեղամասերում (դիտարկված տեղամասերի 1%-ը) տեսախցիկի անսարքության վերաբերյալ ԿԸՀ-ին տեղեկացնելուց հետո դրանցում ուղիղ հեռարձակումը վերականգնվել է, իսկ մեկ տեղամասում տեսախցիկն այդպես էլ չի աշխատել:

2.5 Հետընտրական գործընթացներ

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքն, ընդհանուր առմամբ, գնահատվել է բավարար՝ բացառությամբ բողոքարկման գործընթացի:

2.5.1 Քվեարկության պարագաների ստացում և տվյալների աղյուսակավորում

Ընտրատեղամասերից քվեարկության պարագաների ստացման և տվյալների աղյուսակավորման գործընթացները հիմնականում ընթացել են սահուն և հանդարտ, սակայն մի քանի հանձնաժողովում արձանագրվել են խնդիրներ:

Տեղամասերում քվեարկության ամփոփման նիստին զուգահեռ՝ ժամը 20:00-ից մինչև լուսաբաց, «Ականատես» դիտորդական առաքելությունը դիտարկել է 36 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքները: Դիտորդների մուտքի, դիտորդների նկատմամբ բռնության, ճնշման կամ սպառնալիքի դեպքեր հիմնականում չեն արձանագրվել՝ մեկ բացառությամբ, երբ թիվ 31 տարածքային ընտրական հանձնաժողովում դիտորդին թույլ չեն տվել ներկա գտնվել տեղում հրավիրված տեղամասային հանձնաժողովի նիստին:

⁶⁹ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 8, մաս 11.1

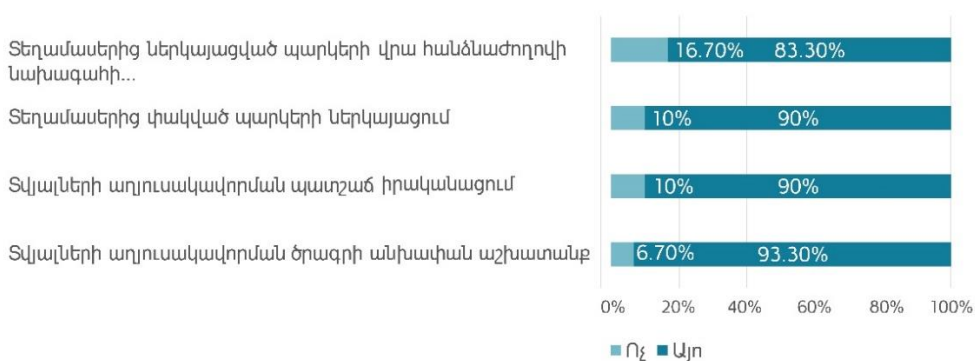
Դեկտեմբերի 10-ին, ժամը 08:00-ի դրությամբ դիտարկված բոլոր տարածքային ընտրական հանձնաժողովներն իրենց սպասարկման տարածքների բոլոր ընտրատեղամասերից արդեն ստացել էին քվեարկության պարագաներն ու պարկերը:

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներից 3-ում (թիվ 1, 4 և 21) տեղամասային կենտրոններից ներկայացված որոշ պարկեր փակված չեն եղել, իսկ 5-ում (թիվ 1, 3, 4, 5 և 12)՝ որոշները ներկայացվել են առանց տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահի ստորագրության:

Տեղամասերից ստացված տվյալների հիման վրա քվեարկության արդյունքների աղյուսակավորման գործընթացը պատշաճ կերպով իրականացվել է դիտարկված հանձնաժողովների մեծամասնությունում: Խնդիրներ են արձանագրվել 3 տարածքային հանձնաժողովներում: Երկու տարածքային հանձնաժողովում տվյալների մուտքագրման համակարգչային ծրագիրը խափանվել է: Տարածքային ընտրական հանձնաժողովի կողմից համակարգչային ծրագրի միջոցով աղյուսակավորման և 3 ժամը մեկ պարբերականությամբ քվեարկության արդյունքների աղյուսակավորման հրապարակման ուշացում է արձանագրվել մեկ՝ թիվ 24 տարածքային ընտրական հանձնաժողովում:

Տարածքային հանձնաժողովներից 6-ում (թիվ 3, 4, 5, 6, 8, 27) այդ հանձնաժողովների կողմից կատարվել են փոփոխություններ տեղամասային հանձնաժողովների արձանագրություններում, ինչն իրավաչափ չէ: Փոփոխությունները հիմնականում կապված են եղել տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից դրանց սխալ լրացման, մասնավորապես՝ թվաքանակային սխալների հետ: Ելակետային տվյալներում փոփոխություններ դիտորդների կողմից չեն արձանագրվել:

Պատկեր 12. Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում արձանագրված խնդիրները

Դեկտեմբերի 10-ին, ժամը 12:00 դրությամբ տարածքային ընտրական հանձնաժողովները ստուգել են բոլոր տեղամասերից ստացված քվեարկության արդյունքների արձանագրությունների վավերականությունն ու թվաքանակային սխալները՝ բացառությամբ թիվ 15 տարածքային հանձնաժողովի:

Դեկտեմբերի 10-ին, ժամը 20:00-ի դրությամբ բոլոր տարածքային ընտրական հանձնաժողովներն իրենց սպասարկման տարածքի ընտրատեղամասերի քվեարկության արդյունքների արձանագրությունների մեկական օրինակները ներկայացրել են ԿԸՀ՝ բացառությամբ թիվ 33 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի:

Դեկտեմբերի 10-ին, ժամը 12:00-ին ԿԸՀ-ն ամփոփել է քվեարկության նախնական արդյունքները, և կազմվել է արձանագրություն, որը վավերացվել է ԿԸՀ-ի բոլոր անդամների ստորագրությամբ: ԿԸՀ անդամներից որևէ մեկը առարկություն կամ հատուկ կարծիք չի ունեցել արձանագրության վերաբերյալ:

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում արձանագրվել է 2 էական խախտում.

- Թիվ 4 տարածքային ընտրական հանձնաժողովում պարզվել է, որ 4/22 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանը չի ներկայացվել պարկին կից, այլ տեղադրվել է պարկի մեջ, ինչը ՀՀ ընտրական օրենսգրքի պահանջների խախտում է⁷⁰: Տարածքային հանձնաժողովի նախագահը ստիպված է եղել բացել պարկը, որպեսզի հավաստիանա, որ գրանցամատյանը պարկում է:
- Թիվ 31 տարածքային ընտրական հանձնաժողովում պարզվել է, որ 31/56 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի արձանագրությունը սխալ է լրացված, իսկ արձանագրության ու գրանցամատյանի թվերը ամբողջությամբ չեն համապատասխանել միմյանց: Տարածքային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը կայացրել է կամայական որոշում՝ հրավիրելու տեղամասային հանձնաժողովի անդամներին՝ անցկացնելու արտահերթ նիստ առանձին սենյակում տարածքային հանձնաժողովի անդամներից մեկի մասնակցությամբ՝ կրկին հաշվարկելու քվեարկության արդյունքները: Դիտորդի մուտքը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի արտահերթ նիստին արգելվել է: Հարկ է նկատել, որ թե՛ տարածքային հանձնաժողովի նախագահի կողմից նիստ նախաձեռնելու, և թե՛ տեղամասային հանձնաժողովի կողմից քվեարկության արդյունքները վերահաշվարկելու և թե՛ արտահերթ նիստին դիտորդին թույլ չտալու գործողությունները եղել են ոչ իրավաչափ:

2.5.2 Ընտրողների կողմից ստորագրված ցուցակների սկանավորում

Ընտրողների կողմից ստորագրված ցուցակների սկանավորման գործընթացը հիմնականում ընթացել է նորմալ:

Դեկտեմբերի 10-ին՝ ժամը 12:00-ից սկսած, բոլոր տարածքային հանձնաժողովներում սկսվել է քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների ստորագրած ցուցակների սկանավորման գործընթացը: Սկանավորման գործընթացն ունացումով մեկնարկել է թիվ 8 և 20 տարածքային հանձնաժողովներում: Դեկտեմբերի 11-ին՝ մինչև ժամը 12:00-ն, սկանավորումն ավարտել է, և ԿԸՀ-ի կայքում պաշտոնապես հրապարակվել են ընտրողների ստորագրված ցուցակները: Ունացումով են ուղարկվել ԿԸՀ և հրապարակվել կայքում թիվ 26 հանձնաժողովի ցուցակները:

⁷⁰ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 71, մաս 9

2.5.3 Վերահաշվարկ

Քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկն, ընդհանուր առմամբ, ընթացել է օրենքով սահմանված կարգով՝ մի քանի բացառություններով:

Ութ տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում (8, 9, 16, 21, 23, 34, 35, 38) ներկայացվել է ընտրական տեղամասում քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկի վերաբերյալ 13 դիմում, որից 12-ը՝ ԼՅԿ, ԲՀԿ և ՀՀԴ կուսակցությունների ընտրական ցուցակներում ընդգրկված թեկնածուների, իսկ 1-ը՝ ՀՀԴ վստահված անձի կողմից: Վերահաշվարկները դիտարկվել են դիտորդների կողմից:

Քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկի դեպքում մեկ ընտրական տեղամասի քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկի տևողությունը չի կարող գերազանցել 4 ժամը⁷¹: Վերահաշվարկի համար ներկայացված մեծաքանակ դիմումների պարագայում դիմումները հանձնաժողովում քննվում են ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված հերթականությամբ⁷²:

Դիտարկումների համաձայն, քվեարկության արդյունքների վերահաշվարկի ժամկետը օրենքով սահմանված տևողությունը գերազանցել է թիվ 8, 14, 22 և 33 տարածքային հանձնաժողովներում, իսկ դիմումների քննության՝ օրենքով սահմանված հերթականությունը, խախտվել է մեկ հանձնաժողովում:

Վերահաշվարկի արձանագրությունների պատճենները նիստին ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց ըստ պահանջի տրամադրելու հարցում խնդիրներ են արձանագրվել թիվ 33 և թիվ 22 տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում: Հանձնաժողովի նիստերին ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող անձանց կողմից վերահաշվարկի աշխատանքները լուսանկարահանելու, տեսանկարահանելու խոչընդոտելու դեպքեր են գրանցվել թիվ 14 և 22 տարածքային հանձնաժողովներում:

2.5.4 Բողոքարկում

Քվեարկության օրվա գործընթացներին առնչվող բողոքները պատշաճ չեն քննվել տարածքային ընտրական հանձնաժողովների և ԿԸՀ կողմից:

Հետընտրական ժամանակահատվածում «Ականատես»-ի կողմից, ընդհանուր առմամբ, ներկայացվել է.

- 26 դիմում տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ և 16 դիմում-բողոք ԿԸՀ,
- 16 հայցադիմում ՀՀ Վարչական դատարան. վերջինի որոշումները 4 գործերով բողոքարկվել են վերադաս դատական ատյաններ,
- 2 գրավոր հաղորդում հանցագործության մասին՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն և 2 բանավոր հաղորդում՝ ՀՀ ոստիկանություն:

⁷¹ ՀՀ ընտրական օրենսգրք, հոդված 50, մաս 12

⁷² Նույնը, հոդված 50, մաս 12

Դիտորդական կազմակերպություններն ընտրական հանձնաժողովների կողմից չեն ճանաչվել որպես դիմումը ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտ, թեև նրանց ներկայացրած առանձին խախտումների առնչությամբ ձեռնարկվել են միջոցներ:

2.5.4.1 Բողոքարկում վարչական մարմիններ

Քվեարկության օրը դիտորդների կողմից արձանագրված ընտրախախտումների, ինչպես նաև դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների սուբյեկտիվ իրավունքների խախտումների վերաբերյալ «Ականատես»-ի կողմից դիմում-բողոքներ են ներկայացվել թվով 26 տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ (6-ը՝ Երևանում, 20-ը՝ մարզերում): Դիմում-բողոքներում խմբավորվել և ներկայացվել են հանձնաժողովների համապատասխան սպասարկման տարածքում գտնվող ընտրատեղամասերում արձանագրված էական խախտումները:

Ներկայացված դիմում-բողոքների հիման վրա 26 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կողմից կայացվել են որոշումներ վարույթի հարուցումը մերժելու վերաբերյալ⁷³: Միաժամանակ, 10 տարածքային ընտրական հանձնաժողով միջնորդություն է ներկայացրել ԿԸՀ՝ ուժը կորցրած ճանաչելու տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների նախագահների, քարտուղարների (թվով 14 անձի) ընտրական հանձնաժողովում ընդգրկվելու որակավորման վկայականները՝ հիմք ընդունելով նրանց կողմից ՀՀ ընտրական օրենսգրքի պահանջների խախտման փաստերը:

Ի լրումն, թիվ 10 տարածքային ընտրական հանձնաժողովն արձանագրել է 10/12 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահի կողմից ընտրական փաստաթղթերի պարկը չփակելու առնչությամբ վարչական իրավախախտում⁷⁴ կատարելու փաստը և որոշել է դիմել վարչական դատարան՝ վերջինիս վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով:

Բացի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների գործողությունների (անգործության) դեմ ներկայացված վերոնշյալ 26 դիմում-բողոքներից, երկու դիմում-բողոք ներկայացվել է ԿԸՀ՝ թիվ 4 և 31 տարածքային ընտրական հանձնաժողովների գործողությունների դեմ՝ քվեարկության օրվա գիշերվա ընթացքում արձանագրված խախտումների վերաբերյալ: Հարկ է նկատել, որ թիվ 31/56 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահի կողմից արձանագրությունը սխալ լրացնելու առնչությամբ թիվ 31 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի կողմից գաղտնի արտահերթ նիստ հրավիրելու փաստի առթիվ ԿԸՀ-ն որոշել է ուժը կորցրած ճանաչել թիվ 31/56 տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի բոլոր անդամների ընտրական հանձնաժողովում ընդգրկվելու որակավորման վկայականները, սակայն տարածքային ընտրական հանձնաժողովի մասով որևէ գործողություն չի ձեռնարկել, թեև հենց վերջինս է նախաձեռնել օրենքով չսահմանված արտահերթ նիստը:

Ընդհանուր առմամբ, տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կողմից դիտորդական կազմակերպությունները չեն ճանաչվում որպես դիմումը ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտ՝ այն պատճառաբանությամբ, որ նրանք դիտորդական առաքելություն

⁷³ Միայն մեկ դեպքում թիվ 31 տարածքային ընտրական հանձնաժողովը դիմումին պատասխանել է գրությամբ:

⁷⁴ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգիրք, հոդված 404

իրականացնելու համար հավատարմագրվելուց բացի ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված որևէ այլ իրավունք չունեն։ Թեև այս հանձնաժողովների որոշումներով որոշակի անդրադարձ է կատարվել բողոքներում ներառված օբյեկտիվ ընտրական իրավունքի խախտումներին, սակայն դրանք կամ հերքվել են միակողմանի վարչական վարույթի արդյունքներով (օրինակ՝ պատասխանատու հանձնաժողովի անդամի բացատրագրի հիման վրա), կամ չեն քննվել ըստ էության՝ հղում կատարելով նշված վարչական վարույթի հետ չառնչվող այլ վարույթի շրջանակներում (մասնավորապես՝ գրանցամատյանում առկա գրառումների ուսումնասիրության արդյունքներով) կայացված որոշումներին։ Հարկ է նշել, որ այս որոշումների ընդունմանը մասնակից չեն դարձվել այն անձինք, ովքեր արձանագրել են նշված խախտումները, ինչը հակասում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով⁷⁵ սահմանված վարչական վարույթի օբյեկտիվության և բազմակողմանիության պահանջին։

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների կայացրած 14 որոշումների դեմ «Ականատես»-ը ԿԸՀ ներկայացրել է բողոքներ, որոնցից մեկը քննվել է մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը, իսկ մնացածը՝ 2019 թ.-ի հունվարի 16-ին։ Բողոքների ուշ քննությունը պայմանավորված էր տարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշումները կայացնելու համար ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված, ինչպես նաև նրանց կողմից որոշումները փաստացի կայացնելու ժամկետներով, ինչը բացառել է մինչև քվեարկության ամփոփումը ԿԸՀ կողմից դրանց դեմ ներկայացված բողոքները քննելու հնարավորությունը։ Դրանց առնչությամբ ԿԸՀ-ն կայացրել է դիմում-բողոքները մերժելու մասին որոշումներ՝ Տարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշումներին համանման պատճառաբանությամբ։ Ընդ որում, ԿԸՀ-ն ըստ էության չի անդրադարձել դիտորդի սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման առնչությամբ դատական ակտերով դիտորդական կազմակերպությունների իրավասուբյեկտության ճանաչման փաստերին և փաստարկներին՝ այդպիսով խախտելով վարչական ակտի պատճառաբանվածության պահանջը։

2.5.4.2 Դիմումներ դատական ատյաններ

ԿԸՀ 4 որոշումների դեմ ներկայացվել են հայցադիմումներ ՀՀ վարչական դատարան։

ՀՀ վարչական դատարան է ներկայացվել 10 հայցադիմում՝ ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանը սահմանված կարգով չլրացնելու հիմքով⁷⁶, 1 հայցադիմում էլ՝ քվեարկության սենյակում ներկա լինելու իրավունք չունեցող անձի կողմից տեղամասային կենտրոնում ապօրինի գտնվելու հիմքով⁷⁷։ Եվս 1 հայցադիմում նույն դատարան է ներկայացվել ընդդեմ թիվ 20 տարածքային ընտրական հանձնաժողովի գործողությունների, որոնք դրսևորվել են դիտորդի ազատ տեղաշարժը և տեսանկարահանումն արգելելու և նշված տարածքային ընտրական հանձնաժողովից դուրս հրավիրելու եղանակներով։ Նշված հայցադիմումի վարույթ ընդունելը մերժվել է Վարչական դատարանի որոշմամբ՝ այն պատճառաբանությամբ, որ դիտորդի իրավունքների խոչընդոտման փաստը հայցվորների կողմից սկզբում պետք է պարտադիր կարգով քննարկման առարկա դառնար ԿԸՀ-ում և

⁷⁵ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 37

⁷⁶ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգիրք, հոդված 40.6

⁷⁷ Նույնը, հոդված 40.15, մաս 1

միայն դրանից հետո իրենց իրավունքների պաշտպանության նպատակով բողոքարկվել ԶՅ վարչական դատարան: Ըստ դիտորդական առաքելության, նշված պատճառաբանությունը ԶՅ ընտրական օրենսգրքի կամայական մեկնաբանության հետևանք է⁷⁸, ուստի վարչական դատարանի տվյալ որոշումը բողոքարկվել է Վարչական վերաքննիչ դատարան:

2.5.4.3 Հաղորդումներ իրավապահ մարմիններին

Երկու գրավոր հաղորդումներ հանցագործության մասին ներկայացվել են Հատուկ քննչական ծառայություն, ևս 2 բանավոր հաղորդումներ ներկայացվել են ԶՅ ոստիկանություն: Հաղորդումները վերաբերել են ընտրողների ուղղորդման/քվեարկության ընթացքի նկատմամբ վերահսկողության իրականացման, ՉԼՄ ներկայացուցչի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելու դեպքերին: Ներկայացված հաղորդումներով կայացվել են քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշումներ, որոնք բողոքարկվել են օրենքով սահմանված կարգով:

2.5.4.4 Վերհանված խնդիրներ

«Ականատես» դիտորդական առաքելության կողմից բողոքարկման գործընթացներում վեր են հանվել մի շարք խնդիրներ, որոնք ստեղծում են խոչընդոտներ հանրային վերահսկողություն իրականացնող կազմակերպությունների համար: Մասնավորապես.

- ԶՅ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, եթե դիտորդը գտնում է, որ քվեարկության ընթացքում տեղի է ունեցել Ընտրական օրենսգրքով նախատեսված քվեարկության կարգի խախտում, ապա իրավունք ունի պահանջելու, որ իր գնահատականն արձանագրվի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանում: Պրակտիկայում, տարածքային և կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովների կողմից այս դրույթը մեկնաբանում է բավականին սահմանափակ՝ այն վերաբերելի համարելով միայն քվեարկության օրվա 08:00-20:00 ժամանակահատվածի, սակայն ոչ քվեարկության նախապատրաստման և ամփոփման փուլերի համար: Թեև տեղամասային ընտրական հանձնաժողովները հաճախ ապահովում են դիտորդի գնահատականի արձանագրումը գրանցամատյանում, վարչական վերադաս մարմինների այսպիսի մոտեցումը կարող է անտեսել և հաշվի չառնել այնպիսի լրջագույն խախտումներ, ինչպիսիք են, օրինակ, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի անդամների մեծամասնության բացակայության պայմաններում հանձնաժողովի նիստի անցկացումը կամ արդյունքների ամփոփման փուլում քվեաթերթիկների հաշվարկի կեղծումը և այլն:
- Դիտորդի կարգավիճակից բխող իրավունքների խախտման վերաբերյալ դիմում-բողոքներով ո՛չ տարածքային ընտրական հանձնաժողովների և ո՛չ ԿԸՀ-ի իրավակիրառ պրակտիկայում չի ճանաչվում դիտորդական կազմակերպությունների իրավասուբյեկտությունը: Վերջիններս, ստանձնելով պատասխանատվություն իրենց դիտորդների համար, իրավունք չունեն ո՛չ վարչական մարմիններում, ո՛չ էլ դատական կարգով պաշտպանել նրանց ոտնահարված իրավունքները: Մինչդեռ, բոլոր այն դեպքերում, երբ խախտվում է դիտորդական կազմակերպության դիտորդի

⁷⁸ ԶՅ ընտրական օրենսգրք, հոդված 48, մաս 1

սուբյեկտիվ՝ իր կարգավիճակից բխող իրավունքը, խախտվում է նաև իրեն հավատարմագրած կազմակերպության իրավունքը, քանի որ վերջինս չի կարող իրականացնել իր դիտորդական առաքելությունը, եթե տեղամասում դիտորդը գրկվում է օրենքով իրեն վերապահված իրավունքների իրականացման հնարավորությունից: Թեև դատական պրակտիկայում արդեն իսկ առկա են գործեր, որոնցով վարչական դատարանը ճանաչել է դիտորդի սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման դեպքում վերջինիս հավատարմագրած դիտորդական կազմակերպության իրավասուբյեկտությունը, սակայն դեռևս ձևավորված չէ միասնական իրավական դիրքորոշում:

- Ընտրական հանձնաժողովների կողմից իրավակիրառ պրակտիկայում չի ճանաչվում նաև դիտորդների և դիտորդական կազմակերպությունների՝ օբյեկտիվ ընտրական իրավունքի խախտումները վիճարկելու իրավասուբյեկտությունը: Մինչդեռ, ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք կարող է բողոքարկել ընտրական հանձնաժողովի որոշումը, գործողությունը (անգործությունը), եթե գտնում է, որ խախտվել կամ կարող է խախտվել իր՝ ընտրական օրենսգրքով սահմանված սուբյեկտիվ ընտրական իրավունքը⁷⁹: Ընտրությունների ընթացքում տեղ գտնող խախտումները կարող են ուղղակի ազդեցություն ունենալ յուրաքանչյուր ընտրողի քվեի հասցեականության և հետևաբար՝ յուրաքանչյուր քաղաքացու ընտրելու իրավունքի լիարժեք իրականացման վրա: Հասարակական կազմակերպությունների իրավասուբյեկտությունը հանրային շահին առնչվող հարցերով ուղղակիորեն բխում է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից:⁸⁰ Հարկ է շեշտել, որ ընտրական հանձնաժողովների որոշումները և գործողությունները, նախընտրական քարոզչության ընթացքում ոչ իրավաչափ գործունեությունը և ընտրությունների արդյունքները վիճարկելու իրավունքով քաղաքացիներին, դիտորդներին և դիտորդական կազմակերպություններին օժտելու վերաբերյալ առաջարկությունը ՀՀ-ին բազմիցս ներկայացվել է նաև ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի և Եվրոպայի հորիզոնի Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից⁸¹:
- ՀՀ ընտրական օրենսգրքի համաձայն, քվեարկության օրվանից սկսած՝ մինչև արդյունքների ամփոփման համար սահմանված ժամկետից 2 օր առաջ՝ ժամը 18:00-ն, տարածքային ընտրական հանձնաժողովները և ԿԸՀ-ն պատասխանում են ստացված դիմումներին, իսկ ընտրական օրենսգրքով սահմանված դեպքերում դրանց վերաբերյալ որոշումներն ընդունում են մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը, իսկ ԱԺ ընտրությունների ժամանակ՝ տարածքային ընտրական հանձնաժողովը՝ մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփման համար սահմանված ժամկետից մեկ օր առաջ⁸²: Միևնույն ժամանակ, այս դրույթի ուժով

⁷⁹ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 48, մաս 3

⁸⁰ ՀՀ սահմանադրական դատարան, որոշում ՍԴՌ-906, 7 սեպտեմբերի 2010թ., <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2010/pdf/sdv-906.pdf>

⁸¹ Venice Commission, *Code of Good Practice in Electoral Matters Guidelines and Explanatory Report* (Strasbourg, 25 October 2018), [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-e), Venice Commission and OSCE/ODIHR, *Second Joint Opinion on the Electoral Code* (Strasbourg, Warsaw, 17 October 2016), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)031-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)031-e), Venice Commission and OSCE/ODIHR, *Joint Opinion on the Draft Electoral Code as of 18 April 2016* (Strasbourg, Warsaw, 13 June 2016), [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)019-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)019-e), OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission Final Report. Presidential Election 18 February 2013* (Warsaw, 8 May 2013), <https://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>

⁸² ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 48, մաս 7

փաստացի բացառվում է ԿԸՀ-ի կողմից մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը տարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշումների դեմ ներկայացված դիմում-բողոքների քննությունը, քանի որ ԿԸՀ-ն պարտավորված է մինչև արդյունքների ամփոփումը քննել միայն այն բողոքները, որոնք առձեռն ներկայացվել են մինչև սահմանված ժամկետից 2 օր առաջ՝ ժամը 18:00-ն, այն դեպքում, երբ տարածքային ընտրական հանձնաժողովն իրավասու է որոշում կայացնել նաև այս վերջնաժամկետից հետո⁸³:

Նշված իրավակարգավորումները և սահմանված ժամկետները ակնհայտորեն վկայում են ընտրական գործընթացներում բողոքարկման ողջ համակարգի անարդյունավետության, խիստ ձևական բնույթ կրելու և իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի բացակայության մասին, քանի որ նման պայմաններում ամբողջությամբ իմաստագրվում է տարածքային ընտրական հանձնաժողովի որոշումը բողոքարկելու նպատակը՝ ընտրությունների արդյունքների վրա խախտումների ազդեցությունը գնահատելու հնարավորությունը արդեն իսկ բացառված լինելու պատճառով: Իրավակիրառ պրակտիկայում տարածքային ընտրական հանձնաժողովները ճնշող մեծամասնությամբ որոշումներ են կայացնում ԿԸՀ դիմելու վերջնաժամկետի օրը⁸⁴ կամ, երբեմն, դրան հաջորդող օրը:

- Վարչական դատավարության և «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքերում 2018 թ.-ի սեպտեմբերի 7-ին կատարված փոփոխություններով դիտորդական առաքելություն իրականացնող հասարակական կազմակերպություններին վերապահվել է առանձին ընտրախախտումներով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հայց ներկայացնելու իրավունք: Սակայն, քանզի «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքը այդպիսի դեպքերի համար չի նախատեսում պետական տուրքի վճարումից ազատելու արտոնություն, դատական կարգով բողոքարկումը զգալի ֆինանսական բեռ է դառնում ընտրական գործընթացների ընթացքում արձանագրված զանցանքների պատժելիության նկատմամբ հետևողական մոտեցում դրսևորող դիտորդական կազմակերպությունների համար: Դիտորդական կազմակերպությանը դատարան դիմելու իրավունքի վերապահումը հետապնդում է ընտրությունների օրինականության նկատմամբ հանրային վերահսկողության ապահովման նպատակ, ուստի և նախատեսվող ֆինանսական բեռը իրավաչափ չէ:

⁸³ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 48, մաս 7

⁸⁴ ԿԸՀ-ի կողմից մինչև արդյունքների ամփոփումը բողոքը քննելու նպատակով սահմանված վերջնաժամկետի իմաստով

3. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ընտրական գործընթացների ժողովրդավարության, թափանցիկության և արդարության բարելավման նպատակով անհրաժեշտ է ՀՀ ընտրական օրենսդրության մեջ, ինչպես նաև ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման պրակտիկայում ու մոտեցումներում կատարել հետևյալ փոփոխությունները.

3.1 Ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքների որակի բարելավում

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով

1. ԿԸՀ պաշտոնական կայքում օրենսդրորեն պետք է ապահովել տվյալների հրապարակման «բաց տվյալների» ձևաչափը, ինչպես նաև նիստերի ուղիղ հեռարձակումը:

Տարածքային ընտրական հանձնաժողովներ

2. Ընտրական հանձնաժողովների ձևավորման համար պետք է նախատեսել չափանիշներ և ընթացակարգեր՝ կանխելու նախկինում ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորած անձանց ներգրավումը:
3. Հարկավոր է ձեռնարկել միջոցներ՝ թափանցիկ դարձնելու տարածքային ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքը, օրինակ՝ ԿԸՀ-ի կայքի համապատասխան բաժնում տեղադրելով դրանց նիստերի ժամանակացույցը, օրակարգը, արձանագրությունը, տեսաձայնագրությունները, որոշումները, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների գույքի ու եկամուտների հայտարարագրերը:
4. Տարածքային ընտրական հանձնաժողովները պետք է ունենան առցանց բողոքներ ընդունելու համակարգ և/կամ էլեկտրոնային փոստ՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ դիմումներ և բողոքներ ընդունելու նպատակով:
5. Տարածքային հանձնաժողովների համար հարկավոր է իրականացնել պարբերական վերապատրաստում՝ ապահովելով մասնագիտական զարգացում ու ստեղծելով պրոֆեսիոնալ աշխատելու համար համապատասխան մոտիվացիա:

Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ

6. Անհրաժեշտ է բարելավել տեղամասային հանձնաժողովների անդամների հավաքագրման, ընտրության և վերապատրաստման գործընթացները և մեթոդաբանությունը:
7. Հարկավոր է վերանայել տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կուսակցական սկզբունքով ձևավորման մեխանիզմը՝ այն փոխարինելով հանրային ծառայության համակարգի հենքի վրա գործող մեխանիզմով՝ ստեղծելու երաշխիքներ հանձնաժողովների անդամների առավել որակյալ, անկողմնակալ և պատասխանատու աշխատանքի համար:

3.2 Ընտրողների ցուցակներ

8. Անհրաժեշտ է ձեռնարկել քայլեր ճշգրտելու և առավել օբյեկտիվ դարձնելու ընտրողների ռեգիստրը և ցուցակները՝ վերանայելով դրանց ձևավորման մեխանիզմը: Հնարավոր լուծումները կարող են ներառել, օրինակ՝ ժամկետանց վավերականությամբ անձնագրեր ունեցող քաղաքացիների ժամանակավոր հեռացումը ցուցակներից և/կամ ընտրություններից 3-6 ամիս առաջ ընտրողների նախագրանցումը:
9. Հարկավոր է շուտափույթ ավարտին հասցնել ընտրողների հասցեների հստակեցումը, այդ թվում՝ տարանջատելով նույն հասցեում հաշվառված մեկից ավելի տնային տնտեսությունները և հասցե չունեցող ընտրողներին հատկացնելով տարբերակված հասցեներ: Հասցեների հստակեցման և քաղաքացիների վերահաշվառման գործընթացները պետք է իրականացվեն պետական կամ համայնքային բյուջեների հաշվին:
10. Ընտրողների գրանցման տեխնիկական սարքավորումները պետք է միավորել ընդհանուր առցանց համակարգում՝ Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում ընտրողների մասնակցությանը հետևելու նպատակով կամ որևէ այլ եղանակով ապահովել ընտրողների անունների ընթացիկ համադրումը և բազմակի քվեարկության բացառումը:

3.3 Նախընտրական ժամանակահատված

3.3.1 Նախընտրական քարոզչություն

11. Անհրաժեշտ է հստակեցնել նախընտրական քարոզչության եզրույթը և նախընտրական քարոզչության ժամանակահատվածը: Պետք է ապահովել, որ կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և թեկնածուների համար սահմանվող քարոզչության կանոնները, այդ թվում՝ վարչական ռեսուրսի օգտագործման սահմանափակումները, գործեն զուտ հանրային ռեսուրսներից օգտվելու համար հավասար պայմաններ ենթադրող նախընտրական քարոզչության պաշտոնական ժամանակահատվածից ավելի երկար:
12. Պետք է սահմանել մեխանիզմներ քարոզչության կանոնների նկատմամբ պատշաճ վերահսկողության համար, ինչպես նաև ձեռնարկել արդյունավետ միջոցներ՝ կանխելու և վերացնելու քարոզչության կանոնների խախտումները:
13. Հարկավոր է հստակեցնել և ուժեղացնել նախընտրական քարոզչության՝ օրենքով սահմանված կանոնների խախտման համար պատասխանատվության ինստիտուտը, ինչպես նաև տրամադրել համապատասխան լիազորություններ և գործիքներ համապատասխան կառույցներին (օրինակ՝ ընտրական հանձնաժողովներ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ և այլն) արդյունավետորեն պատասխանատվության ենթարկելու կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին) նախընտրական քարոզչության ընթացակարգերի և կանոնների խախտման համար:
14. Քվեարկության օրվանից հետո պատերին փակցված քարոզչանյութերի հետքերի վերացման պատասխանատվությունը պետք է դնել ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) վրա:

3.3.2 Վարչական ռեսուրս

15. Ընտրական օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել վարչական ռեսուրսի և դրա չարաշահման եզրույթները, ինչպես նաև հնարավորինս հստակեցնել ընտրական ողջ գործընթացում վարչական ռեսուրսների օրինական կիրառման ու չարաշահման սահմանագիծը:
16. Պետք է խստացնել վարչական ռեսուրսի օգտագործումը սահմանափակող օրենսդրական կարգավորումները և սահմանել համարժեք պատասխանատվության միջոցներ, ընդհուպ մինչև համապատասխան քաղաքական ուժի և տվյալ թեկնածուի գրանցումն ուժը կորցրած ճանաչելը:
17. Անհրաժեշտ է ներդնել և իրականացնել պատշաճ կրթական ծրագրեր/նյութեր՝ միտված հանրային ծառայողների իրազեկության բարձրացմանը վարչական ռեսուրսի և դրա չարաշահման ռիսկերի վերաբերյալ:

3.3.3 Զարոգչության ֆինանսավորում

18. Անհրաժեշտ է հրաժարվել կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) տարածքային ցուցակների ընտրակարգից, ինչն առավել թափանցիկ կդարձնի ֆինանսավորումը, կսահմանափակի վարչական ռեսուրսների չարաշահման մոտիվացիան, ինչպես նաև կնվազեցնի գործարար և քրեական հեղինակությունների հնարավոր ազդեցությունը ընտրական գործընթացների վրա:
19. Կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) ծախսերի հայտարարագրում հարկավոր է նախատեսել սոցիալական ցանցերում իրականացվող գովազդի գումարների ներկայացում և համադրել դրանք համապատասխան ցանցերի կառավարման մարմիններից պաշտոնական հարցման արդյունքում ստացվող տեղեկատվության հետ:
20. Հիմնադրամների հայտարարագրերի ծախսերում պետք է հստակեցնել ծառայությունների և ապրանքների տարանջատման/դասակարգման պահանջը⁸⁵:
21. Երրորդ կողմի ֆինանսավորման համար հարկավոր է նախատեսել պատշաճ վերահսկողություն և պատասխանատվություն⁸⁶:
22. Անհրաժեշտ է ձեռնարկել միջոցներ՝ ապահովելու ՉԼՄ իրական սեփականատերերի և ֆինանսավորման աղբյուրների հրապարակայնությունը և պատշաճ վերահսկողությունը:
23. Պետք է վերանայել ՎՎԾ-ի լիազորությունների շրջանակը՝ օժտելով այն պատշաճ ռեսուրսներով և գործիքակազմով՝ լիարժեքորեն վերահսկելու ինչպես կուսակցությունների ֆինանսական գործունեությունն, այդ թվում՝ կուսակցությունների (դաշինքների) նախընտրական հիմնադրամների եկամուտներն ու ծախսերը, հայտարարագրերում ներկայացվող տվյալների ճշգրտությունը և

⁸⁵ OSCE/ODIHR, *Handbook for the Observation of Campaign Finance*, (Warsaw, 2015), էջ 41, <https://www.osce.org/odihr/elections/135516?download=true>, OSCE/ODIHR and Venice Commission, *Guidelines on Political Party Regulation* (Venice, 15-16 October 2010), պարագրաֆ 200, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)024-e)

⁸⁶ Երրորդ կողմի ֆինանսավորումը կարգավորող օրենքներ են գործում, օրինակ, Միացյալ Թագավորությունում և Կանադայում: Միացյալ Թագավորությունում նախընտրական քարոզչությանը որևէ կերպ մասնակցող երրորդ կողմը, որը ծրագրում է ծախսել 20,000 ֆունտ ստերլինգից ավելի գումար, պարտավոր է գրանցվել Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում, ներկայացնել ֆինանսական հայտարարագրեր և բացահայտել իր ֆինանսավորման աղբյուրը: Միաժամանակ, երրորդ կողմի համար ևս գործում են քարոզչության ֆինանսավորման ծավալի սահմանափակումներ: Կանադայում որևէ երրորդ կողմ, որը մտադրվում է նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում ծախսել 500 դոլարից ավելի գումար, պետք է գրանցվի ընտրական հանձնաժողովում և ներկայացնի ծախսերի հայտարարագիր:

համապատասխանությունը ՀՀ օրենսդրության պահանջներին: Հարկ է նաև դիտարկել լրացուցիչ երաշխիքների սահմանման նպատակահարմարությունը՝ ապահովելու այս կառույցի առավել արդյունավետ և անկախ գործունեությունը:

3.3.4 Դիտորդների և այլ մասնակիցների հավատարմագրում

24. Անհրաժեշտ է բարելավել և պարզեցնել դիտորդների հավատարմագրման համակարգն ինչպե՛ս դիտորդական առաքելությունների, այնպե՛ս էլ ԿԸՀ-ի համար գործընթացի արդյունավետությունը բարձրացնելու և ծախսատարությունը նվազեցնելու նպատակով: Հարկ է օգտագործել ժամանակակից տեղեկատվական և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների հնարավորությունները⁸⁷:
25. Պետք է ընդլայնել դիտորդների հավատարմագրման մասին դիմումը մերժելու հիմքերի ցանկը՝ ապահովելով, որպեսզի դիտորդական կազմակերպությունների ցանկում չներառվի որևէ «կեղծ» կամ քաղաքական ուժին հրապարակայնորեն սատարող հասարակական կազմակերպություն: Հարկավոր է նաև նախատեսել մեխանիզմներ հավատարմագրումից հետո վերանայելու և ուժը կորցրած ճանաչելու այդպիսի կազմակերպությունների հավատարմագրումը և դիտորդների վկայականները:
26. Հարկավոր է հստակեցնել միջազգային կազմակերպություններին կամ օտարերկրյա դիտորդական կազմակերպություններին ներկայացվող պահանջները, մասնավորապես՝ նրանց կողմից դիտորդական առաքելություն իրականացնելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու պարագայում դիմումը մերժելու կամ հրավեր չուղարկելու հիմքերը:

3.4 Զվարկության օր

3.4.1 Դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների իրավունքների ընդլայնում

27. Պետք է վերանայել ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված՝ դիտորդների և ՉԼՄ ներկայացուցիչների իրավունքները սահմանափակող, այդ թվում՝ թվաքանակի սահմանափակման կիրառմանն առնչվող ոչ իրավաչափ կարգավորումները:
28. Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կողմից դիտորդներին տեղամասից դուրս հրավիրելու հնարավորությունը պետք է սահմանափակել բացառապես դիտորդների կողմից քաղաքականապես կողմնակալ վարքագիծ դրսևորելու դեպքերով⁸⁸:
29. ՉԼՄ-ների մասով պետք է վերացնել վերգետնյա եթերային հեռարձակում իրականացնող լրատվամիջոցների համար նախատեսված խտրական արտոնությունները: Հարկավոր է

⁸⁷ Օրինակ՝ կարելի է ներդնել առցանց էլեկտրոնային հավատարմագրման համակարգ, որն, ի լրումն վերոնշյալ խնդիրների լուծման, կիրականացնի դիտորդական առաքելությունների, ՉԼՄ ներկայացուցիչների, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների և, թերևս նաև, վստահված անձանց կազմերի համադրում ու համընկումների բացահայտում: Այս եղանակով դիտորդների անվանական վկայականները կարող են ավտոմատ պատրաստվել համակարգի կողմից և տպվել դիտորդների կամ դիտորդական կազմակերպությունների կողմից՝ այդպիսով վերացնելով ԿԸՀ-ի կողմից հազարավոր վկայականները լրացնելու հետ կապված դժվարությունները: Այս գործիքի ներդրման պարագայում հավատարմագրման վերջնաժամկետը կարելի է երկարաձգել ընդհուպ մինչև քվեարկությանը նախորդող օրը՝ կազմակերպությունների կողմից սեփական ցուցակներում ինքնուրույն փոփոխություններ կատարելու հնարավորությամբ: Լրացուցիչ QR կոդ ներմուծելու և հանձնաժողովի անդամներին վերապատրաստելու միջոցով վերջիններս կարող են անձամբ ստուգել ԿԸՀ-ի կողմից հավատարմագրման ենթակա անձանց վկայականների իսկությունը:

⁸⁸ Ընտրական իրավունքի իրականացմանը, ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքներին կամ ընտրությանը մասնակցող անձանց լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելու համար պատասխանատվությունը նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 149 հոդվածով:

վերացնել նաև ՀԼՍ ներկայացուցիչների համար նախատեսված թվաքանակի սահմանափակումը:

3.4.2 Քվեարկության գործընթացի բարելավում

30. Հարկավոր է ձեռնարկել քայլեր ապահովելու սահմանափակ ֆինանսական հնարավորություններ ունեցող ընտրողների կողմից քվեարկությանը մասնակցելու հնարավորությունը՝ նախապատրաստելով հատուկ հասանելի տեղամասեր:
31. Օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտման դեպքերում գրանցամատյանում հանձնաժողովի անդամի, վստահված անձի և դիտորդի գնահատականն արձանագրելու պահանջ ներկայացնելու իրավունքը⁸⁹ հարկավոր է տարածել ոչ միայն քվեարկության կարգի, այլև նախապատրաստման և արդյունքների ամփոփման փուլերի վրա:
32. Օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտման դեպքերում հանձնաժողովի անդամի, վստահված անձի և դիտորդի գնահատականը գրանցելու պահանջի իրավունք և նրանց կողմից գրանցամատյանում գրառում անելու պրակտիկա պետք է ներմուծել նաև տարածքային ընտրական հանձնաժողովներում:
33. Անհրաժեշտ է որոշակի ժամանակահատվածում ապահովել քվեարկության օրվա տեսագրությունների ազատ հասանելիությունը ԿԸՀ կայքում քվեարկությունից հետո առնվազն մինչև ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ որոշման վիճարկման համար սահմանված ժամկետի ավարտը՝ լրացուցիչ ուսումնասիրությունների նպատակով, ընդ որում տեսանյութերը պետք է պարունակեն համապատասխան տեղամասի համարն ու ժամանակը, ինչպես նաև ենթակա լինեն ներբեռնման: Ցանկալի է դիտարկել անձայն տեսանկարահանող սարքերի փոխարինումը ձայնագրման հնարավորությամբ տեսանկարահանող սարքերով, որոնք կպարունակեն տեղամասի համարը և կգրանցեն ու կպահպանեն ժամացույցը:

3.5 Հետընտրական գործընթացներ

34. Անհրաժեշտ է ՀՀ ընտրական օրենսգրքով ճանաչել դիտորդական կազմակերպությունների իրավասուբյեկտությունը դիտորդի կարգավիճակից բխող սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման վերաբերյալ գործերով՝ պաշտպանելու իր կողմից ներգրավված ու վերապատրաստված և իր անունից հավատարմագրված ու հանդես եկող դիտորդի ուսնահարվող իրավունքը:
35. Դիտորդներին և դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպություններին պետք է իրավունք վերապահել՝ բողոքարկելու օբյեկտիվ ընտրական իրավունքի խախտումների հետ կապված ընտրական հանձնաժողովների որոշումները, գործողությունները կամ անգործությունը, ինչպես նաև վիճարկելու տեղամասում քվեարկության արդյունքները:
36. Անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված բողոքարկման և ընտրական հանձնաժողովների կողմից որոշումների կայացման ժամկետներին և ընթացակարգին վերաբերող իրավակարգավորումները⁹⁰ և ապահովել ԿԸՀ կողմից

⁸⁹ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի, հոդված 67, մաս 14

⁹⁰ Այսպես, ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն, քվեարկության օրվանից սկսած՝ մինչև արդյունքների ամփոփման համար սահմանված ժամկետից 2 օր առաջ՝ ժամը 18:00-ը ստացված դիմումներին

տարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշումների դեմ ներկայացված դիմում-բողոքների քննությունը մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը:

37. Անհրաժեշտ է վերանայել դիմում-բողոքներ ներկայացնելու ժամկետները և ձևաչափը՝ դիտարկելով էլեկտրոնային տարբերակի հնարավորությունը, առդիր պահանջվող փաստաթղթերի ցանկը, ինչպես նաև ընտրությունների և արդյունքների վերջնական հաստատման ժամկետները՝ ապահովելով ընտրական վեճերի արդյունավետ քննության և լուծման հնարավորությունը:
38. Անհրաժեշտ է վերացնել ընտրական գործընթացների նկատմամբ հանրային վերահսկողություն իրականացնող կազմակերպությունների համար պետական տուրքի վճարման պահանջը:

տարածքային և կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովները պատասխանում, իսկ ընտրական օրենսգրքով սահմանված դեպքերում՝ դրանց վերաբերյալ որոշումներ ընդունում են մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը: Երևանի ավագանու և Ազգային ժողովի ընտրությունների դեպքերում նախատեսված է, որ տարածքային ընտրական հանձնաժողովի կողմից որոշումները կայացվում են մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփման համար սահմանված ժամկետից մեկ օր առաջ:

4. ՎԵՐՋԱՔԱՆ

«Ականատես» դիտորդական առաքելությունը լիափութա է, որ ընտրությունների դիտարկման արդյունքում արձանագրված խնդիրները և դրանց ուղղությամբ ներկայացվող լուծումները քննարկման առարկա կդառնան ՀՀ կառավարությունում և ՀՀ Ազգային ժողովում, ինչպես նաև դիտորդական հասարակական կազմակերպությունների և փորձագիտական շրջանակներում:

Սույն զեկույցում վերհանված խնդիրների ծավալն ու բազմազանությունը հուշում է, որ անհրաժեշտություն կա մշակելու Նոր Ընտրական օրենսգիրք՝ հիմք ընդունելով գործող օրենսգրքով ամրագրած դրական կարգավորումները:

«Ականատես»-ը կարևորում է, որ Նոր ընտրական օրենսգիրքը մշակվի բոլոր շահագրգիռ կողմերի ներկայացուցչական խմբի կողմից և առանձին հարցերի շուրջ շահագրգիռ կողմերի հետ թեմատիկ քննարկումների արդյունքում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1. ԱՐՁԱՆԱԳՐՎԱԾ ԷԱԿԱՆ ԽԱՆՏՈՒՄՆԵՐԸ

h/h	Համայնք, մարզ	Տեղամաս	Խախտման նկարագրություն	Բողոքարկում
1.	Հրազդան, Կոտայք	26/10	Տեղամասը փակ է եղել, և դիտորդին թույլ չի տրվել մտնել տեղամաս՝ պատճառաբանելով, որ հանձնաժողովի նախագահը դեռ չի եկել: Տեղամասային հանձնաժողովի նախագահը ժամանել է 7:11-ին, որից հետո միայն տեղամասը բացվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
2.	Թեղենիք, Կոտայք	27/35	Առավոտյան ժամը 7:09-ի դրությամբ տեղամասը փակ էր և ներկա էր միայն մեկ անդամ: Տեղամասը հոսանքազրկված էր նախորդ օրվանից: Նախագահի կողմից ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում էլեկտրասնուցումը վերականգնվեց, որի պատճառով նիստը սկսվեց 7:50-ին, իսկ քվեարկությունը՝ 8:05:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով, ԿԸՀ
3.	Լոռի, Մեծավան	25/15	Ժամը 7:23-ի դրությամբ տեղամասում ներկա էին միայն 2 ոստիկան և 2 դիտորդ: Հանձնաժողովի նախագահը ժամանել է 7:45, որից հետո մեկնարկել է հանձնաժողովի նիստը: Արդյունքում քվեարկության համար տեղամասը բացվել է ժամը 8:16-ին:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
4.	Մասիս, Արարատ	11/1	Ժամը 6:58-ին ժամանելով տեղամաս՝ դիտորդը հայտնաբերել է, որ չիրկիզվող պահարանն արդեն բացված է: Դիտորդը գոյացած հերթի պատճառով գրանցամատյանում գրանցվել է 07:01-ին: Հանձնաժողովի նախագահը տեղեկացվել է, որ քվեարկության նախապատրաստման նիստը պետք է սկսվի 7:00-ին:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
5.	Գետազատ, Արարատ	11/21	Տեղամասում 8:00-ից 9:30-ն ընկած ժամանակահատվածում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի քարտուղարի լիազորություններն իրականացրել է հանձնաժողովի մեկ այլ անդամ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով

6.	Կապան, Սյունիք	35/17	9:06-ին դիտորդն արձանագրել է կուտակումներ քվեարկության սենյակում և տեղամասի տարածքում 50 մ շառավղով, քանի որ քվեարկության նպատակով ժամանել են մեծ քանակով զինծառայողներ: Տեղամասում ավելացվել է 3-րդ քվեախցիկը, իսկ քվեարկության բնականոն ընթացքը վերականգնվել է ժամը 9:58-ին:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
7.	Մեծածոր, Արագածոտն	18/58	Տեղամասում ժամը 7:00-ի դրությամբ չի եղել չիրկիզվող պահարան, և քվեարկության պարագաներն ու նյութերը լցված են եղել քվեատուփի մեջ, որը փակվել և կնքվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
8.	Կապան, Սյունիք	35/37	Ժամը 11:10-ի սահմաններում տեղամաս են ժամանել մեծ քանակությամբ զինծառայողներ՝ կուտակումներ առաջացնելով ինչպես տեղամասում, այնպես էլ տեղամասի շրջակայքում 50մ շառավղով: Բացի դրանից, քվեարկության սենյակում ներկա է գտնվել կոչումով մայոր զինվորականը, ով նշել է, որ հանդիսանում է զինծառայողների պատասխանատուն:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
9.	Մասիս, Արարատ	11/7	Քվեարկության նախապատրաստման փուլում հանձնաժողովի անդամների վիճակահանությունն ըստ այբբենական կարգի կատարելու պահանջը չի պահպանվել հանձնաժողովի նախագահի կողմից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
10.	Բալահովիտ, Կոտայք	29/31	Քվեարկության սկզբում հանձնաժողովի անդամի կողմից քվեարկության կտրոնները չեն կնքվել անհատական կնիքով, որից հետո կտրոնները սկսել են կնքել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

11.	Տարոնիկ, Արմավիր	15/33	Տեղամասում դիտորդը ականատես է եղել կուտակումների (17 հոգի): Հանձնաժողովի նախագահը փորձել է սաստող հայացքով և ժեստերով հասկացնել ընտրատեղամաս մուտք գործող անձանց, որ վերջիններս դուրս գան սենյակից: Հանձնաժողովի նախագահը հրաժարվել է գրանցել կուտակումների մասին խախտումը: Մինչ ժամը 13:00-ն կուտակումները պարբերաբար ավելացել են և պակասել, բայց հանձնաժողովի նախագահը շարունակ հրաժարվել է ձեռնարկել միջոցներ կուտակումները կանխելու համար: Նախագահը մեղադրել է դիտորդին, որ վերջինիս պատճառով խաթարվում է ընտրության ընթացքը: Հանձնաժողովի նախագահի կողմից դիտորդի նկատմամբ դրսևորվել է ակնհայտ ագրեսիվ վերաբերմունք. վերջինս ասել է՝ «մենք դեռ կհանդիպենք»:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
12.	Ճամբարակ, Գեղարքունիք	20/23	Դիտորդը ընտրատեղամասում նկատել է կուտակումներ, որոնք կենտրոնի հարակից մասում կարգավորվել են ոստիկանության ծառայողների միջոցով, իսկ տեղամասի ներսում՝ հանձնաժողովի նախագահի կողմից՝ դիտորդի առաջարկությամբ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
13.	Նորաբաց, Արարատ	11/38	Տեղամասում և հարակից տարածքում շրջիկ խմբի ժամանելու պահին առկա էր ընտրողների և մեքենաների կուտակում: Հանձնաժողովի նախագահը կանխել է ընտրողների հոսքը տեղամաս՝ թողնելով ընտրողներին հերթով: Սակայն մեքենաների կուտակումը տեղամասին հարող տարածքի 50մ շառավղով չի վերացվել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
14.	Դարակերտ, Արարատ	11/26	Տեղամասի հարակից տարածքում և ներսում շրջիկ դիտորդների խումբը արձանագրել է կուտակումներ, իսկ դրսում՝ նաև ակնհայտ քարոզչություն: Հանձնաժողովի նախագահը վերահսկում էր ընտրությունների մուտքը տեղամաս՝ թողնելով նրանց հերթով: Դիտորդները դիմել են հանձնաժողովի նախագահին և առաջարկել դիմել ոստիկանությանը, որպեսզի լուծվի նաև դրսի կուտակումների հարցը: Ոստիկանության գործողությունների շնորհիվ կուտակումները վերացել են:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով

15.	Դսեղ, Լոռի	24/20	Զվեարկության սկզբից մինչև մոտավորապես ժ. 14:30 - 15:00-ն գրանցված է եղել և որպես դիտորդ տեղամասում ներկա է գտնվել «Միացյալ առաջնորդների պալատ» ՀԿ-ի դիտորդ Համլետ Զոչարյանը՝ կրելով դիտորդի վկայական: Ժ 15:00-ի սահմաններում Հ.Զոչարյանը հեռացել է տեղամասից, ապա վերադարձել և հայտնել, որ հանդիսանում է «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության վստահված անձ: Երբ այլ դիտորդներ իրեն հայտնել են, որ նույն անձը չի կարող միևնույն ժամանակ լինել դիտորդ և վստահված անձ, Հ.Զոչարյանը ցույց է տվել երկու վկայականները և հայտարարել, որ ունի երկու վկայական, հետևապես իրավունք ունի: Արդյունքում իրավիճակը լարվեց և վեճ առաջացավ, Հ.Զոչարյանը հեռացավ տեղամասից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
16.	Ապագա, Արմավիր	14/27	Զվեախցիկներից մեկը տեղադրված է եղել դեպի երկրորդ հարկ տանող աստիճանավանդակների մոտ: Դիտորդը փորձել է հանձնաժողովի նախագահից պարզել քվեախցիկի նման տեղակայման պատճառը, իսկ վերջինս պարզաբանել է, որ տեղամասում տեղադրված տեսախցիկով պետք է տեսանելի լինի տեղամասը և տվյալ դեպքում այլ տարբերակ չի եղել, քան քվեախցիկի նման տեղակայումը: Նա նշել է նաև, որ նշված հանգամանքը համաձայնեցվել է ԿԸՀ-ի հետ, ինչպես նաև առկա է պայմանավորվածություն՝ քվեախցիկում քվեարկողների առկայության դեպքում տեղամասում ներկա գտնվողներից որևէ մեկը իրավունք չունի օգտվելու աստիճանավանդակից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
17.	Ալավերդի, Լոռի	24/34	Հանձնաժողովի անդամը մի քանի ժամով բացակայել է տեղամասից: Հանձնաժողովի հրաժարվել է դիտորդի գնահատականը գրանցել գրանցամատյանում:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով Վարչական դատարան

18.	Շենիկ, Արմավիր	16/57	Դիտորդը կասկած է հայտնել տեղամասում գտնվող Գոռ Մինասյանի «Աբովյանի ուսանողական խորհուրդ» հասարակական կազմակերպության դիտորդ լինելու վերաբերյալ և խնդրել ստուգել այդ տեղեկատվությունը: Իրավաբանի կողմից ԿԸՀ-ի պաշտոնական կայքում հիշյալ տեղեկատվությունը ստուգելու արդյունքում պարզվել է, որ Գոռ Մինասյան անունով որևէ անձ հավատարմագրված չէ որպես նշված կազմակերպության դիտորդ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
19.	Մեղրի, Սյունիք	35/73	Քվեարկության սկզբից մինչև 18:30-ն ընկած ժամանակահատվածը հանձնաժողովի անդամները քվեարկության կտրոնների վրա անհատական կնիք չեն դրել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
20.	Մալաթիա- Սեբաստիա, Երևան	7/51	Ժամը 13:00-ից սկսած հանձնաժողովի անդամները, չպահպանելով հանձնաժողովի անդամների վիճակահանությամբ որոշված գործառույթների իրականացման կարգը, պարբերաբար մեկը մյուսի փոխարեն կատարել են տարբեր աշխատանքներ, հեռացել են տեղամասից և վերադարձել: Արձանագրվել է նաև, որ հանձնաժողովի անդամներից մեկը մեկ այլ անդամի փոխարեն որոշակի գործառույթներ կատարելով՝ ողջ սենյակով մեկ փնտրել է այլ անդամի անհատական կնիքը: Դիտորդը հանձնաժողովի նախագահին պահանջ է ներկայացրել խախտման վերաբերյալ իր գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու մասին, ինչը մերժվել է նախագահի կողմից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով Վարչական դատարան
21.	Կենտրոն, Երևան	9/8	Ժամը 19:20-ի սահմաններում դիտորդը մոտեցել է մեկ այլ դիտորդի և հարցրել է, թե որ կազմակերպությունն է նա ներկայացնում: Վերջինս պատասխանել է, որ ԲՀԿ-ն: Գրանցամատյանում առկա գրառումից պարզվել է, որ տվյալ անձը հանդիսանում է «Միացյալ առաջնորդների պալատ» ՀԿ-ի դիտորդ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

22.	Մեղրի, Սյունիք	35/73	Ամբողջ օրվա ընթացքում տպված քվեարկության կտրոններից 34-ը չեն կնքվել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
23.	Լեռնամերձ, Արմավիր	15/50	07:00-ի դրությամբ հանձնաժողովի անդամներից ներկա են եղել հինգը և այդ կազմով էլ իրականացվել է վիճակահանությունը, իսկ հանձնաժողովի նախագահը վիճակահանությանը մասնակցել է բացակայող անդամի փոխարեն:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
24.	Նուբարաշեն, Երևան	10/53	Տեղամասում ԲՀԿ-ից ներկա է եղել 3 վստահված անձ՝ համապատասխան վկայականներով: Հանձնաժողովի քարտուղարի կողմից երեքն էլ գրանցվել են:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
25.	Քասախ, Կոտայք	27/41	Ընտրատեղամասում քվեարկության սենյակի կահավորանքը չի ապահովել քվեարկության գաղտնիությունը: Մասնավորապես, քվեախցիկները տեղադրված են աստիճանների դիմաց, կողքը առկա են բաց դուռ և պատուհաններ, որոնք փակված են ստեղծվելով: Ընտրախախտումը գրանցամատյանում գրանցելու դիտորդի պահանջը հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից մերժվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
26.	Մալաթիա-Սեբաստիա, Երևան	7/44	Քվեախցիկներից մեկը տեղադրվել է այնպես, որ դրա հետևի մասով անձինք տեղաշարժվում են դեպի այլ սենյակներ, ինչն անմիջական վտանգ է ստեղծել ընտրողի քվեարկության գաղտնիությունը բացահայտելու առումով: Հանձնաժողովի նախագահը նշել է, որ նշված հարցը քննարկել է ԿԸՀ-ի ներկայացուցչի հետ, ով հայտնել է, որ ստեղծված իրավիճակում օրենսդրության պահանջների խախտում առկա չէ: Ժամը 09:00-ի սահմաններում, քվեարկության խցիկի հետևի մասը վարագույրով փակվել է, ինչով խախտումը փաստացի վերացվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

27.	Հրազդան, Կոտայք	26/10	Ընտրատեղամասում քվեախցիկները տեղադրված են պատուհանների դիմաց, որոնք թեև փակված են եղել շերտավարագույրով, այնուամենայնիվ, թափանցիկ են: Հանձնաժողովի նախագահի ցուցումով փորձ է արվել պատուհանները փակել ծածկոցով, սակայն դրանով ևս գաղտնիությունը չի ապահովվել: Ընտրախախտումը գրանցամատյանում գրանցելու դիտորդի պահանջը հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից մերժվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
28.	Գյումրի, Շիրակ	31/52	Երկու ընտրող՝ հայր ու որդի ժամը 14:25-ի սահմաններում միասին եկել են ընտրատեղամաս: Որդին ուղեկցել է հաշմանդամ հորը: Որդին մինչ այդ այցը ավելի վաղ մասնակցել է քվեարկությանը նույն տեղամասում: Որդին, մոտենալով մասնագետին, ներկայացրել է անձնագիր, որը սարքի մեջ ներմուծելուց հետո գրանցվել է կրկնակի գրանցման փորձ: Հանձնաժողովի նախագահը հրավիրել է ոստիկանի, որն էլ դուրս է հրավիրել երիտասարդին, իսկ հաշմանդամ տղամարդը մասնակցել է քվեարկությանը:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
29.	Չարենցավան, Կոտայք	27/28	Մի տարեց կին (ընտրող)՝ ինչ-որ թերթիկ ձեռքին նստած էր դրսում: Տեղում դիտորդը տեղեկացել է, որ կինը քվեարկության սենյակ մտնելուց առաջ՝ շենքի միջանցքում ծալած թուղթ է նայել և մտել քվեարկության սենյակ: Քվեախցիկում կարդացել է իր մոտ եղած թուղթը, նոր միայն կատարել ընտրությունը: Դեպքի մասին տեղեկացվել են ոստիկանության ծառայողները:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
30.	Արմավիր, Արմավիր	16/6	Քվեախցիկի ետնամասը, որը իրենից ներկայացրել է դպրոցի միջանցքի շարունակությունը, փակված է եղել կտորով: Կտորը պարբերաբար բացվել է և մի քանի անձ ելումուտ են արել: Կարգը խախտող անձանց ինքնությունն անհայտ է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

31.	Քասախ, Կոտայք	27/41	Ժամը 08.40-ի շրջանում դիտորդը նկատել է, որ մայր և որդի գտնվում են քվեախցիկում: Հանձնաժողովի նախագահի ուշադրությունը հրավիրել է խախտման վրա: Դիտորդի համապատասխան առաջարկությունից հետո միայն որդին գրանցվել է որպես օգնող (քվեարկությունից հետո): Հանձնաժողովի նախագահին առաջարկվել է խախտման գնահատականը գրանցել գրանցամատյանում, ինչը մերժվել է նախագահի կողմից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ Վարչական դատարան
32.	Շենգավիթ, Երևան	8/51	Ժամը 10:35-ի սահմաններում մեկ անձ, հանձնաժողովի նախագահի թույլտվությամբ, օգնել է քվեարկել երկու ընտրողի:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
33.	Մալիշկա, Վայոց Ձոր	36/30	ԻԶԿԴ-ի վստահված անձը երկու անգամ օգնել է քվեախցիկներում քվեարկող անձանց:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
34.	Ապարան, Արագածոտն	17/49	ԻԶԿԴ-ի վստահված անձը առավոտյան 11:45-ի սահմաններում վերցրել է ԻԶԿԴ-ի քվեաթերթիկը և քվեարկության սենյակում, քվեաթերթիկի 2-րդ էջում նշում կատարելով, այն դրել է ծրարի մեջ, այնուհետև իր մայրիկին քվեարկության տուփի մոտ կանչելով, քվեաթերթիկի վրա դրել է ինքնաստանձվող դրոշմանիշ և քվեարկության ծրարը հանձնել է վերջինիս այն քվեատուփի մեջ նետելու համար: Հանձնաժողովի նախագահը, ականատես լինելով խախտմանը, որևէ գործողություն չի ձեռնարկել այն կանխելու համար: Խախտման վերաբերյալ գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու՝ դիտորդի պահանջը հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից մերժվել է: Հանձնաժողովի նախագահը նույնիսկ սպառնացել է դիտորդին՝ ասելով, որ չի մարսի այդ միջադեպը:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ Վարչական դատարան

35.	Մայակովսկի, Կոտայք	29/41	Տեղամասի բակում ԻԶԿԴ-ի վստահված անձը տեղամաս այցելած ընտրողներին դիմավորել և ուղղորդել է՝ ում օգտին քվեարկել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
36.	Արաքս (բ. Արմավիր), Արմավիր	16/24	ԲՀԿ-ի վստահված անձի կողմից իրականացվել է քվեարկության վերահսկողություն և պարբերաբար ելումուտ է արել տեղամաս: Նախագահը մերժել է գրանցել խախտման մասին դիտորդի գնահատականը:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ Ոստիկանություն/ԲԶԾ Վարչական դատարան
37.	Առինջ, Կոտայք	29/29	Սպիտակ "Toyota Camry" մակնիշով ավտոմեքենան՝ Օ1GG101 պետհամարանիշներով, երեք անգամ ընտրատեղամաս է բերել մի շարք ընտրողների:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ Ոստիկանություն/ԲԶԾ
38.	Մեղրաշեն, Շիրակ	33/22	Ժամը 13:00-ի սահմաններում տեղամասում քվեաթերթիկներ բաժանող հանձնաժողովի անդամը ընտրողին օգնող քաղաքացուն ուղղորդել է «գիտես՝ 12-ին» խոսքով: Բացի այդ, ընտրողներից մի քանիսը մոտեցել են տեղամասում ԻԶԿԴ-ի վստահված անձին, ով տվյալ գյուղապետն էր: Դիտորդի նկատմամբ հանձնաժողովի անդամները ցուցաբերել են բացահայտ թշնամական վերաբերմունք, որը դրսևորվել է վերջինիս ուղղված բացասական խոսքերով («եկել ես, որ ինչ անես», «բա ամոթ չի, մեր Արթիկից ես»):	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

39.	Հրազդան, Կոտայք	26/10	<p>Ժամը 13:00-ից ընտրատեղամասում նկատելի է եղել ԲՀԿ-ի կողմից ընտրողների ակնհայտ ուղղորդում: Մասնավորապես, հանձնաժողովի անդամ «Ծառուկյան» խմբակցությունից Արմինե Գևորգյանը, ԲՀԿ-ի վստահված անձ Գարիկ Մնացականյանը պարբերաբար դուրս ու ներս են արել: Հանձնաժողովի նախագահը ևս ԲՀԿ-ի ներկայացուցիչ էր, դիտորդներից մեկը՝ Սեյրան Վանիկի Ադամյանը ներկայացել է որպես «Միացյալ առաջնորդների պալատ» ՀԿ-ի դիտորդական խմբի դիտորդ, ակնհայտ աջակցում էին ԲՀԿ-ին: Մասնավորապես, զրուցում էր հանձնաժողովի նախագահի հետ, օգնում էր թղթեր, քվեաթերթիկները չիրկիզվող պահարանից հանել, ընտրողներին ուղղորդում էր դեպի քվեախցիկները:</p> <p>ԲՀԿ-ի վստահված անձը իր վարած ավտոմեքենայով մի քանի անգամ (երեք անգամը հստակ արձանագրվել է) մարդկանց է տեղափոխել ընտրատեղամաս:</p> <p>Դիտորդը ժամը 14.30-ին հայտարարություն է ներկայացրել ընտրատեղամասի ոստիկանին ընտրախախտման վերաբերյալ, ինչի մասին ոստիկանը կազմել է արձանագրություն (արձանագրությունը լուսանկարված է):</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
40.	Ապարան, Արագածոտն	17/49	<p>Կողմնակի անձինք, որոնք սերտ կապի մեջ են եղել ԻԶԿԴ-ի վստահված անձի հետ, պարբերաբար տարեց ընտրողների են ուղեկցել տեղամաս և ուղղորդել՝ ասելով՝ «Գիտե՞ք չե՞՜ ում պետք է ընտրեք»:</p> <p>Հանձնաժողովի նախագահը տեղեկացվել է խախտման մասին, սակայն անհրաժեշտ գործողություններ չեն ձեռնարկվել: Ավելին, ներկայացվել է պահանջ խախտումը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանում գրանցելու վերաբերյալ, ինչը հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի կողմից մերժվել է:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

41.	Անի, Շիրակ	33/51	Ժամը 19:45-ի սահմաններում դիտորդը տեղամասում նկատել է կողմնակի անձի, ով իր ընտրական իրավունքն իրացրել էր դրանից մոտ մեկ ժամ առաջ: Հանձնաժողովի նախագահը հայտնել է, որ տվյալ անձը տեղամաս է հրավիրվել դրսից, այլ ընտրողի օգնելու համար: Անձին թույլ է տրվել օգնել մեկ այլ անձի՝ քվեարկությունը կատարելու: Տվյալ անձին որպես այլ ընտրողի օգնողի ընտրությունը պատահականություն չի եղել, քանի որ տվյալ անձը իր ընտրական իրավունքը իրացնելուց հետո մինչև ընտրատեղամասի փակումը և դրանից մի քիչ էլ անց գտնվել է տեղամասի շրջակայքում, ընտրատեղամաս է մուտք գործել ևս 2 ընտրողների հետ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
42.	Արտաշատ, Արարատ	12/10	Ընտրատեղամասում 09:10-09:30-ն ընկած ժամանակահատվածում միաժամանակ ներկա են գտնվել ԻԶԿԴ-ի 3 վստահված անձինք:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
43.	Արտաշատ, Արարատ	12/3	Ընտրողը քվեարկելուց հետո մնացել է տեղամասում և մոտ տասը րոպե նստել է այնտեղ: Դիտորդը նկատել է, որ նա ունի դիտորդի վկայական և հանդիսանում է «Միացյալ առաջնորդների պալատ» կազմակերպության դիտորդ, իսկ այդ կազմակերպությունից ներկա է եղել ևս մեկ գրանցված դիտորդ: Դիտորդը հանձնաժողովի նախագահին հայտնել է այդ մասին, և հանձնաժողովի նախագահի կողմից տվյալ անձը դուրս է հրավիրվել: Հետագայում նույն անձը վերադարձել է և ցույց տալով ԲՀԿ-ի վստահված անձի վկայականը՝ գրանցվել որպես վստահված անձ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
44.	Դսեղ, Լոռի	24/20	Ընտրատեղամասում ներկա են եղել 2 անձինք, ովքեր չեն ունեցել վկայականներ: Հանձնաժողովի նախագահի պահանջով վերջիններս հեռացվել են:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով

45.	Կարմիր գյուղ, Գեղարքունիք	19/26	Ժամը 10:20-ի սահմաններում դիտորդը նկատել է, որ կողմնակի անձ է գտնվում տեղամասում, ում նմանեցրել է Կարմիր գյուղի գյուղապետին: Պարզվել է, որ վերջինս չի հանդիսանում վստահված անձ, և դուրս է հրավիրվել տեղամասից:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
46.	Ուրցաձոր, Արարատ	13/41	09:00-ից 09:30-ն ընկած ժամանակահատվածում այլ անձ պարբերաբար ելումուտ է կատարել ընտրատեղամաս: Նշված անձը սկզբում ընտրատեղամաս է մուտք գործել առանց վկայականի, ապա թեև վկայականով, սակայն բաճկոնի տակ գտնվելու պատճառով՝ վկայականը տեսանելի չէր: Դիտորդի հարցին ի պատասխան՝ վերջինս ներկայացել է որպես «Ելք» կուսակցությունների դաշինքի վստահված անձ: Դիտորդը ուսումնասիրել է գրանցամատյանը և հայտնաբերել, որ վստահված անձը տվյալ տեղամասում գրանցված չէ, ինչի մասին տեղեկացրել է հանձնաժողովի նախագահին, իսկ նշված անձին խնդրել էլքել ընտրատեղամասը: Դիտորդը պարբերաբար քարտուղարին առաջարկել է գրանցել միջադեպը, սակայն քարտուղարն անընդհատ մերժել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
47.	Ախթալա, Լոռի	24/54	Տեղամաս է այցելել ԲՀԿ-ի թեկնածու Գևորգ Մելքոնյանը, զրուցել վստահված անձանց հետ: Վերջինս հեռացել է տեղամասից միայն հանձնաժողովի նախագահի պահանջից հետո:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
48.	Կապան, Սյունիք	35/37	ԻԶԿԴ-ի թեկնածու Աննա Գրիգորյանը ժամը 11:45-ին այցելել է թիվ 37 տեղամաս, հանձնաժողովի անդամներից ճշտել, թե ինչպես են ընթանում ընտրությունները, և հեռացել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

49.	Գեղամավան, Գեղարքունիք	20/16	<p>Ժամը 14:15-ի սահմաններում տեղամասում ներկա է գտնվել կողմնակի անձ, ով ներկայացել է որպես վստահված անձ, սակայն վկայական չի ունեցել: Դեպքի վերաբերյալ դիտորդը դիմել է հանձնաժողովի նախագահին, ով պարզել է, որ վերջինս գրանցված վստահված անձ չէ և դուրս է հրավիրել նրան:</p> <p>Այնուհետև նույն անձը նորից է ներս մտել և փորձել գրանցվել որպես ՀՀԴ-ի վստահված անձ: Հանձնաժողովի անդամն ասել է, որ ՀՀԴ-ի վստահված անձինք արդեն գրանցված են, որից հետո նա գնացել է:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
50.	Մայակովսկի, Կոտայք	29/41	<p>Ընտրատեղամասում ներկա է գտնվել առանց վկայականի անձ: Հանձնաժողովի ուշադրությունը հրավիրվել է տվյալ հանգամանքի վրա: Առանց վկայականի անձը ներկայացել է որպես տարածքը հսկող և դուրս եկել ընտրատեղամասից:</p> <p>Ժամը 17:23-ին շրջիկ դիտորդը նկատել է, որ վերը նշված անձը գտնվում է ընտրատեղամասում՝ որպես ԲՀԿ-ի վստահված անձ:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
51.	Լեռնամերձ, Արմավիր	15/50	<p>Հանձնաժողովի անդամը վատ տեսողության պատճառաբանությամբ, դադարեցրել է վիճակահանության համաձայն ցուցակը վարելու գործառույթը, խնդրել է փոխարինել քվեաթերթիկներ և քվեարկության ծրարներ տրամադրող հանձնաժողովի անդամին: Հանձնաժողովի նախագահը թույլատրել է փոխարինումը, դրա վերաբերյալ գրանցամատյանում գրառում չի կատարվել:</p> <p>Հանձնաժողովի նախագահը տեղեկացվել է խախտման մասին, սակայն անհրաժեշտ գործողություններ չեն ձեռնարկվել: Դիտորդի կողմից ներկայացվել է պահանջ խախտումը/խախտման վերաբերյալ գնահատականը տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գրանցամատյանում արձանագրելու վերաբերյալ, սակայն պահանջը մերժվել է:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

			<p>Հանձնաժողովի անդամների գործառույթների երկրորդ փոփոխությունը կրկին չի գրանցվել գրանցամատյանում: Դիտորդի կողմից կրկին պահանջ է ներկայացվել խախտումը/խախտման վերաբերյալ գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու վերաբերյալ, ինչը կրկին մերժվել է հանձնաժողովի նախագահի կողմից:</p> <p>Դիտորդի կողմից իր գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու վերաբերյալ պահանջը բազմակի ներկայացնելու արդյունքում հանձնաժողովի նախագահը զանգահարել է ԿԸՀ, որտեղից պարզաբանել են դիտորդի գնահատականը գրանցելու նրա պարտականությունը:</p> <p>Այդուհանդերձ, դիտորդի խախտման վերաբերյալ գնահատականը գրանցելու պահանջը հանձնաժողովի նախագահի կողմից բավարարվել է միայն 19:00-ից հետո:</p>	
52.	Գավառ, Գեղարքունիք	19/20	<p>Ժամը 11:25-ի սահմաններում նկատել է, որ «Իրավական մշակույթի զարգացման ինստիտուտ» ՀԿ-ից երեք դիտորդ մուտք են գործել տեղամաս, որից հետո հանձնաժողովի նախագահը վերջիններիս առաջարկել է դուրս գալ՝ թույլ տալով մնալ միայն մեկ ներկայացուցչի: Բոլոր դիտորդները լքել են տեղամասը: Հանձնաժողովի նախագահին առաջարկվել է խախտման վերաբերյալ գնահատականը արձանագրել գրանցամատյանում, ինչը մերժվել է նախագահի կողմից:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
53.	Ակունք, Կոտայք	28/12	<p>Զվեթաթերթիկները ընտրողներին է տրամադրվել ոչ ըստ հերթականության: Հանձնաժողովի նախագահից պահանջել է, որպեսզի խախտման վերաբերյալ իր գնահատականը գրանցվի գրանցամատյանում, ինչը մերժվել է:</p>	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ Վարչական դատարան

54.	Հրագրան, Կոտայք	26/10	<p>Ժամը 13.20-ին ընտրողը (մեծահասակ) բոլոր քվեաթերթիկները ձեռքին դուրս է եկել քվեախցիկից: Հանձնաժողովի անդամները խնդրել են հետ վերադառնալ քվեախցիկ և փակ, գաղտնի կատարել իր քվեարկությունը: Ընտրողը բոլորի ներկայությամբ քվեաթերթիկներից առանձնացրել է թիվ 4 քվեաթերթիկը և դրել ծրարի մեջ:</p> <p>Դիտորդը հանձնաժողովի նախագահին և քարտուղարին խնդրել է խախտումը գրանցել գրանցամատյանում, սակայն պահանջը մերժվել է:</p>	<p>Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ</p> <p>Վարչական դատարան</p>
55.	Արագածավան, Արագածոտն	18/31	<p>Կողմնակի անձը պարբերաբար, տևական ժամանակով (մոտ երկու ժամ) գտնվել է տեղամասային կենտրոնում: Նա անընդհատ կանգնել է քվեախցիկի մոտ, ուղղորդել ընտրողներին: Հանձնաժողովի նախագահին դիտորդը տեղեկացրել է այդ մասին, սակայն հարցին լուծում չի տրվել: Անձը տեղամասային կենտրոնը չի լքել: Որոշ ժամանակ անց այդ անձը հեռացել է, սակայն նորից վերադարձել է, և վիճաբանություն է ծագել այդ կողմնակի անձի և մի քանի վստահված անձանց միջև: Ներկա են եղել հերթապահ ոստիկանները, հանձնաժողովի նախագահը փորձել է հարցին լուծում տալ:</p> <p>Հանձնաժողովի նախագահը բազմիցս զգուշացրել է տվյալ անձին, որ նա չի կարող գտնվել այդտեղ, սակայն նա կարճ ժամանակով դուրս գալուց հետո կրկին վերադարձել է: Ի վերջո, տվյալ անձին տեղամասային կենտրոնից դուրս են հրավիրել:</p> <p>ԻԶԿԴ-ի վստահված անձը նշել է, որ գրանցամատյանում գրառում կատարելու պահանջ է ներկայացրել, սակայն նախագահը մերժել է:</p>	<p>Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ</p> <p>Ոստիկանություն/ՀԶՏ</p> <p>Վարչական դատարան</p>

56.	Աջափնյակ, Երևան	6/15	Քվեարկության արդյունքների ամփոփման ընթացքում մինչև ընտրողների ցուցակում գրանցված ընտրողների ստորագրությունների հաշվարկ կատարելը, հանձնաժողովը սարքով տպել է ընտրությանը մասնակցած ընտրողների վերաբերյալ տեղեկանքը: Այդ ընթացքում մի քանի անգամ տեղամաս են զանգահարել ԿԸՀ-ից ու խնդրել են հրապարակել մասնակցած ընտրողների քանակը: Տեղամասային հանձնաժողովի նախագահը հրապարակել է տեղեկանքում առկա տվյալները, ըստ որի ընտրողների քանակը կազմել է 1007: Այնուհետև հաշվել են ցուցակում առկա ստորագրությունները, որը կազմել է 1006: Հանձնաժողովը հաշվել է նաև օգտագործված դրոշմանիշերի քանակը, որը համընկել է տեղեկանքի թվի հետ՝ 1007:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
57.	Աջափնյակ, Երևան	6/29	Քվեարկության արդյունքների ամփոփման ընթացքում նախքան տեղամասային հանձնաժողովի անդամների կնիքներ հավաքելը, ինչպես նաև ըստ ընտրացուցակների հաշվարկ կատարելը, գրանցման սարքից դուրս է բերվել ընտրությանը մասնակցած ընտրողների քանակի վերաբերյալ տեղեկանքը: Դիտորդն առաջարկել է գրանցամատյանում կատարել գրանցում, որը կատարվել է մասամբ՝ նշվել է, որ առանց կնիքները հավաքելու տպվել է տեղեկանքը, սակայն չի նշվել, որ ստորագրությունները ևս հաշվարկվել են ավելի ուշ:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
58.	Հրազդան, Կոտայք	26/10	Հանձնաժողովը կուսակցությունների օգտին քվեարկված քվեաթերթիկները և թեկնածուների օգտին տրված ձայները հաշվել է, իսկ քարտուղարը տվյալները գրանցամատյանում գրանցելու փոխարեն գրել է դրանք թղթիկների վրա:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
59.	Օհանավան, Արագածոտն	17/22	Քվեարկության արդյունքների ամփոփման նիստի ժամանակ վստահված անձինք մասնակցել են քվեաթերթիկների հաշվարկին, անձամբ տեսակավորելով քվեաթերթիկներն՝ ըստ կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքի): Դիտորդի միջամտությունից հետո	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ

			հանձնաժողովի նախագահը վերացրել է խախտումը: Խախտման վերաբերյալ գնահատականը գրանցամատյանում գրանցելու՝ դիտորդի պահանջը մերժվել է:	
60.	Գեղանիստ, Շիրակ	33/17	Քվեարկության արդյունքների ամփոփման ավարտից հետո՝ մոտ ժամը 22-ին, դիտորդը պահանջել է իրեն տրամադրել քվեարկության արդյունքների արձանագրության քաղվածքը: Պահանջը մերժվել է տեղամասային հանձնաժողովի նախագահի կողմից՝ պատճառաբանությամբ, որ ընտրատեղամասին քաղվածքների օրինակներ չեն տրամադրվել: Դիտորդը հանձնաժողովի նախագահից պահանջել է գրանցել միջադեպը գրանցամատյանում, սակայն պահանջը մերժվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
61.	Օհանավան, Արագածոտն	17/22	Տեղամասային հանձնաժողովի քարտուղարը և հանձնաժողովի անդամները խոչընդոտել են դիտորդի գործունեությունը, մասնավորապես՝ թույլ չեն տվել տեսանկարահանել քվեարկության արդյունքների ամփոփման նիստը: Դիտորդական առաքելության իրավաբանի՝ հանձնաժողովի նախագահի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցությունից հետո թույլատրել են դիտորդին տեսանկարահանել ամփոփման նիստը:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով ԿԸՀ
62.	Արաբկիր, Երևան	4/28	Ժամը 23:30-ից 24:00-ն ընկած ժամանակահատվածում «Միացյալ առաջնորդների պալատ» ՀԿ դիտորդը մուտք է գործել տեղամաս և առանց գրանցվելու որոշ ժամանակ մնացել է տեղամասում և այնուհետև դուրս եկել:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով
63.	Ալավերդի, Լոռի	24/34	Քվեաթերթիկների հաշվարկի ժամանակ՝ ժամը 22-ի սահմաններում, հանձնաժողովի նախագահի և ԻԶԿԴ-ի վստահված անձի միջև վիճաբանություն է սկսվել քվեաթերթիկի անվավերության կապակցությամբ: Դիտորդը հանձնաժողովի նախագահից պահանջել է արձանագրել միջադեպը գրանցամատյանում, պահանջը մերժվել է:	Տարածքային ընտրական հանձնաժողով

📍 Սարյան 12, 5-րդ հարկ, Երևան 0002, Հայաստան

☎ (+374 10) 56 95 89, 56 96 89

✉ info@transparency.am

🌐 www.transparency.am

ԱՏՊԱՐԵԶ

ASPAREZ

📍 Պուշկինի փ. 96 (25-րդ դպրոցի դիմաց), 3102, Գյումրի, Հայաստան

☎ (+374 312) 5 06 22

✉ admin@asparez.am, asparezclub@gmail.com

🌐 www.asparez.am

📍 Մաշտոցի 45ա, 0009, Երևան, Հայաստան

☎ (+374 43) 72 97 07, 27 79 77

✉ info@restarttimes.am

🌐 www.restarttimes.am

📍 Նալբանդյան փ. 5, գրասենյակ թիվ 22, 0010, Երևան, Հայաստան

☎ (+ 374 99) 51 56 00

✉ ldpf.foundation@gmail.com

🌐 www.facebook.com/LDPFoundation/